

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav českých dějin

Vývoj politického okresu Most v roce 1938
se zaměřením na národnostní poměry

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Jitka Mocová

Praha, 2009

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

Jitka Mocová

Obsah

Obsah	
Úvod	2
I. část: Habsburská monarchie (od 70. let 19. století až do r. 1918)	9
I. A. Hospodářské a sociální poměry	9
I. B. Národnostní poměry	17
I. C. Spolkový život	22
I. D. Vývoj školství	27
I. E. První světová válka	32
II. část Československá republika (1918 až 1937)	36
II. A. Vznik ČSR a provincie Deutschböhmen	36
II. B. Nejvýz. změny v sociální a hospodářské oblasti ve 20. letech	49
II. C. Bouřlivé období – třicátá léta	50
III. část Rok 1938	78
III. A. Leden – březen 1938	78
III. B. Duben – červen 1938	87
III. C. Červenec – září 1938	101
III. D. Říjen – prosinec 1938	112
III. E. Školství v politickém okrese Most 1918-1938	128
III. F. Stráž obrany státu a její činnost v politickém okrese Most	133
Závěr	140
Prameny	143
Literatura	145
Seznam zkratk	148
Resumé	149
Přílohy	

Úvod

Jako téma rigorózní práce jsem si zvolila „Vývoj politického okresu Most v roce 1938 se zaměřením na národnostní poměry“. Cílem bylo postihnout vzájemný vztah českého a německého živlu v průběhu necelých 70-ti let a to s důrazem na rok 1938 jako na přelomový okamžik tohoto vztahu. Okres Most byl díky národnostním poměrům specifický, neboť zdejší německé obyvatelstvo se muselo vyrovnávat se silnou českou menšinou.

V této rigorózní práci, která vychází především z mé diplomové práce¹, sleduji vývoj tohoto politického okresu od 70. let 19. století. V této době došlo ke změně národnostního složení, neboť rozvíjející se těžba hnědého uhlí a z toho plynoucí nedostatek pracovních sil v umožňoval příliv českého obyvatelstva z vnitrozemí. Z tohoto důvodu je práce rozdělena do tří částí: I. část Habsburská monarchie (od 70. let 19. století do r. 1918), II. část Československá republika (1918-1935) a III. část Rok 1938. Pro přehlednost jsou jednotlivé části dále děleny na kapitoly.

V první části se snažím zachytit změnu národnostního složení obyvatelstva politického okresu v závislosti na rozvoji těžby hnědého uhlí. Opírám se především o práce Jana Měchýře², které jsou sice staršího data a částečně ovlivněny dobovou ideologií, avšak, co se týče faktografických údajů a znalosti problematiky, jedná se o díla vysoké hodnoty. V kapitole zabývající se národnostními poměry využívám údajů Z. Šubrt a L. Fediuka³, kteří prováděli v roce 1908 soukromé sčítání osob pro Národní jednotu severočeskou. České kruhy namítaly, že sčítání osob prováděné na základě obcovací řeči není věrohodné, že se sčítací komisaři snaží počty Čechů záměrně snižovat. Nutno říci, že údaje soukromého a oficiálního sčítání někdy vykazovaly značné rozdíly.⁴ Na druhou stranu je možné, že sčítání prováděné menšinovými organizacemi naopak počty Čechů přilepšovalo. Soukromé sčítání přineslo údaje jen pro rok 1908. Pro jiná období se musíme spokojit pouze s čísly oficiálními. Jako velmi přínosné se jeví to, že autoři zaznamenávali také české školy a spolky. Národnostnímu složení jednotlivých obcí věnuji poměrně velkou pozornost. Pokouším se sledovat proces, jak v tradičně německém okrese došlo k vytvoření celých českých enkláv. Tato skutečnost sehrála později podstatnou roli a předurčila Mostecku, spolu s Duchcovskem a Bílinskem,

¹ MOCO VÁ, Jitka: *Politický okres Most v roce 1938*. Diplomová práce FF UK. Praha 2008.

² MĚCHÝŘ, Jan – MATĚJČEK, Jiří: *Černé miliony*. Ústí nad Labem 1987. MĚCHÝŘ, Jan: *Počátky dělnického hnutí na hornickém severu*. Praha 1967.

MĚCHÝŘ, Jan: *První generace*. Praha 1973

³ FEDIUK, Ladislav: *Národnostní poměry v okrese litvínovském*. In: *Vývoj a život českých menšin. Most 1908*. ŠUBRT, Jeroným: *Národnostní poměry v okrese mosteckém*. In: *Život a vývoj českých menšin. Most 1908*.

⁴ Např. pro Záluží je v podle oficiální sčítání v roce 1900 uvedeno 1990 Čechů, ale podle soukromého v roce 1908 2567.

specifickou podobu v rámci celého pohraničního území. Národnostním složením se zabývala v článku ve Věstníku SokA také Jana Sýkorová.⁵ Velmi přínosná je i diplomová práce Kateřiny Matouškové, která se týkala prvního českého spolku Vlastimila a Podkrušnohorského muzea, zpracovaná na základě rozboru archivního materiálu ve fondech obou spolků. Spolkovým životem se zabýval také Jan Netík. Českému školství na Mostecku a Litvínovsku se věnovali Ludomír Kocourek a Jan Doležal⁶. V další kapitole popisují situaci za první světové války, která znamenala podstatný rozpor mezi příslušníky české a německé národnosti. Němci rukovali s nadšením, zatímco Češi válku odmítali. Jejich odpor narůstal se zhoršujícími se životními podmínkami. Otevřený boj nastal po vytvoření Československa, kdy Němci vyhlásili provincii Deutschböhmen. Touto problematikou se zabývala Jana Sýkorová ve své diplomové práci. Nutné je zmínit také příspěvek Zdeny Fröhlichové.⁷ První část rigorózní práce jsem pojala jako přehled vývoje politického okresu Most za Habsburské monarchie, záměrem bylo nastínit hlavní vývojové linie. Na hlubší analýzu jsem neměla dostatečný prostor. Vycházela jsem proto především z literatury. Jako pramenná základna mi posloužily obecní kroniky – Obecní kronika Souše, která byla napsána Vítězslavem Ilichem až v roce 1933, avšak popisuje i období od 80. let 19. století. Přesněji příchod českého obyvatelstva na Mostecko, formování jeho spolkového života a vytváření českých škol. Autor disponoval poměrně přesnými údaji a jeho kronika má velmi vysokou výpovědní hodnotu. Podobnou formu má i kronika Třebošic. Pro zjištění nálad obyvatelstva během první světové války používám edici „*Souhrnná hlášení prezidia pražského místodržitelství...*“⁸ Nejdůležitější pramennou základnu však představuje německý regionální tisk. Brüxer Zeitung byly založené v roce 1879, jejich předchůdcem byly noviny s názvem „Bote von der Eger und Biela“, které v roce 1874 zakoupil od rodiny Schönfeldů Ferdinand Böge. Podtitul „Bote von der Eger und Biela“ noviny nesly až do roku 1884. Prvním šéfredaktorem byl Michael Brauner. V tuto dobu vycházely 2 krát týdně - ve středu a v sobotu. V roce 1888 se od Brüxer Zeitung oddělily Brüxer Volkszeitung. Roku 1891 začal vést Brüxer Zeitung Karl Theodor Heidrich a po sedmi letech jej vystřídal jeho bratr Julius.

⁵ SÝKOROVÁ, Jana: *Příspěvek k národnostnímu vývoji na Mostecku v letech (1870 – 1914)*. In: Věstník SokA Most 1985. MATOUŠKOVÁ, Kateřina: *Spolek Vlastimil a Podkrušnohorské muzeum*. Diplomová práce PF UJEP 2005. NETÍK, Jan: *Příspěvky k počátkům dělnického hnutí na Mostecku*. In: Věstník OkA Most. Most 1976. REINDL, Zdeněk: *Počátky českých spolků na Mostecku*. Písemná záv. práce PF UJEP 1967

⁶ KOCOUREK, Ludomír: *Dějiny mosteckého školství*. In: Věstník SokA Most, Most 1978. DOLEŽAL, Jan: *Česká škola v Litvínově 1900 až 1960*. In: Regionální studie Litvínovsko – Mostecko II., Most 1962. DOLEŽAL, Jan: *Z bojů o českou školu v Podkrušnohoří*. In: Regionální studie Litvínovsko-Mostecko II., Most 1962.

⁷ FRÖHLICHOVÁ, Zdena: *Vznik Československa a Severní Čechy*. In: Historický sborník Ústecka 1968. SÝKOROVÁ, Jana: *Mostecko 1918 - 1919*. Diplomová práce FF UK, 1981.

⁸ *Souhrnná hlášení prezidia pražského místodržitelství o protistátní a protiválečné činnosti v Čechách 1915 – 1918*. Praha 1957.

Noviny zažívaly v tuto dobu velký rozvoj, který umožnil přesídlení do nové budovy s názvem „Das Gutenberghaus“. 1. ledna 1904 zakoupil Brüxer Volkszeitung Anton Partes. Brüxer Zeitung i Volkszeitung měly vždy blízko k německým nacionálním kruhům, nejdříve kolem starosty Poherta, později byly spjaté s Josefem Heroldem, Josefem Truntschkem a Ludwikiem Vogelem.

Ve druhé části práce se zaměřuji na předpoklady vzestupu henleinovského hnutí, především na hospodářskou situaci v první polovině 30. let. Mostecký okres zažíval velký ekonomický propad, těžba byla utlumována, následkem čehož vzrůstal počet nezaměstnaných horníků. V této souvislosti bylo třeba zabývat se i Mosteckou stávkou, jako jedním ze zásadních okamžiků v dějinách města. Literatura k této problematice je však již zastaralá. Nejdůkladnější rozbor Mostecké stávky vytvořil L. Vebr, jehož práce pochází z r. 1955.⁹ Po faktografické stránce je velmi obsáhlá, avšak odpovídá době, ve které vznikla. Po roce 1989, pokud je mi známo, se nikdo tímto tématem nezabýval. Snažila jsem se proto vycházet především z archivního materiálu, nejvíce z fondu Předsednictva ministerské rady (PMR) a Zemského úřadu – prezidia (PZÚ- AMV)¹⁰. Jedná se většinou o hlášení státních orgánů (okresní úřad, policejní ředitelství, vládní komisař aj.) o situaci v okrese, na jejichž základě bylo možné si vytvořit víceméně ucelený obraz. Velmi sugestivní popis mostecké stávky a zásahu četnictva proti demonstrantům je obsažen v kronice Souše, z tohoto důvodu byla navržena na národní kulturní památku. Dále se zabývám tím, jak neutěšená hospodářská situace, pocit ukřivdění ze strany čs. státu (v tisku se velmi často tento moment objevuje, je poukazováno na to, že nejhorší nezaměstnanost je právě v oblastech osídlených německým obyvatelstvem) podnítilo příklon velké části Němců k negativistickým stranám, resp. k SHF. Tato skutečnost se plně projevila v parlamentních volbách v roce 1935. V práci uvádím nejprve souhrnné výsledky z celého okresu, poté z jednotlivých obcí. Je velmi zajímavé sledovat volební výsledky v závislosti na národnostním složení obyvatel obce. V archívních fondech se volební výsledky z jednotlivých obcí nenachází. Proto používám údaje uveřejněné v tisku, ať v českém či německém, mezi nimiž se vyskytují zanedbatelné rozdíly. Volební výsledky obsažené v obecních kronikách byly většinou převzaty z novin. Volby v ústecké oblasti jsou tématem sborníku JUVELIA vydaném Zdeňkem Radvanovským a jeho spolupracovníky.¹¹ Formováním henleinovského hnutí se zabývají práce V. Kurala, O.

⁹ VEBR, Ladislav: *Mostecká stávka 1932*. Praha 1955

¹⁰ Zemský úřad Praha – Prezidium (PZÚ – AMV), (1931 – 1940), Předsednictvo ministerské rady (PMR).

¹¹ BÍŽOVÁ, Kateřina - PŘENOSIL, Michal – RADVANOVSKÝ, Zdeněk: *Volby v ústecké oblasti v letech 1920 – 1938*, sborník UJEP- JUVENILIA. Ústí nad Labem 2000.

Nováka či R. Kvačka.¹² Faktograficky přínosná může být i práce J. Césara a B. Černého o německých buržoazních stranách pocházející však z roku 1962.¹³ Musím jmenovat také publikace Jaroslava Šebka či Evy Broklové, které se věnují politice německých aktivistických stran.¹⁴ Z okruhu německých historiků jsem se opírala o práce Ralfa Gebela a Johanna Wolfganga Brügela.¹⁵

Třetí část diplomové práce je věnována průběhu roku 1938. Pro lepší orientaci jsem ji rozdělila na 4 kapitoly, takže každá popisuje období 3 měsíců. Další 2 kapitoly jsou již vymezeny tématicky – Školství (1919-1938) a Činnost SOS v politickém okrese Most. Jako rozhodující pramenná základna mi sloužil regionální tisk. V Mostě byly vydávány již zmiňované německé noviny. Brüxer Zeitung vycházely každý den, kromě neděle a svátku, odpoledně v pět hodin s datem dne, kdy vyšly. Brüxer Volkzeitung v roce 1938 vycházely také každý pracovní den v pět hodin, avšak s datem dne následujícího, odpovědným redaktorem byl Franz Wagner. Mezi těmito německými periodiky byl rozdíl pouze ten, že Volkszeitung informovaly o politických událostech stručněji, jejich články nebyly tak obsáhlé a více prostoru věnovaly zábavným rubrikám. Avšak pohled obou novin byl stejný, články byly psány z hlediska německého nacionalismu. V Mostě vycházely pouze jedny české noviny - Stráž na Severu. Jednalo se o tisk národních socialistů, jehož redaktorem byl Josef Trnka. Stráž vycházela každou sobotu, přičemž redakční uzavírka byla v úterý.¹⁶ Noviny tudíž informovaly s určitým zpožděním a neměly příliš prostoru na podrobnější rozbor. Další periodika byla sice vydávána v Teplicích-Šanově, ale částečně se dění na Mostecku také věnovala. Jednalo se o německý sociálně demokratický list Freiheit, jenž vycházel v roce 1938 každý den kromě pondělí. Českým sociálním demokratům patřil Severočeský dělník vycházející každý čtvrtek. Dále národně socialistický list Hlas od hranic, jenž se objevoval ve středu a jehož odpovědným redaktorem byl také již zmíněný Josef Trnka. Jednotlivé články mezi Hlasem od hranic a Stráží na Severu byly často přebírány. Krušnohorský obzor, jenž

¹² KURAL, Václav: *Společensví místo konflikt?* Praha 1993. KURAL, Václav: *Češi, Němci a mnichovská křižovatka*. Praha 2002. KVAČEK, Robert – CHALUPA, Aleš – HEYDUK, Miloš: *Československý rok 1938*. Praha 1988. NOVÁK, Otto: *Henleinovci proti republice*. Praha 1987.

¹³ CÉSAR, Jaroslav – ČERNÝ, Bohumil: *Politika německých buržoazních stran v Československu II.* Praha 1962

¹⁴ ŠEBEK, Jaroslav: *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*. Brno 2006. BROKLOVÁ, Eva: *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918-1938*. Praha 1999.

¹⁵ GEBEL, Ralf: „*Heims ins Reich!*“ *Konrad Henlein und der Reichsgau Sudetenland (1938-1945)*. München 1999. BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci (1918 – 1938)*. Praha 2006.

¹⁶ Ve 20. letech vycházela Stráž na Severu v pátek. Vydavatelem byl posl. O. Freiman a odpovědným redaktorem Jan Mička.

patřil národním demokratům, vycházel v Duchcově každou sobotu. Český tisk informoval relativně objektivně, samozřejmě s přihlédnutím ke stranické orientaci.

Podstatným pramenem byly obecní kroniky. Z hlediska faktografie má význam kronika Horního Litvínova, která sice pochází z r. 1939, ale popisuje události roku předcházejícího. Kronika je psána v nacistické ideologii a jejím úkolem bylo oslavit začlenění pohraničí do Říše. Poměrně vysokou výpovědní hodnotu mají kroniky Louky a Souše, které byly psány zpětně v roce 1945. Dalšími obecními kronikami, které se věnují roku 1938 jsou: kronika Holešic (1926-1938), Dolního Litvínova (1929-1938), Líšnice (1918-1938), Židovice (1937-1938), Malé Březno (1836-1938), Chudeřín (do r. 1938), Fláje (1936-1938), Janov (do r. 1938), Sedlec (1920-1944), Střimice (do r. 1938), Lom (1937-1940). Tyto kroniky vesměs nemají velkou výpovědní hodnotu, obsahují většinou informace obsažené v tisku a to ještě velmi zestručnělé. Částečně lze využít i materiály ve fondu Archív města Mostu týkající se událostí v roce 1938.

Tisk však zůstává nejdůležitějším zdrojem informací pro dané období. Z literatury, která se zabývá Mosteckem v roce 1938 existuje pouze jeden článek Zdeňky Fröhlichové ve sborníku, který byl vydán k 50. výročí Mnichova. Tato stať je však psána z pohledu minulého režimu, i když faktograficky může být přínosná, bohužel však hodnotu článku snižuje fakt, že neobsahuje seznam pramenů a literatury, ze kterých autorka čerpala. Fröhlichová se podílela také na studii Pátá kolona v severních Čechách, ale tato práce je již také zastaralá.¹⁷

V části věnované roku 1938 se nejprve zabývá průběhem krize v mostecké správní komisi. Krizi zapříčinily požadavky SdP. Zástupci této strany si nárokovali v komisi takový počet mandátů, který by odpovídal výsledkům parlamentních voleb z roku 1935.

Snažím se také vyličit nálady německého obyvatelstva po připojení Rakouska k Říši. Po březnu 1938 došlo k nárůstu sebevědomí u příznivců Henleinovy strany, což se projevilo na manifestacích 1. května a při stavění tzv. májů. Sudetoněmecká strana požadovala vypsání obecních voleb. Zabývá se předvolební kampaní SdP, projevy funkcionářů strany v Mostě a v jiných obcích okresu a samotným průběhem voleb. Volební výsledky jsou uváděny opět na základě tisku. Snažím se porovnávat volební údaje nejen mezi jednotlivými obcemi, ale i posun rozložení hlasů vůči posledním volbám. V obecních volbách v roce 1931 SdP nekandidovala, proto srovnávám výsledky s volbami do parlamentu v roce 1935, i když si uvědomuji, že oba typy voleb jsou odlišné. Pozornost si zaslouží i jednotlivé slavnosti SdP,

¹⁷ FRÖHLICHOVÁ, Zdena: *Mnichov a Mostecko*. In: *Mnichov 1938 II.*, Praha 1988. FRÖHLICHOVÁ, Zdena – MACEK, Jaroslav: *Pátá kolona v severních Čechách. Fakta a dokumenty*. Ústí nad Labem 1960.

kteří měly manifestační, až provokativní charakter a při sebemenším projevu odporu Čechů bylo poukazováno na „útlak“, který německé obyvatelstvo v Československu zažívá.

Velmi obtížné je sledovat dění ve druhé polovině září, protože v této době český tisk přestal vycházet¹⁸ a v německém odstraňovala čs. cenzura celé články.

Problémem je stanovit také počet Čechů, kteří odešli z mosteckého okresu do vnitrozemí. Údaje o uprchlících shromažďoval Úřad pro péči o uprchlíky zřízený při ministerstvu práce a sociální péče.¹⁹ Tento úřad vedl rozsáhlou statistiku o počtu, zaměstnání, či národnosti uprchlíků, avšak neuváděl, kolik uprchlíků z daného zabraného okresu odešlo. Možné je porovnat údaje o počtu obyvatelstva v roce 1930 a sčítání provedené německými úřady v roce 1939, o jehož věrohodnosti jsou však oprávněné pochybnosti. Pro autentičnost jsem proto použila vzpomínky pamětníků z Mostecka, které byly zachyceny ve třech sbornících.²⁰ Zároveň jsem hovořila s pamětníkem Miroslavem Kindlem, v roce 1938 desetiletým chlapcem, jehož vzpomínky uveřejňuji v přílohách. Stejně tak je nejspíše nemožné zjistit počty zatčených Čechů, antifašistů a Židů. Částečnou představu o útocích na ně si můžeme učinit na základě soudních spisů poválečného mimořádného lidového soudu v Mostě.²¹

Poměrně velký prostor jsem věnovala problematice doplňovacích voleb do říšského sněmu, především otázce německé propagandy. Té záleželo na tom, aby počet odevzdaných hlasů s kladným označením byl impozantní. Zaměřila se proto na české obyvatelstvo, které bylo vystaveno hrozbám, nátlaku a vlně zatýkání. Opět jsem se snažila porovnat volební výsledky v jednotlivých obcích. Můžeme mít pochyby o tom, do jaké míry údaje zveřejněné v tisku odpovídají skutečnosti, avšak až na výjimky se většina Čechů novému režimu podrobila a odevzdala hlas s kladným označením. Situaci po 1. září 1938 se badatelsky věnuje

¹⁸ Poslední vydání: Hlas od hranic 9. září 1938, Stráž na Severu 17. září 1938, Severočeský dělník 23. září 1938, Freiheit 10. října 1938.

¹⁹ NA, Ministerstvo práce a sociální péče – repatriace. Základní literatura k tomuto tématu: ŠÍMA, Jaroslav: *Českoslovenští přestěhovalci v letech 1938-1945*. Příspěvek k sociologii migrace a teorii sociální péče. Praha 1945. J. Šíma pracoval jako úředník v Úřadu pro péči o uprchlíky a během své činnosti shromažďoval údaje, na jejichž základě vydal po válce v nakladatelství Societas zmíněnou publikaci. Dále k tématu viz GEBHART, Jan: *Migrace českého obyvatelstva v letech 1938-1939*. In: ČČH 5. 1998. Nejnověji pak BENDA, Jan: *Čeští uprchlíci z okupovaného pohraničí ve druhé republice*. Diplomová práce FF UK. Praha 2008.

²⁰ Vyhnání Čechů z pohraničí 1938. *Vzpomínky*. Praha 1996. Vyhnání a život Čechů v pohraničí (1938 - 1945). *Vzpomínky II*. Praha 1999. *Opožděná svědectví. Mnichov a CŠR 1938*. Sestavil a vydal OVCÁČEK, Emil. Děčín 2001. Částečně je možné využít vzpomínkovou kroniku – Mnichov, kterou uspořádaly Věra Holá a Míla Lvová v roce 1969 (nutno přihlídnout k době vzniku publikace). *Mnichov – vzpomínková kronika*. Připravily HOLÁ, Věra – LVOVÁ, Míla. Praha 1969.

²¹ SOA Litoměřice, fond Mimořádný lidový soud (MLS) Most (1945 – 1948)

především kolektiv autorů kolem Z. Radvanovského a sborníku HOP, dále V. Kural, S. Biman, J. Bartoš. Základní je také publikace V. Zimmermanna.²²

V kapitole o školství jsem se opírala o tisk a vzpomínky pamětníků. Při popisování činnosti praporu SOS Most vycházím především z archivního materiálu obsaženého ve fondech NA - Předsednictvo zemského úřadu, Ministerstvo vnitra – stará registratura²³, kde jsou uloženy materiály týkající se jeho činnosti. Informace o incidentech v pohraničí obsahuje Předsednictvo ministerské rady. Nutno říci, že dokumenty jsou značně torzovité. Prakticky žádné prameny se zde nenacházely pro období od konce pohotovosti do posledního týdne v září. Z literatury jsem se opírala o práce O. Holub, R. Speychala a J. Marka.²⁴

Na závěr práce jsem zařadila přílohy, které rozdělují na část statistickou, kde jsou obsaženy tabulky s údaji, ze kterých v práci vycházím a fotografickou část, jenž má dokreslit atmosféru doby. Do příloh jsem také zaznamenala vzpomínky pamětníka Miroslava Kindla.

²² KURAL, Václav - RADVANOVSKÝ, Zdeněk: *Sudety pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002. ZIMMERMANN, Volker: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. Praha 2001

²³ Prezídium zemského úřadu (PZÚ), (1931 – 1940),. Ministerstvo vnitra – stará registratura (MV-SR), (1936 – 1940), Předsednictvo ministerské rady (PMR),

²⁴ HOLUB, Ota: *Organizace a příprava Stráže obrany státu k bojové činnosti při zajištění státní hranice ČSR v letech 1936 – 1938*. In: *Historie a vojenství* 3, 1991. Týž: *Stůj! Finanční stráž!* Praha 1987. SPEYCHAL, Robert a kol.: *Stráž obrany státu*. Praha 2002. Dále FARA, František: *Četnické vzpomínky*. Praha 2002. MAREK, Jindřich: *Smrt v celním pásnu*. Cheb 2000. BENEŠ, Jaroslav: *Stráž obrany státu 1936-1938*. Dvůr Králové 2007.

I. část: Habsburská monarchie (od 70. let 19. stol. do r. 1918)

I. A. Hospodářské a sociální poměry

Změna národnostní struktury v severozápadních Čechách byla bezprostředně spjata s hospodářským rozvojem započatým v druhé polovině 19. století. Nové technologie s sebou přinesly zahájení intenzivní těžby hnědého uhlí.²⁵ Teprve rozvoj průmyslu způsobil, že do zdejší německé oblasti začalo pronikat české obyvatelstvo.

Postupné „zprůmyslování“ kraje směřovalo od východu na západ, kopírovala tak pokládání železnice. Základní byla trať vedoucí z Prahy přes Ústí nad Labem, Podmokly do Drážďan, na níž byl zahájen provoz 6. dubna 1851. Roku 1856 začala stavba ústecko-teplické trati. V Teplicích se však dráha zastavila. Železnice byla prodloužena až v r. 1870, kdy spojila Most a Chomutov s Ústím nad Labem. V letech 1873 – 1884 byla vybudována trať umožňující spojení Prahy s Horním Litvínovem, Lomem a Moldavou v Krušných horách, čímž se otevřela cesta do Saska. Během 70. a 80. let 19. století tak došlo k protkání celého kraje železnicemi a již nic nebránilo intenzivní těžbě uhlí.²⁶

Nejstarším dolem na Mostecku byl důl Robert v Holešicích, kde byla zahájena těžba v roce 1865. O tři roky později přibýly doly Anna v Souši, u Liptic doly Emma a Maria dále pak v Jiřetíně důl Glück auf! (Nazdař bůh) a důl Georg v Litvínově. V průběhu 70. let 19. století pak vznikly v okolí Mostu doly Anna, Carolina, Beust a Anton²⁷ Ještě v 60. letech byli

²⁵ V předcházejících dobách se jednalo spíše o soukromou iniciativu několika málo jedinců. O tom, jak vypadala těžba uhlí před r. 1860 nás informuje Kronika obce Souše, napsána Vítězslavem Ilichem 1933, rkp. uložen v Soka Most, č. f. 90, inv. č. 1, sv. č. 1, str. 60. . . . „ mlynář J. Spitz z Mostu měl ruční důl na úpatí Ressleru. V širém poli stála dřevěná bouda 3m x 3m, uvnitř bylo síto na prohazování, rumpál s okovem, který zavěšen byl na konopném laně. Těžební jáma byla v průměru 1m a byla vydřevěna. Ve vzdálenosti 100 m byla podobná jáma, která pokryta byla sítí. Byla to větrací jáma. Horník uhlí nakopal, naplnil okov, dal smluvené znamení a jiný nahoře uhlí rumpálem vytáhl. Uhlí se třídilo a prodávalo na okovy. Nevážilo se často. Důlní okov musel mít tyto rozměry: nahoře 18, dole 17, 5, výšku 16 ½ coule vídeňské.“ Velmi primitivní byl i systém větrání: „ pod větrací jámou topilo se na ohništi. Proudící vzduch přiváděl vzduch čistý. Bylo-li pošmourno na ohništi oheň špatně hořel. Horníkům nehořely olejové kahany. Horníci nemohli dýchat a pracovat. Zlepšení nastalo až zavedením elektrických větráků“

²⁶ Jan Měchýř uvádí, že koncem čtyřicátých let 19. století se těžilo v severozápadních Čechách něco přes 100 tisíc tun uhlí ročně, v roce, kdy byl zahájen provoz na Ústecko-teplické dráze (1858), obnášela roční produkce asi 385 tisíc tun. V roce 1860 se těžilo asi 500 tisíc tun, 1867 přesáhl objem těžby 1 milion tun a roku 1871 vzrostla těžba na 2 miliony. Za další dva roky dosáhla těžba hranice tří milionů tun uhlí ročně. Od roku 1861 do roku 1880 vzrostla tedy těžba desetkrát.

²⁷ MĚCHÝŘ, Jan: *Počátky dělnického hnutí na hornickém severu*. Praha 1967, str. 27.

majiteli dolů většinou příslušníci šlechty.²⁸ Postupem času však doly zakupovaly jednotlivé společnosti, které disponovaly dostatečně silným kapitálem. Jmenujme například nejstarší a nejsilnější Britanii (zal. 1866), Wiener Kohlen Industrie-Verein, Společnost ústecko-teplické dráhy a Společnost dráhy Duchcovsko-podmokelské. Proniknout do této oblasti se neúspěšně pokusila i Živnostenská banka, která nakoupila velké pozemky u Lomu, avšak po krizi v r. 1873 neměla dostatek volného kapitálu na zahájení těžby a na celé záležitosti nakonec prodělala skoro 300 tisíc zlatých²⁹. Postupem času si však vybudovala jednu z nejsilnějších pozic Mostecká uhelná společnost (Brüxer Kohlgessellschaft). Tato společnost byla založena r. 1871 Vídeňskou směnečnou bankou a základní kapitál společnosti byl 2, 5 miliónu zlatých.³⁰ Do správní rady společnosti byli dosazeni hrabě von Kielmannseg a Gustav Robert von Beust. Jeden z nejnósnějších počínů expandující společnosti bylo zakoupení dolu Anna v Souši a další dosud neotevřená těžební pole na západě od Mostu. Právě na těchto polích pak společnost v letech 1873-4 otevřela další doly – Beusta a Carolinu³¹. Po krizovém roce 1873 Vídeňská směnečná banka ukončila svojí činnost a Mostecká uhelná společnost přešla do rukou Erlangerů. Po požáru na dole Beust v polovině 80. let byl otevřen nový důl s názvem Matylda. Od 80. let začala společnost prosperovat a zakupovala další doly - od Vídeňského uhelného spolku³², od E. M. Weberové³³ či od hraběte Westphalen. Později část akcií získala od Erlangerů vídeňská Anglobanka a Pozemková banka. Po kuřavské katastrofě vstoupili do společnosti i Petschkové³⁴.

Naopak stát vlastnil doly Julius II v Mostě, Julius III u Kopist (založen 1881), Julius IV (těžba v letech 1891-1911) či Julius IV u Souše.

Celková produkce hnědého uhlí v Severočeském hnědouhelném revíru v roce 1898 byla kolem 15 miliónu tun uhlí. Mezi čtyři největší producenty patřily tyto společnosti: Mostecká

²⁸ Například Nosticům patřili mu doly Maria-Antonia v Roudníkách, August, Albert a Concordia u Tuchomyšle. Lobkovicové vlastnili důl Rudíay v Bílině a Valdštejnové doly Georg a Antonia u Lomu.

²⁹ Více viz ADAMEC, Dalibor: *Pronikání Živnobanky do Severočeského hnědouhelného revíru*. In: SHR včera a dnes, Ústí nad Labem 1969, str. 40.

³⁰ MĚCHÝŘ, Jan: *Černé miliony*, Ústí nad Labem 1987, str. 218.

³¹ Na dolu Beustu se těžilo v letech (1872-1886), důl Carolina byl otevřen v roce 1910. Více viz ŠTĚPÁNEK, L.: *Horníci na Mostecku*. In: Krušnohorský historický sborník-Regionální studie VII.. Most 1968.

³² Doly Václav, Carolina, Otto a Stefanie u Teplic.

³³ Doly Ema a Marie u Duchcova, Frida a Ludvík u Bíliny.

³⁴ Jako kuřavka se označuje tekutý písek, tvořený z 20 –30 % vodou. Náhlé provalení kuřavky do dolu mělo katastrofální následky, které si často vyžádalo obětí na životech mezi horníky. Proto se voda preventivně s větším či menším úspěchem z dolu odčerpávala. V noci z 19. na 20. června 1895 došlo k provalení vody do dolu Anna v Souši, následkem zmizelo ložisko kuřavky, sahajícího pod Most v části zvané Tachelberg. Tím vznikly v podzemí obrovské prázdné prostory (prý kolem 90 000 m³), do kterých se propadly domy v Plynární a Nádražní ulici. Příčinou této katastrofy mělo být přílišné odtěžení uhelného pilíře Mosteckou uhelnou společností. Jako odškodné musela pak vyplatit kolem 1 miliónu zlatých, což byl trojnásobek jejího ročního zisku. Skoro polovičního poklesu ceny akcií Mostecké uhelné využili právě Petschkové. Více viz MĚCHÝŘ, J.: *Černé miliony*, str. 264.

uhelná společnost (4,1 mil. tun), následovalo Těžařstvo lomských uhelných dolů (1,4 mil. tun)³⁵, Severočeská společnost (1,3 mil. tun) a státní doly (0,8 mil. tun)³⁶

Podnikatelé z určité oblasti se sdružovali revír.³⁷ V čele revíru stálo volené představenstvo, které zastupovalo revír navenek, spolupracoval s horním úřadem a dalšími správními úřady. 1. ledna 1879 vznikl spojením několika menších revírů „Mostecko-duchcovsko-hornolitvínovský revír“³⁸. Ještě předtím r. 1868 byl založen „Spolek pro horní zájmy v severozápadních Čechách“ (Verein für die Bergbauliche Interessen im Nordwestlichen Böhmen) se sídlem v Teplicích.³⁹ Tento spolek existoval až do druhé světové války a bránil především zájmy těžářů.

Průmyslový rozvoj, postupné otevírání stále nových a nových dolů si vyžadoval přísun pracovních sil, který nemohl být uspokojen pouze z místních zdrojů. Proto od 70. let začal masivní příchod nového obyvatelstva, především české národnosti. Zprvu byli najímáni horníci z krušnohorských rudných dolů, jejich odbornost byla na značně vysoké úrovni, stávali se z nich většinou štajgři (důlní mistři). Ovšem to byl pouze zlomek potřebné síly. Docházelo tedy k najímání nekvalifikovaného, většinou bývalého zemědělského obyvatelstva⁴⁰. Jak ještě uvidíme, pro vlastní rubání uhlí, prováděné z rozhodující části ručně, byla nejdůležitější fyzická zdatnost a vytrvalost. Přicházející zájemci o práci nemuseli disponovat žádnou jinou kvalifikací.

Souvislé údaje o počtu dělníků v severočeských hnědouhelných dolech máme od šedesátých let 19. století⁴¹. Měchýř⁴² odhaduje, že v prvním desetiletí se počet horníků pohyboval kolem čtyř stovek, na počátku 70. let 19. stol. již kolem 3 – 4 tisíce.

³⁵ Mezi nejvýznamnější doly této společnosti patřily: Jan (1889), Moritz (1892) v Lomu, Pluto (1895) a Pavel I (1896) v Louce, Pavel II, v Horním Litvínově, Venuše (1897) u Konobřže, Himmelfürst (1907) v Hamru, Jan II (1901) u Lomu. SÝKOROVÁ, Jana: *Mostecko 1918 - 1919*. Dipl. práce FF UK, 1981, str. 8.

³⁶ Tamtéž

³⁷ Na základě Horního zákoníku z r. 1854.

³⁸ V Mostecko-duchcovsko-litvínovském revíru se mělo v r. 1882 vytěžit 8, 9 mil. uhlí, r. 1913 21 mil. tun, r. 1919 13 mil. tun, 1929 17, 4 tun. A zaměstnávat v r. 1882 přes 12 000 horníků, v r. 1913 30 172, r. 1919 34 218 osob. Avšak údaje jsou převzaty pouze ze Kroniky obce Souše, tudíž se nejedná o oficiální čísla, viz kronika, str. 58.

³⁹ Spolek vydával vlastní časopis *Mitteilungen des Vereines ...*, pozd. čtrnáctideník *Der Kohleninteressent*.

⁴⁰ „Důlní dozorcí rozprostřeli svoje sítě. Do práce najímali kde koho. Ukázal-li se nějaký dělník na dvoru závodu, ihned byl najat, vtisknut mu do ruky špičák a lopata a za zlatých slibů vehnán do práce. Dozorcí čekali nejen na dvorech, nýbrž i u silnic, cest a lapali každého koho jen spatřili. Ani cikáni nebyli ušetřeni nástrah. Lomská společnost z nedostatku pracovních sil pokusila se usaditi kočovný národ cikánů na svých dolech. Svobodný tento národ, jenž svoji potulnou svobodu cenil výše než všechny slibované výhody, snažil se využití dané příležitosti. Na přání správců dolů usadili se nedaleko Lomu a první jejich práci bylo získání záloh. Vybírali těchto tolik, kolik se prostě dalo. Dostali zálohy na zařízení a ubytování atd. Pak utekli.“ Kronika obce Souše, str. 545.

⁴¹ Statistik des böhmischen Braunkohlen-Verkehrs, uveřejňovány údaje o počtu dělníků v jednotlivých revírech

⁴² MĚCHÝŘ, Jan: *Počátky...*, str. 33.

Nárůst počtu horníků byl v průběhu necelých dvaceti let trojnásobný. Nové pracovní síly přicházely především s vidinou vyššího výdělku a nutno říci, že platy zde byly opravdu nadprůměrné. Tento stav se udržel až do r. 1873, kdy nastala hospodářská krize. Avšak i v roce 1882 si horník vydělal za dvanáctihodinovou směnu průměrně 150 krejcarů. Zároveň si musíme uvědomit, že jen za stravu vydala tehdy rodina průměrně 25 zlatých měsíčně a např. hornické kladivo, nezbytný výrobní prostředek horníka, stál kolem 1, 70. zl.⁴³

Zpočátku sem nepřicházeli pracovníci na stálo, ale pouze na přechodnou dobu, vraceli se zpět domů, kde sháněli pro majitele dolů další horníky⁴⁴. Později přicházely i rodiny, které se usazovaly v okolí Mostu. Vznikaly tak hornické kolonie nabývající stále více český ráz. Tyto osady vznikaly s podporou těžařů. O tom jak vypadal takový byt v kolonii píše J.Měchýř: ⁴⁵ „... byla k dispozici jedna či dokonce dvě místnosti se vchodem z pavlače či chodby, společný záchod a vodovod pro celé patro a případně dřevník či chlév na uskladnění zásob uhlí, brambor a chov domácího dobytka (králíci, koza)“ . Tento způsob bydlení představoval slušný standart, některé tyto byty se používaly i po druhé světové válce.

V počátcích těžby se jednalo spíše o jámy, ze kterých se ve vědrech vynášelo uhlí. „Dolovalo“ se v zimních měsících, kdy nebylo třeba pracovat na polích. Od 60 let se již jedná o intenzivní způsob získávání této suroviny. Avšak prakticky až do 20. let 20. století⁴⁶ se v celém severočeském hnědouhelném revíru těžilo hlubinným způsobem. Tehdejší technické prostředky nebyly na takové úrovni, aby bylo možné provádět plošnou skrývku. Výjimkou byl pouze důl Hartmann u Ledvic, kde již v roce 1884 bylo instalováno první parní rypadlo.⁴⁷ Další parní zařízení sloužila především pro pohánění čerpadel nebo jako těžní stroje. Přesto drtivá většina dolů byla odkázána na ruční rubání ve štolách. Postup při těžbě uhlí byl zjednodušeně asi takový: nejdříve se vyhloubila těžní jáma, to trvalo ze začátku týdny nebo měsíce, avšak kolem r. 1900 mohlo trvat vyhloubení a velkých dolů až dva roky a více. Po té se z vstupní jámy hloubily postranní štoly. Při ražení chodeb se nepoužívaly stroje, veškerá činnost byla odkázána na lidské ruce a střelivo. Ložisko uhlí pak bylo dalšími chodbami

⁴³ Tamtéž, str. 38.

⁴⁴ Uvádím epizodu, která se stala v Souši v říjnu 1879. Jistý Benda měl verbovat v okolí Žacléře horníky do dolů Mostecké uhelné, přičemž jim měl slibovat výdělek až dva zlatý za směnu. Nakonec však horníci dostali plat sotva poloviční. Proto vtrhli do kanceláře Bendy, aby si to s ním vyřídili. Benda před horníky utekl a na důl poslalo okresní hejtmanství četníky. 150 horníků odmítlo pracovat a vstoupili do stávk. Okresní hejtmanství a místodržitelství mělo zájem na uklidnění situace, proto naléhali na společnost, aby věc urovnala. Tamtéž, str. 143.

⁴⁵ MĚCHÝŘ, Jan: *První generace.*, str. 86

⁴⁶ Uvádí se, že ještě v roce 1921 bylo sotva 30% dolů povrchových. Měchýř, J., *Počátky dělnického hnutí na hornickém severu.*, str. 16. Praha 1967.

⁴⁷ MĚCHÝŘ, Jan: *Počátky...*, str. 26.

rozděleno na velké bloky, které se dále členily na pilíře. Ovšem ne všechny pilíře se vybíraly, některé musely zůstat celé, aby sloužily jako podpěra pro nadloží.⁴⁸

Největší část činnosti při dolování spočívala v lidské síle. Dokonce i hunty (tj. vozíky) s uhlím byly taženy po kolejích k těžební jámě lidmi. Koně se používali velmi málo⁴⁹. Důvod byl ten, že pro koně by se musely razit širší chodby a čím byly chodby širší, tím více hrozilo riziko samovznícení. Nejdůležitější výrobním prostředkem tak zůstalo hornické náčiní – lopata, krumpáč, mláto, špičák.

Nemůžeme se divit jisté radikalizaci, která tradičně vládla mezi horníky, kteří museli těžce fyzicky pracovat v úmorném horku a přitom byli stále ohrožováni na životě, ať již závalem, provalením vody či výbuchem metanu⁵⁰. Tato skutečnost se odrazila i na mentalitě horníků, kteří se považovali za privilegovanější mezi ostatními dělníky. Tomu odpovídaly i platové podmínky, které byly vždy, i v krizových letech, o něco vyšší než u jiných dělnických profesí.

Jednotlivé doly si vytvářely bratrské pokladny. Ty se vyvinuly z původně hornických bratrstev. Postupem času ztratily svůj náboženský charakter a staly se institucí podpůrnou. Jednalo se o jakousi nemocenskou a invalidní pojišťovnu horníků. Do pokladem přispívali sami horníci, z menší části také majitelé dolů. Největší problém nastával u pokladen malých dolů, které často ztrácely platební schopnost. Proto se horníci snažili, aby se pokladny spojovaly na revírní nebo lépe státní úrovni. Problematika bratrských pokladen se stávala, spolu s otázkou mezd, jedním ze spouštěcích témat četných hornických stávek. V roce 1878 vznikla spojená mostecko-duchcovsko-litvínovská pokladna. Přesto ještě na počátku 80. let existovaly další 3 bratrské pokladny. Až v r. 1893 zahájila svoji činnost Centrální bratrská pokladna pro severozápadní Čechy, jenž spojila všechny zdejší pokladny⁵¹. Při odchodu z dolu ztrácel horník nárok na svoje vklady. Toto ustanovení se změnilo až v roce 1878, kdy při odchodu na jiný důl v revíru zůstávaly vklady v bratrské pokladně zachovány. A těm, kteří

⁴⁸ Více viz MĚCHÝŘ, Jan: *Černé milióny*, str. 49 an.

⁴⁹ Ještě v roce 1874 bylo v celém revíru k tomuto účelu využíváno pouze 8 koní. MĚCHÝŘ, Tamtéž, str. 51.

⁵⁰ „Museli bychom vidět havíře při teplotě třiceti i více stupňů rváti se s uhlím nebo nahazovat jako stroj po celé hodiny. Nahé, jak je pán Bůh stvořil, jen s fíkovým listem kolem beder a s hadry pod koleny uvázanými, aby nepadalo uhlí do bot, zalévané potem, v mračnu uhelného prachu, jak začerněné jejich obličejové mění potůčky potu svými stopami ve strašidelné přišery, a v tomto stavu ještě stále poháněné přítomnými dozorci.“ Takové svědectví zanechal horník A. Šeřl, Viz MĚCHÝŘ, J.: *Černé milióny*, str. 137.

⁵¹ Tato pokladna existovala až 1. října 1924, kdy byla, dle zákona ze dne 11. 7. 1922 č. 242 Sb. zák., nahrazena Revírní bratrskou pokladnou. Obvod její působnosti byla stanoven na veškeré báňské podniky příslušející báňským úřadům v Mostě, Chomutově a Teplicích. K 31. prosinci 1930 pak měla pokladna 32 326 členů. Ústřední bratrská pokladna v Praze, zřízená také v roce 1922, měla podle zákona působnost pro celou Československou republiku. Kronika obce Souše, str. 102.

odešli z revíru mělo být vyplaceno 75% vkladů. Avšak byl-li horník z dolu propuštěn, ztrácel veškeré své nároky.⁵²

Vedle toho si horníci vytvářeli jakési „podpůrné spolky“, které rovněž měly pomáhat při nemoci, úrazu nebo smrti živitele.

Později vznikaly „spolky odborné“⁵³. Ty se snažily působit na zaměstnavatele v otázkách mezd a pracovních podmínek, i když jejich požadavky nebyly většinou vyslyšeny. Roku 1882 vznikl v Mostě Odborný spolek horníků a hutníků⁵⁴.

Vedle toho existovaly dále „spolky vzdělávací“, které měly za úkol šířit mezi horníky osvětu, pořádaly nejrůznější přednášky či zřizovaly vlastní knihovny. První dělnický vzdělávací spolek na Mostecku byl založen v červenci 1869 Viktorem Winterem. Již v únoru 1870 místodržitelství povolilo založit při tomto spolku nemocenskou a invalidní pokladnu.⁵⁵ Avšak brzy se objevily rozpory, které vyvrcholily odchodem některých členů a založením nového „Nemocenského podpůrného spolku pro pomocné dělníky a nuzné členy stavebního družstva v Horním Litvínově“. Jednalo se o nepolitickou organizaci, členy byli většinou místní řemeslníci. Naopak Dělnický vzdělávací spolek získával stále silnější socialistické tendence, až byl úřady v roce 1882 rozpuštěn⁵⁶. Ten samý rok vznikl v Mostě také „Všeobecný dělnický vzdělávací a podporující spolek“, ve kterém se původně sdružovali jak čeští, tak i němečtí horníci. Avšak od r. 1893 měl spolek již pouze český charakter⁵⁷. Další dělnické spolky vznikaly na přelomu století v Havrani, v Louce u Litvínova, Záluží, Kopistech či Souši. Jednalo se především o hornicko-hutnické spolky.

Zmíněné podpůrné spolky byly značně roztržité a nemohly disponovat dostatečnou silou k prosazení požadavků horníků. Postupně se začala objevovat myšlenka celostátních odborových svazů. Existoval zde sice Ústřední svaz horníků, ovšem ten neměl velkou autoritu. R. 1895 se vytvořily jednotlivé revírní svazy, jejichž vrcholnou instancí byl bývalý Ústřední svaz, nyní přejmenovaný na „Centrální svaz revírních svazů“.⁵⁸ Revírní svazy postupem času získaly na důležitosti, neboť je důlní podnikatelé uznali za partnery, s kterými

⁵²MĚCHÝŘ, J.: *Počátky ...*, str. 52.

⁵³ V těchto spolcích byla používána čeština i němčina. MATOUŠKOVÁ, Kateřina: *Spolek Vlastimil a Podkrušnohorské muzeum*. Diplomová práce PF UJEP 2005, str. 10. Prvním spolkem tohoto typu byl Odborný hornický spolek v Duchcově, založen 1875, který měl přímo ve stanovách, že se mají „přednášky, návrhy a otázky v obojích zemských řečech odbývat“ MĚCHÝŘ, J.: *Počátky*, str. 101.

⁵⁴ Tento Odborný spolek horníků byl krátce po svém založení místodržitelstvím v důsledku hornické stávkou 1882 rozpuštěn. MĚCHÝŘ, J.: *Počátky*, str. 13

⁵⁵ MĚCHÝŘ, J.: *Počátky ...*, str. 67.

⁵⁶ Tamtéž ..., str. 67

⁵⁷ SÝKOROVÁ, J.: *Mostecko 1918 - 1919.*, str. 20

⁵⁸ Revírní svazy se měly dvakrát ročně scházet na valných hromadách. Zemský revírní svaz sídlil v Trnovanech, u Teplic. MĚCHÝŘ, J.: *Černé milióny*, str. 278 -9.

byli ochotni jednat. Tato skutečnost se ovšem změnila v souvislosti se stávkou v roce 1900. Centrální svaz měl být rozpuštěn a zřízena nová unie zastřešená Odborovou komisí ve Vídni⁵⁹. 1. října 1903 po složitých jednáních zahájila činnost „Unie horníků a hutníků rakouských“, přičemž jejím sídlem se nestala Vídeň, nýbrž Trnovany.

V roce 1908 měla Unie přes třicet tisíc členů, avšak v severních Čechách bylo jejími členy necelých čtyři tisíce horníků, což představovalo pouze 9-12%.⁶⁰ Za touto skutečností mohlo stát několik faktorů. Jednak mnoho zdejších horníků zůstalo na straně „neodvislých anarchistů“, ale především zde hrála svoji roli národnostní otázka. Mimo Unii stáli němečtí nacionalisté, kteří si vytvořili na sjezdu v Chabařovicích svůj „Reichbund deutscher Berg- und Hüttenarbeiter“.⁶¹ Stejně tak vznikla v roce 1896 národnostně česká odborová organizace, která však také byla málo početná. O rok později začala vyvíjet svoji činnost v Praze ustanovená „odborná komise“, která měl pomáhat vídeňské centrále při přeměně spolků v místní odborové pobočky. Opak však byl pravdou. Pražská organizace si začala nárokovat, aby dostávala příspěvky českých členů. A nejen to, po r. 1906 začaly i ostatní profesní unie, do té doby sdružené v centrální vídeňské komisi, odcházet do pražské organizace. R. 1911 tedy vystoupili čeští horníci z Unie horníků rakouských a vytvořili si „Svaz českých horníků“.⁶²

Vedle oficiálních spolků, které měly zakázanou politickou činnost, existovaly na konci 70. let tajné sociálně demokratické sekce „kluby“ nebo „rodiny“.

V době konání břevnovského sjezdu⁶³ (1878) měly být v severních Čechách čtyři sekce sociálně demokratické strany a to v Trnovanech, Teplicích, Duchcově a Ústí nad Labem. Postupem času se z těchto sekcí stávaly krajské a okresní organizace sociální demokracie.

V Mostě byla formálně ustanovena v roce 1893 krajská organizace sociálně demokratické strany⁶⁴. Kolem roku 1900 vedle sebe existovaly československá a německá organizace sociální demokracie.⁶⁵

V hornických oblastech bylo tradičně silně zastoupeno anarchistické hnutí, které bojovalo proti autoritám. Ať již to bylo přímo státní zřízení rakouské či stát jako takový⁶⁶ Boj

⁵⁹ Tato organizace zastřešovala i unie jiných oborů.

⁶⁰ MĚCHÝŘ, J: *Černé milióny*, str. 286.

⁶¹ Ovšem je nutno podotknout, že tento nacionalistický spolek měl ve zdejším revíru pouze několik stovek stoupenců. Tamtéž.

⁶² Tamtéž, str. 288.

⁶³ Na ustanovujícím sjezdu československé socialistické strany byl za severozápadní Čechy horník František Choura z Duchcova.

⁶⁴ Okresní organizace pravděpodobně v Mostě existovala již kolem r. 1882. Tamtéž, str. 120.

⁶⁵ Tamtéž, str. 117.

⁶⁶ Čistý anarchismus je i proti proletářskému státu a diktatuře proletariátu, jeho cílem je nastolení beztrždní nestátní společnosti. Tůma, Jiří: *Bohuslav Vrbenský*. Praha 1980, str. 10.

byl také směřován proti zaměstnavatelům, tedy majitelům dolů⁶⁷. Nástrojem k dosažení těchto cílů měla být hospodářská stávka. Sporná byla i národnostní otázka. Obecně byl anarchismus „proti vlastenectví a šovinismu“⁶⁸, avšak v jazykově smíšeném pohraničí byly národnostní poměry vyhrcovanější a plně neodpovídaly této tezi.

Prozatím anarchisté usilovali především o zkrácení pracovní doby, omezení pracovních dnů v týdnu, zrušení noční práce. Tyto požadavky byly obecně horníkům samozřejmě také blízké.⁶⁹

V hornickém prostředí se začali anarchisté formovat na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století. Nejprve jako tzv. neodvislí socialisté uvnitř sociální demokracie. V roce 1904 však zahájila svoji činnost Česká anarchistická federace. Ve stejném roce vznikla také Česká federace všech odborů (ČFVO)⁷⁰. Postupem času se uvnitř ČFVO objevily spory o to, jestli tato organizace bude neutrální nebo anarchistická. Situaci se pokoušel vyřešit mimořádný sjezd svolaný na 18. – 20. dubna do Záluží u Mostu. Anarchistické křídlo, reprezentované především Bohuslavem Vrbenským, však sjezd předčasně opustilo a ČFVO se prohlásila za neutrální odborovou organizaci. Toto opatření však nepomohlo, neboť místodržitelství uskupení 6. srpna 1908 rozpustilo s tím, že je nebezpečné státu.⁷¹

Přes všechny snahy anarchistů o spojení do jednotných organizací, zůstávalo hnutí značně roztržité. A jak píše Jan Měchýř: „*A to vše, celé toto hnutí, stále se sjednocující a rozdvoující, tu získávající jednu dvě nové skupiny o několika desítek členů, aby se vzápětí jiné skupiny osamostatnily a vytvořily vlastní organizaci či založily nový časopis, tato žabomyší vojna strhla do svého víru zhruba asi 1000 – 1300 osob. To bylo vlastně ono slavné anarchistické hnutí.*“⁷²

⁶⁷ „*My chceme vést boj ... proti veškeré tyranii, nechť povstala z kterékoliv strany. Boj pro vymanění proletariátu z nynější hospodářské krize a odstranění veškerá pouta nevolnosti tak, aby zavládla úplná volnost všem. ... chceme vésti boj ku rovnání cel společnosti lidské (ve) směru komunistického (pospolitého) volného žití*“ Omladina č. 1, 7. 11. 1895.

⁶⁸ Viz např. článek „Co jsou a co chtějí anarchisté“ v Omladině ze dne 27. října 1904. „*Proti vlastenectví a šovinismu, jež nelze odůvodnit a jímž zcela neprávem udržují hranice a rozeštvávají národ proti národu a poněvadž nejsou v pravdě nežli náboženstvím, sloužícím k udržení privilegií mocných, jež snaží se jim nahradit hrotící se náboženství staré*“

⁶⁹ TŮMA, J.: *Bohuslav Vrbenský*, str. 25.

⁷⁰ V červnu 1906 se odtrhlo od ČFVO Volné sdružení českých horníků, které začalo vydávat v Duchcově Hornické listy. Hornické listy navázaly na časopis Horník, vydávaný od července 1900 Františkem Hajšmanem, známým anarchosyndikalistou. TOMEK, Václav: *Český anarchismus a jeho publicistika 1880 – 1925*. Praha 2002, str. 445

⁷¹ TŮMA, J.: *Bohuslav Vrbenský*, str. 17.

⁷² MĚCHÝŘ, J.: *Černé miliony*, str. 158.

Kolem r. 1910 se nejrůznější anarchistické skupiny nacházely prakticky v každé obci mosteckého okresu, kde bylo početnější české obyvatelstvo. Nejvíce jich bylo v Lomu⁷³, dále pak v Hořanech, Horním Litvínově, Chudeříně, Kopistech, Komořanech, Třebušicích, Souši a Záluží. V Mostě měli anarchisté dvě skupiny a krátce tu vycházely anarchistické časopisy⁷⁴. Anarchisté měli příznivce především mezi českým obyvatelstvem, zatímco Němci se hlásili spíše k německé sociální demokracii.⁷⁵

Důlní společnosti patřily samozřejmě v mosteckém regionu k největším zaměstnavatelům, avšak existovaly zde i další podniky. Jednalo se především o cukrovary⁷⁶. Dále můžeme zmínit porcelánku, jejímiž majiteli byli K. Spitz a W. Hermann, Email-Werke und Metalwarenfabrik „Austria“, ocelárna či továrna na obvazový materiál RICO-Werke. V Horním Litvínově byla tradiční textilní výroba. Již od roku 1828 zde působila přádelna bavlny a mechanická tkalcovna firmy Marach a Rücken, dále pak Baumwohlen a Abfallspinnerei M. Schicka, jenž byla založena v roce 1846 a továrna na výrobu plstěných klobouků firmy Keller a com. (1858)⁷⁷. V litvínovském soudním okrese se také nacházelo několik továren na zpracování dřeva a výrobu nábytku nebo hraček. Například Firma M. Schwarze, která vyráběla dřevěný nábytek, či v Hamru Hellerova továrna na výrobu hraček⁷⁸. Stejně tak v soudním okrese Hora Svaté Kateřiny převládal textilní a dřevozpracující průmysl.

I.B. Národnostní poměry

První faktické údaje o národnostní struktuře mosteckého okresu pocházejí z roku 1880, kdy se v Rakousku-Uhersku po dlouhých letech příprav a diskusí konalo sčítání obyvatelstva. Na mezinárodním kongresu v Petrohradě byl přijat návrh, aby docházelo ke sčítání každých deset let ve všech evropských státech. Tím měla být zajištěna srovnatelnost údajů. Dotazníky měly obsahovat i rubriku jazyk – jakožto objektivní znak národnosti. „*Pojem národnosti však*

⁷³ Celkem zde byly tři anarchistické skupiny.

⁷⁴ Jednalo se o Omladinu v letech 1893-1894, redaktorem a vydavatelem byl Karel Rosák, po jeho zatčení vyšlo 16. ledna 1895 jedno číslo Nové Omladiny, jehož nakladatelem byl Antonín Rubeš, redaktorem pak Josef Přibáň. Ten vydal i dvě čísla Pokrokové Omladiny ve dnech 14. – 28. března 1895. TOMEK, Václav: *Český anarchismus a jeho publicistika 1880 – 1925*. Praha 2002, str. 358

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Například Zuckerraffinerie in Brüx (1868), Landwirtschaftliche Aktien – Rübenzucker Fabrik bei Brüx (1871) či Zuckerraffinerie in Brüx (1887). In: Ressel's Brüx Bezirks Adressbuch, Brüx 1890-1891, str. 205.

⁷⁷ Firma Marbach a Rücken měla zaměstnávat v roce 1908 700 dělníků, přádelna M. Schicka pak 460 dělníků a továrna na plstěné klobouky měla mít o necelých 100 zaměstnanců méně. Viz FEDIUK, Z.: *Národnostní poměry v okrese litvínovském*. In: *Vývoj a život českých menšin*. Most 1908, str. 404-405.

⁷⁸ Heller zaměstnával kolem 60 a továrna M. Schwarze 120 dělníků. Tamtéž.

zůstal teoreticky nejasněn a nebyl proto ani přesně definován“⁷⁹ Obecně se považovalo, že se za řeč bude brát „řeč rodinná – Familiesprache“ tj. řeč, kterou se mluví doma. Ovšem rakouské úřady⁸⁰ těsně před zahájením sčítání zavedly nový termín a to „řeč obcovací - Umgangsprache“. Tento pojem byl značně nejasný. Většina obyvatel nevěděla, co si pod tímto pojmem představit. Zda se jedná o jazyk, kterým mluví běžně doma, či veřejně ve styku s úřady a v zaměstnání. Poučení na sčítacím archu se omezovalo na formulaci: *řeč, kterou používá osoba v běžném styku*⁸¹ Celkem bylo vyjmenováno 9 jazyků, které přicházely v úvahu a to: německý, česko-moravsko-slovenský, polský, rusínský, slovinský, srbochorvatský, italsko-ladinský, rumunský a maďarský (v Bukovině). Termín obcovací řeč povolal více prostoru pro manipulaci. Do určité míry nahrával více němčině. Proto se hned po jeho zavedení objevily hlasy, které poukazyvaly na to, že je nepřesné, aby se na základě používané řeči v sociálním styku činily národnostní závěry.⁸² Přes všechny protesty se pojem obcovací řeči vžil a až do konce monarchie byl používán.

Vedle oficiálního sčítání obyvatelstva existovalo i sčítání soukromé. To prováděly menšinové organizace, například Národní jednota severočeská⁸³. Rozdíl mezi čísly oficiálními a neoficiálními se v některých případech zásadně liší. Je zřejmé, že obě strany se snažily údaje přilepšovat. Tuto skutečnost musíme vzít v potaz, protože jiné údaje nemáme k dispozici.

O tom, jak se hnědouhelná oblast na konci 19. století demograficky rozvíjela, svědčí tato čísla: v letech 1881-1890 přibýlo celkem v soudních okresech Most, Duchcov, Bílina a Teplice 29 871 Němců (tj. 25,5 %) a 10 215 (tj. 97,1 %) Čechů, v dalším desetiletí to bylo 50140 Němců (33, 9%) a 24 389 (tj. 116,2 %) Čechů⁸⁴

Roku 1880 uvedlo v celém politickém okrese 92,1%⁸⁵ obyvatel jako svoji obcovací řeč němčinu zatímco češtinu pouze 7, 82 %. Avšak poměr českého a německého obyvatelstva se odlišoval i v jednotlivých oblastech Mostecká. Politický okres Most se rozděloval na 3 soudní okresy - Hora Sv. Kateřiny, Horní Litvínov a Most - a každý tento okres měl jinou sociální a národnostní strukturu.

⁷⁹ PITRONOVÁ, Blanka: *Otázka národnosti v rakouských statistikách (1880 – 1910)*. In: Slezský sborník 68, Opava 1970.

⁸⁰ Přesněji rakouské ministerstvo vnitra

⁸¹ PITRONOVÁ, B.: *Otázka ...*, s. 247

⁸² Mezi kritiky této praxe patřili např. H. Rauchberg, H. Mayerhofer von Grünbühel či německý statistik G. Von Mayr

⁸³ Viz ŠUBRT, Jeroným: *Vývoj a život českých menšin*. Most 1908.

⁸⁴ Viz SÝKOROVÁ, Jana: *Příspěvek k národnostnímu vývoji na Mostecku v letech (1870 – 1914)*. In: Věstník OkA Most 1985.

⁸⁵ Dle oficiálního sčítání obyvatel.

Horský okres Hora Sv. Kateřiny byl nejmenší a obýván byl výlučně německým obyvatelstvem. Pro r. 1880 uvedlo němčinu jako svoji obcovací řeč 99,8%, o deset let později pak 99,2 % obyvatel. Až do r. 1921 nepoklesl podíl Němců pod 99 %.⁸⁶ Jednalo se o oblast řídké osídlenou, zdrojem obživy zde bylo pastevectví a výroba dřevěných předmětů a hraček.

Tato charakteristika by byla vhodná i pro některé horské obce dalšího soudního okresu – Horního Litvínova.⁸⁷ Zde se k německé obcovací řeči přihlásilo v prvním roce sčítání 99,04% obyvatel. Ovšem v roce 1890 to bylo 95,9 % a o deset let později již jen 74,7 % obyvatelstva. I v dalších letech vidíme posilování české menšiny, r. 1910 se k české obcovací řeči přihlásilo již 24,7 % a v r. 1921 uvedlo československou národnost 37,5 % zdejších obyvatel. Největší zastoupení českého obyvatelstva měla obec Lom. V roce 1900 zde žilo již 57,4 % Čechů, podle soukromého sčítání dokonce 61,3%. Následoval Dolní Litvínov s 33% českého obyvatelstva⁸⁸, Chudeřín 27,4%⁸⁹ a dvacetiprocentní hranici přesáhla také Louka⁹⁰.

Soudní okres Most měl největší podíl českého obyvatelstva: r. 1880 13,6 %, o deset let později již 25,6 %, r. 1900 31,3 %⁹¹, pro rok 1910 je v úředních záznamech zapsán určitý pokles, češtinu jako svoji obcovací řeč uvedlo „jen“ 27,8 % obyvatelstva. Ovšem po vzniku republiky se přihlásilo k čs. národnosti 46,5 % zdejších obyvatel.

Z národnostního hlediska můžeme také soudní okres Most rozdělit na dvě části. V severní části se nacházeli obce, v jejichž blízkosti byly doly a zdejší obyvatelstvo tvořili horníci českého původu. Jižní část, geograficky patřící do Českého středohoří, měla spíše zemědělský ráz a převažovalo zde naopak německé etnikum. Při sčítání obyvatelstva r. 1900 zde bylo dokonce několik obcí, kde ani jeden obyvatel neuvedl češtinu jako svoji obcovací řeč⁹². Ovšem podle soukromého sčítání by mělo být i v těchto obcích minimálně kolem 10 % českého obyvatelstva⁹³ Naproti tomu zde byly i místa s poměrně silným českým zastoupením – Střimice (35%), Obrnice (39%)⁹⁴, Čepirohy (38%), Hořany (35%), Slatinice (28%), Havrany

⁸⁶ R. 1921 uvedlo jako svoji národnost německou 99,3 % zdejších obyvatel. Údaje dle *Statistický lexikon obcí v Čechách*. Vydán na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921. Praha 1923, str. 208 an. *Statistický lexikon obcí v Čechách*. Vydán na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930. Praha 1934, str. 222 an

⁸⁷ Jednalo se především o horské obce Klíny, Mníšek a Křižatky.

⁸⁸ Podle soukromého sčítání dokonce 48, %. Údaje dle ŠUBRT, Jeroným, *Národnostní poměry v okrese mosteckém*. In: *Život a vývoj českých menšin*. Most 1908. a FEDIUK, Ladislav: *Národnostní poměry v okrese litvínovském*. In: Tamtéž..

⁸⁹ Soukromé sčítání uvádí 45,2%.

⁹⁰ Češtinu jako svoji obcovací řeč uvedlo 23,7%, podle soukromého sčítání zde žilo 44,3% Čechů.

⁹¹ Soukromé sčítání uvádí dokonce 39,7 %

⁹² Přesněji v Lišnici, Nemilkově, Moravěvsi, Saběnicích, Poleradech, Velebudicích, Kamenné Vodě, Sedlci, Korozlukách, Volevčicích, Bedřichově Světcí, Vysokém Březně, Bylanech, Vtelnu

⁹³ V Kamenné Vodě dokonce 22 % Čechů, v Chanově 17%

⁹⁴ Podle soukromého sčítání 43 %

(24%)⁹⁵. Mezi 10-20% měly Rudolice (20%), Bečov (20%), Volevčice (13%) a Polerady (10%).

V celé politickém okrese Most tedy docházelo k postupnému posilování českého živlu do té míry, že v r. 1921 uvedlo československou národnost 40,6 % a německou 58,9 % obyvatel.⁹⁶

Za výrazným nárůstem českého etnika nemůžeme však spatřovat pouze přistěhovalství.⁹⁷ V osmdesátých letech vykazovalo Mostecko největší přebytky natality nad mortalitou a to o 11, 34 %⁹⁸. Příkladem rychle se rozvíjející obce může být Souš, která již v roce 1890 měla českou většinu. Proměnu malé zemědělské osady v hornickou obec s koloniemi Matyldou a Karolínou popisuje Vítěslav Ilich ve své kronice⁹⁹: „*Tichounce a spokojeně žilo se německým osadníkům v Souši. Tenkrát ještě dusivý kouř kouřících hald neválel se nad zdejší krajinou, vysoké komíny šachetní neházely oblaky dýmu do kraje, neklapaly jednotvárně ve dne sortýrky (pozn. třídičky uhlí). Jako v klubíčko stočeny stály tu jednotlivé usedlosti kolem nevelkého kostelíčka a čtverhranné návsi. Počtem sotva čtyřicet čísel, kolonie Karolínské a Matyldské nebylo, na místě domků za drahou táhly se pásy úrodných polí a v nich prohýbaly se pod tíhou svých plodů ovocné stromy, nebylo domků za českou školou při Bělině, nebylo šachet, nebylo školních budov, ani opatrovny, nestávala budova dnešního obecního úřadu. Zelené, kvetoucí lučiny a úrodná, velmi často hrachem osetá lada prostírala se tam, kde dnes zejí strže a propasti. Nad krajem proudil čistý zdravý vzduch. Tenkrát byla Souš malou obcí německých rolníků, kteří pečovali o svoje pole. Byla to doba idylického života, nekaleného českými požadavky a národnostními třenicemi.... (...) Při hloubení šachet nastal v Souši nový život. Sešli se zde Češi, Uhři, Italové, Slovinci, Sasové, Prusové. Mnoho Němců přicházelo z okolí, aby se po skončení práce vraceli domů. Vůbec národnosti se snášely dobře. Houfněji se do Souše stěhovali Češi teprve od r. 1875. Aby bylo kde bydlet, nastavěla společnost kolonie...Ilich ve své kronice zaznamenává i to, jaký byl postupný demografický nárůst v Souši ... „vesnička sotva o 300 obyvatelích měla již v roce 1880 - 1804 duší, roku 1890 - 2665 duší a roku 1900 - 3794 duší. Dále se můžeme dočíst, že ... „ Doba hloubení dolů, začátky české kolonizace, jakožto i léta osmdesátá byla zlatá doba Souše, kdy vydělali horníci 3-4 zlaté za směnu, nebylo zrovna vzácností . V těchto*

⁹⁵ Podle soukromého sčítání 38%

⁹⁶ Zbývající údaje pro politický okres Most: r. 1890 česká ob. řeč 17,4 %, němčina 82,6 %, r. 1900 česká ř. 27,2%, německá 72, 8 %, r. 1910 česká 25 %, německá 75%.

⁹⁷ Zajímavé je, že se již v průběhu 80. let začaly objevovat německé Schutzvereine, tedy něco jako ochrannářské spolky „proti počestování pohraničí“ SÝKOROVÁ, J., *Příspěvek ...*, str. 23

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ Kronika obce Souše, str. 394

prvních letech nebylo mezi hornictvem patrnějšího uvědomění národního. Česká menšina neprojevovala se nijak navenek i zdá se, že Čechové přesazeni osudem do cizího prostředí nemohli v sobě nalézt české já, a že bylo nutno dopřát si času k zapuštění kořenů v nové půdě. Také národního vědomí nikde v nich neburcoval. Od Němců byli přijímáni s vlídností, vždyť u nich nakupovali a měli z nich užitek v každém ohledu. Češi téměř splyvali s Němci, navštěvovali německé hostince, pili německé pivo, děti posílány do německé školy (část do mateřské školy v Mostě) a žilo se celkem v dobré shodě.

Kromě mnoha jiných skutečností nám přináší ukázka i jiný, dosud nezmíněný postřeh, že mezi přistěhovalci do severních Čech nebyli pouze Češi, ale i Němci a další národnosti. Příkladem může být založení spolku udržující zvyky Němců z Chebska¹⁰⁰

Podle oficiálního sčítání obyvatel měla Souš r. 1900 již 2 633 obyvatel české obcovací řeči a 1 151 německé, tedy 69 % populace bylo české. Dle soukromého sčítání to bylo dokonce 76%¹⁰¹ Do české školy bylo téhož roku zapsáno 511 žáků, kdežto do německé 380. Český živel byl zastoupen i mezi živnostníky¹⁰². Roku 1921 se k československé národnosti přihlásilo 3592 obyvatel Souše, k německé pak 714 a v roce 1930 se označilo za příslušníky československé národnosti 4029 občanů a 697 německé.

Další obcí se silnou českou populací bylo Záluží. To dokonce podle soukromého sčítání mělo mít v r. 1900 83% obyvatel českého původu. Oficiální čísla hovoří „pouze“ o 64%. Jiné obce z této oblasti, které vykazovaly dle oficiálního sčítání v r. 1900 více jak 50 % českého obyvatelstva, byly: Kopisty (61%), Růžodol (59%). V Třebušicích (47%), Komořanech, Kopistech, Paředlech, Konobržích, Dolním Jiřetíně tvořil český živel z 30 – 40 % . Můžeme tedy říci, že počet českých obyvatel se v severní oblasti pohyboval průměrně kolem 40 –50 %.

Bylo již řečeno, že čeští horníci se usazovali především v okolí Mostu. Avšak i v Mostě postupem času sílila česká menšina. K češtině jako svojí obcovací řeči se v r.1880 přihlásilo 10% zdejšího obyvatelstva¹⁰³. O deset let později to bylo již 16 % a v r. 1900 19%. Soukromé sčítání pro ten samý rok dokonce hovoří o 26% českého obyvatelstva. Šubrt píše, že ... „Českou menšinu zdejší tvoří hlavně hornický lid a dělný lid v průmyslových závodech, zřízenci a úředníci železniční, dělníci i mistři řemeslní, 17 učitelů českých a několik úředníků státních. Čeští živnostníci zastoupeni jsou téměř ve všech odvětvích a zdatně konkurují s německými.

¹⁰⁰ viz SÝKOROVÁ, J.: Příspěvek ..., s. 24.

¹⁰¹ viz ŠUBRT, J.: *Národnostní...*, str. 42

¹⁰² V obci měli být 2 čeští kupci (8 něm.), 11 hokynářů a prodejen s láhvoým pivem (3 něm.), 2 čeští mlékaři (2 něm.), 6 českých obuvníků (1 něm.), 4 čeští krejčí (0 něm.), 1 český truhlář (1 něm.), 3 čeští pekaři (1 něm.), 2 čeští řezníci (3 něm.), 2 čeští holiči, 5 švadlen (1 něm.), 1 něm. kovář , 3 české porodní babičky. Viz Šubrt, s. 51.

¹⁰³ Přesně 1026 obyvatel.

I. C. Spolkový život

Výše jsem se zmiňovala o hornických (odborných) spolcích, nyní bych zaměřila svoji pozornost na národnostní a vlastenecké spolky, jenž vznikaly od 80. let 19. století. Za první český spolek můžeme považovat Čtenářskou besedu založenou v roce 1878 v Třebušicích. O činnosti této organizace nám není pro nedostatek pramenů mnoho známo, můžeme pouze konstatovat, že neměl dlouhého trvání, neboť byl po třech letech rozpuštěn¹⁰⁴.

Naopak slušný archivní materiál se dochoval pro druhý zdejší český spolek – Vlastimil, který byl ustanoven jako: „*čtenářsko-zábavný spolek, sloužící ke vzájemnému vzdělávání a ke společné zábavě. Tohoto účelu má dosáhnout čtením knih a časopisů, přednáškami, deklamováním, zpěvem, hudbou, divadlem, výlety a dovolenými hrami.*“¹⁰⁵

Spolek byl založen v Mostě roku 1881 a členskou základnu tvořilo 109 místních Čechů nejrůznějšího sociálního postavení: inženýři, přednostové stanice, ředitel cukrovaru, ředitel dolů, stavitel, vlakvedoucí, sládek, poručík zemské obrany, úředníci, účetní, obchodníci, průvodčí, lékárník, drogist, statkář, hostinský, ale i jeden malíř a akademický sochař.¹⁰⁶ Výčet profesí názorně ukazuje, jak široké bylo sociální rozvrstvení české menšiny, kterou tehdy tvořilo necelých 10% obyvatel Mostu. Bylo by tedy omylem domnívat se, že zdejší Češi byli pouze horníky.

Avšak nedlouho po vzniku spolku došlo k odchodu 16 členů, kteří si v roce 1883 založili vlastní Českou občanskou besedu. Jednalo se především o drobné řemeslníky a živnostníky, přesněji řečeno ševce, pekaře, natěrače, 2 obchodníky, 2 strojní zámečníky, 2 holiče, 2 krejčí, kupce, horníka, políra, strojníka a kloboučníka. Tito členové se měli cítit ve spolku znevýhodnění a přehlíženi¹⁰⁷

Ve stanovách Vlastimila tedy formálně zůstalo, že členem může být každý řádný Čech nebo Češka bez rozdílu zaměstnání, postupem času se však členská základna utvářela z lépe situovaných měšťanů. Členstvo v průběhu let dosti kolísalo, nikdy již nedosáhlo počtu 109-ti osob z roku 1881. Od r. 1908 se členská základna ustálila na 40 jedinců. Ženy byly ve Vlastimilu zastoupeny ve velmi malém počtu, vesměs se jednalo o manželky členů.¹⁰⁸

Tak jako jiné české spolky, potýkal se i Vlastimil s nedostatkem spolkových prostor. Nejprve se využívaly německé hostince, později Ústřední matice školská pronajala spolek dům č. 15 v Sadech nad Bělou, kde našla svoje útočiště i Národní jednota severočeská a

¹⁰⁴ Pamětní kniha obce Třebušice díl 1., SokA Most, Archiv obce Třebušice č. f. 106, ev. č. 1, č. j. 1, s. 154.

¹⁰⁵ MATOUŠKOVÁ, K.: *Spolek Vlastimil ...*, str. 21.

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 27.

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 28.

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 29-30.

Česká občanská beseda. Později Vlastimil sídlil v Jánském dvoře a nakonec v hostinci U Zeleného stromu.

V roce 1884 byl v Mostě založen místní odbor Ústřední matice školské, jejíž hlavní náplní mělo být zavádění českých škol v jazykově smíšených oblastech.

Další významný spolek představovala Národní jednota severočeská, ustanovená v Praze 22. března 1885. Ze stejného roku pocházela i místní organizace NJS v Mostě. Jejím úkolem bylo „*přispívat k národnímu, duševnímu i hmotnému zvelebení krajín na severu Čech a uplatňování rovného práva češtiny v krajích zněmčených v úřadě, ve škole i v životě veřejném a tím k hájení celistvosti království Českého.*“¹⁰⁹ Spolek měl mít r. 1900 - 50 tisíc členů a příjem 100 – 160 tisíc korun ročně. Podporoval především zřizování spolkových budov, knihoven i českých škol, organizoval přednášky, besedy, vydával knihy a časopisy. Nezapomínal i na charitativní podporu chudých dětí.¹¹⁰

V reakci na NJS vznikl v Teplicích „Bund der Deutschen in Böhmen“, jeho místní organizace se ustanovily postupně v Horním Litvínově, Louce, Lomu, Hoře Sv. Kateřiny, Dolním Jiřetíně, Chudeříně, Českém Jiřetíně a Brandově.

Naopak podle německého vzoru „tzv. Turnvereinů“ vznikl 16. února 1862 tělocvičný spolek Sokol, jehož cílem bylo: „*Tělesné a z části i mravní vychování a šlechtění všeho národa, odchování jeho k síle, statečnosti, ušlechtilosti a brannosti zvýšené*“¹¹¹

Další tělocvičné organizace hojně rozšířené v této oblasti, představovaly Dělnické tělovýchovné jednoty provázané se sociální demokracií.

O tom, jaké spolky se nacházely na přelomu 19. a 20. století v jednotlivých obcích politického okresu Most, máme určitou představu díky J. Šubrtovi a Fediukovi, kteří kromě sčítání osob zaznamenávali také zdejší spolkový život. Nemá smysl popisovat všechny obce, ale zaměřím se pouze na ty významnější. Zároveň je vhodné podotknout, že se většinou četnost spolků kryla s národnostním zastoupením dané obce. Avšak nemuselo to být pravidlem. Jak dále uvidíme, existovaly obce se silnou českou menšinou, avšak zakládání spolků zde mohlo probíhat později než tomu bylo jinde. Právě Souš může sloužit jako takový případ. Tato obec měla již v roce 1890 českou většinu. Avšak první český spolek zde byl ustanoven až v roce 1892, jednalo se o „hornicko-hutnický spolek“. O rok později vznikl v Souši zásluhou horníka Jana Vlka¹¹² odbor Národní jednoty severočeské. Roku 1893 začaly

¹⁰⁹ REINDL, Zdeněk: *Počátky českých spolků na Mostecku*. Písemná záv. práce PF UJEP 1967, str. 18.

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ Tamtéž, str. 19.

¹¹² Jan Vlk byl známý svojí neúnavnou zakladatelskou činností. Ještě než přišel do Souše založil český spolek v Oseku u Duchcova, avšak byl donucen odtud odejít. Ani v Souši však nenašel klidu, pro neshody v NJS opustil

v Souši působit dvě organizace - místní jednota Sokola a Omladina, což byl čtenářsko-zábavný spolek ustanovený krátce před zavražděním Mrvy. Z tohoto důvodu proběhlo vyšetřování, zda spolek neměl styky s pražskou Omladinou.¹¹³ Mezi příslušníky Sokola a Turnvereinu docházelo opakovaně k roztržkám. Asi největší proběhla 13. září 1903, kdy měli mít Němci slavnostní vystoupení v Souši, ovšem akce se zvrhla v rvačku po té co „*německé obyvatelstvo mělo provokativní chování*“¹¹⁴ Střediskem německých spolků byl podle kroniky hostinec pana Biebra.

Obyvatelé Souše provozovali ochotnické divadlo a jejich první hra s názvem „Na dušičky, aneb modlitba na hřbitově“ byla sehraána 1. 11. 1893 u příležitosti založení místního Sokola. Podle kroniky sklidili ochotníci, které v této době tvořili především učitelé, velký úspěch.¹¹⁵

Od roku 1900 se Souš také mohla, jako jedna z mála obcí v okolí, pochlubit českou veřejnou knihovnou, která byla vytvořena z příspěvků místního Sokola a NJS. Knihovna byla umístěna v opatrovně Ústřední matice školské a na její provoz každoročně přispívaly místní české spolky. Knihovník musel každoročně překládat hejtmanství v Mostě seznam knih.¹¹⁶

Podle záznamů v kronice se obyvatelé Souše hojně věnovali sportu. Kromě již zmíněného Sokola a německého Turnvereinu¹¹⁷ tu od r. 1909 působil Klub českých velocipedistů a především Dělnická tělocvičná jednota. Spolek se původně nazýval „všeodborový spolek dělnicko-tělocvičný Jarost“ a vznikl 4. září 1904 v hostinci J. Kabelky. Na jeho založení se podíleli členové skupiny horníků a hutníků, sociální demokraté i anarchisté. Celkem jej tvořilo 50 členů. Mezi členy byli hojně zastoupeni i Němci, kteří prý neuměli vůbec česky. Naopak dlouho se cvičení neúčastnili ženy, na rozdíl od Sokola, kde byly cvičenky všech věkových kategorií hojně zastoupeny. Jednota vydávala i časopis s názvem „Tělocvičný ruch“

Ve dvacátých letech, v době rozkolu v soc. demokracii, mělo spolek opustit 2/3 členů. Mezi sociálními demokraty a komunisty se tak rozhořel čtyřletý spor o materiální zázemí spolku.¹¹⁸

Mezi významné spolky patřily také dobrovolní hasiči. Německý sbor dobrovolných hasičů byl v Souši ustanoven 24. května 1877. Původně bylo pouze pět zakládajících členů,

tamní odbor a založil si vlastní spolek a to Občanskou besedu. Obecní správa se ho prý snažila vypovědět z obce, ale bez úspěchu. Více viz Kronika obce Souše, str. 501.

¹¹³ Viz Kronika obce Souše, str. 512.

¹¹⁴ Tamtéž, str. 511.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 529.

¹¹⁶ Tamtéž, str. 526.

¹¹⁷ Turnverein v Souši se po r. 1918 rozpadl.

¹¹⁸ Tamtéž, str. 523.

avšak časem se sbor rozrostl až na 42 mužů. Mezi hasiči nebyl ani jeden Čech, podle kroniky neměli před rokem 1918 Češi o hasičskou práci zájem.¹¹⁹ Situace se změnila po vzniku Československa, kdy byl 3. září 1921 v Souši založen český hasičský sbor, údajně první na českém severu.¹²⁰ Vítězslav Ilich věnuje ve své kronice dobrovolným hasičům poměrně dosti prostoru. Jistě mu bylo zřejmé, že jsou to právě hasiči, kteří se velkou měrou podílí na kulturním a společenském dění v obci. Můžeme se dočíst, že ... „*český hasičský sbor, který má více jak 200 členů založili ve zdejší obci zástupové politických stran, čs. socialisté, soc. demokraté, komunisté, jiných politických stran v obci nebylo. Prvním starostou byl sboru starosta obce Václav Jaroš*“ A dále že ... „*Německý sbor pro malý počet členů neposkytoval obci dostatečnou záruku obci. Také nechtěl přijímat mezi sebe muže české národnosti, proto musel být ustanoven sbor samostatný. Sám velitel německých hasičů měl celou záležitost komentovat slovy: „Havířům se práce hasičská brzy znechutí a český sbor se neudrží.*“¹²¹ Velitel se však mýlil, naopak právě němečtí hasiči se „sotva drželi nad vodou“. Obecní rada byla po vzniku Československa tvořena z rozhodující části Čechy a sbor finančně velmi podporovala. Postavila novou zbrojnicu, zakoupila kombinovanou stříkačku, 700 m nových hadic a výzbroj pro 50 činných členů. Naopak německý sbor byl odkázán pouze na členské příspěvky a dary. I peníze na motorovou stříkačku musely být získány ve sbírce mezi německými obyvateli.

Další obcí, která měla již kolem roku 1900 českou většinu bylo Záluží. Do roku 1908 zde byly zaznamenány tyto národní spolky: odbor Národní jednoty severočeské, Sokol, Osvěta, Pokrok, a pěvecko-hudební Lidumil. Kromě národních či vlasteneckých spolků se zde nacházely i spolky politické, tělocvičný spolek Jarost a ženský spolek Svornost. V obci působili i neodvislí socialisté, kteří se organizovali ve spolku Rovnost a Divadelním spolku Thálie.

I v Kopistech vyvíjely činnost spolky podobného charakteru: Odbor NJS, Sokol, Pěvecko-vzdělávací spolek Lidumil či divadelní ochotnický spolek Lumír.

V jižní části soudního okresu Most se Češi organizovali do spolků v malé míře. Respektive kolem roku 1908 neexistoval ve zdejších obcích ani jeden český spolek. Dokonce ani v Havrani, kde Češi podle soukromého sčítání tvořili 38% nebyl žádný český spolek. Vyjimku představovaly pouze Obrnice, kde působil odbor NJS (s 75 členy) a dále 2 spolky

¹¹⁹ Tamtéž str. 146.

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ Tamtéž.

železničních zřízenců – národně sociálních a sociálně demokratický. Železniční stanice v Obrnicích totiž představovala významný železniční uzel.

V soudním okrese Horní Litvínov, jak píše L. Fediuk, „... český spolkový život jest, vyjma Lomu, v němž jest 17 českých spolků, velice mdlý a činnost spolková zadržována je lhostejností k nejdůležitějším institucím národním. Práce národní rozbíjí se a tříští rozháraností společenskou, nevraživostí jednoho spolku na druhý a nesjednoceností politických stran, jednotlivé spolky reprezentujících“¹²²

Nejstarším českým spolkem byl odbor Národní jednoty severočeské, ustanovený 20. ledna 1889 v Horním Litvínově. Spolek měl 59 zakládajících členů a sídlil v hostinci E. Vycpálka. Kvůli nedostatku vhodných prostor našly v tomto hostinci útočiště i další české spolky. Roku 1893 k němu přibyl společensko-vzdělávací spolek Omladina v Dolním Litvínově, jehož členstvo se hlásilo k neodvislému socialismu. Následoval Sokol, který zahájil činnost 30. srpna 1896 a o rok později vznikl český dělnický a vzdělávací spolek „Lassalle“. Zdejší železničáři se sdružovali ve dvou organizacích: ve Spolku čes. železničních úředníků (1902) a Zemské jednotě zřízenců drah (1900).

Nejvíce spolků se nacházelo v Lomu. V dubnu 1893 byl v hostinci U Lípy ustanoven místní odbor Ústřední matice české, každý rok pak přibyl další spolek od r. 1900 dokonce 2 spolky. Po ÚMŠ následoval Sokol, NJS, Klub cyklistů Blesk, spolek šermířů Tyrš, Řemeslnicko-vzdělávací beseda Havlíček, Spolek divadelních ochotníků Rudohořan atd. Dále zde působily odborové spolky – nejen hornické, ale i spolek strojníků Parokruh, Spolek českých poplatníků, Zemská jednota zřízenců drah či spolek stavebníků.¹²³

Poměrně rozvinutý spolkový život byl v Louce, kde nechyběl odbor NJS, založený 1898. Po roce 1900 zde vznikly pobočky ÚMŠ a Sokola. Stejně tak v Horním Jiřetíně vznikla většina spolků až v roce 1907.

V dalších obcích soudního okresu Horní Litvínov se již české spolky prakticky nenacházely. Totéž platí i pro soudní okres Hory Sv. Kateřiny, kde nebyl zaznamenán žádný český spolek.

¹²² FEDIUK, Ladislav: *Národnostní poměry v okrese litvínovském*, str. 400. Most 1908.

¹²³ Viz tamtéž, str. 402-403.

I. D. Vývoj školství

Německé školství

V roce 1869 byla uvedena v život školská reforma, na základě níž byl vytvořen nový systém základního školství. Školní docházka byla prodloužena do 14-ti let věku dítěte. Vedle osmiletých obecních škol byly zřízeny i měšťanské školy, které víceméně odpovídaly posledním třem ročníkům obecné školy.¹²⁴ V Mostě byla německá obecná škola o pěti třídách a tříletá měšťanská škola. Vedle těchto škol se nacházela další obecná škola na Svatováclavském předměstí.

Na přelomu 19. a 20. století tak v Mostě existovaly tyto německé školy: měšťanská škola chlapecká, měšťanská škola dívčí (se 3 ročníky), obecná škola chlapecká, obecná škola dívčí (pro vlastní město, s 5 ročníky) a konečně obecná škola chlapecká a obecná škola dívčí (u Sv. Václava, také s 5 ročníky). Mimo to v Mostě působila také něm. mateřská školka.¹²⁵

Ve městě se nacházelo také jediné německé gymnázium, jehož kořeny sahají až do pol. 18. století, kdy jej založili piaristé. O takřka sto let později došlo k laicizaci ústavu, stalo se z něj reálné a vyšší gymnázium.¹²⁶

Vedle gymnázia zde existovala také německá obchodní škola, za jejímž vznikem stál Spolek obchodníků a průmyslníků a jeho předseda A. Gröbner, jemuž se podařilo v roce 1878 ústav zřídit. Učivo bylo rozděleno nejprve do dvou, od r. 1891 do třech ročníků. Roku 1892 se také změnil statut školy, neboť do své správy ji převzalo město.¹²⁷ Co se týče sociálního složení žáků, jednalo se především o děti z rodin drobných obchodníků či živnostníků, z menší části horníků.¹²⁸ Ve 20. letech 20. století se pak škola pokusila změnit svůj status na obchodní akademii, avšak ministerstvo školství na tento návrh nepřistoupilo s tím že ... „, *se v severních Čechách nachází několik německých obchodních akademií, nejbliže v Teplicích, a že je třeba nejprve dobudovat síť českého základního školství*“¹²⁹.

Pro úplnost bych se ještě zmínila o Německé živnostenské škole pokračovací a Pokračovací škole pro horníky. Je zajímavé, že nebyla v Mostě průmyslová škola, o jejímž vzniku se uvažovalo již v roce 1814¹³⁰ Tato skutečnost je zvláště zarážející, uvědomíme-li si,

¹²⁴ KOCOUREK, Ludomír: *Dějiny mosteckého školství*. In: Věstník OkA Most 1978, s. 7

¹²⁵ KOCOUREK, L.: *Dějiny ...* str. 10.

¹²⁶ Od r. 1891 se již jedná o školu státní.

¹²⁷ Tamtéž, str. 23.

¹²⁸ Tamtéž str. 26.

¹²⁹ Tamtéž str. 28.

¹³⁰ Tamtéž, str. 32.

jaký byl charakter zdejšího regionu. Tuto mezeru pouze částečně nahrazovala právě živnostenská škola pokračovací, kde se mohl studovat obor se zaměřením na kovozpracování (elektrotechnici, mechanici, kováři)

České školství

Od 80. let 19. století, jak početně sílilo zdejší české obyvatelstvo, začaly se objevovat požadavky na zřízení českých škol. Děti navštěvovaly místní německé školy, a jelikož se v rodinách mluvilo zpravidla česky, měly potíže porozumět výkladu učitele. Do jejich řeči pronikaly nejrůznější poněmčené výrazy: ... „z Čauše chodí lidé na jarmark do Briksu. Přijde tam švígrfotr z Haretn, švígrmutr z Kamen, (...), Fotr chodí na šichtu do Kopic. Musí jít pěšourem, nejede tam šnelzuk ani personzuk. (...), v cimře je faulenc a šrank se šupletem. (...) Dopolodne frýštykuje a večer jde aus. (...)Možná, že bude pobírat umfalku. Štěstí, že mu Cukluft nezhasl blicku.“ Takto prý mezi sebou hovořili obyvatelé Souše, jak „pohoršeně“ poznamenával pan učitel Ilich ve své kronice¹³¹.

Prosincová ústava zaručovala ve článku 19 zákonu č. 142/1867 ř. z. všem národnostem právo na vzdělání v řeči v zemi obvyklé. Dále měly být založeny školy tam, kde „bylo po dobu pěti let více než 40 dětí, které musely docházet do školy vzdálené více než 4 kilometry“¹³²

Pokusy o založení české školy narážely na silný odpor obecních či městských rad, které byly v německých rukou. Ovšem i další organizace se snažily o zastavení „počešťování pohraničí“. Příkladem může být Deutscher Schulverein, jenž byl založen v květnu r.1880 ve Vídni a již o rok později měl svojí pobočku v Mostě. Stejnou náplň měl i nacionální Akademische Ferialverbindung Pontana¹³³. V tomto spolku se sdružovali příznivci všenněmce Schönerera, který 23. září 1884 navštívil na jejich pozvání Most. Ze stejného roku jako Deutscher Verein pochází také Matice školská¹³⁴, která naopak měla za cíl budovat a dále finančně podporovat české školy.¹³⁵ Právě díky Matici školské vznikla 25. září 1882 v Mostě první česká škola¹³⁶. Avšak ještě o rok dříve byla zřízena česká opatrovna pro děti horníků¹³⁷. Do české školy se v prvním školním roce přihlásilo 196 dětí a učilo se ve 2 ročnících, přičemž

¹³¹ Kronika obce Souše, str. 404.

¹³² DOLEŽAL, Jan: *Z bojů o českou školu v Podkrušnohoří*. In: Regionální studie Litvínovsko-Mostecko II., 1962, str. 83.

¹³³ SÝKOROVÁ, J.: *Příspěvek...* str. 25.

¹³⁴ Založena 24. 10. 1880 v Praze

¹³⁵ Pobočka matice školské v Mostě vznikla 1883.

¹³⁶ Zemská školní rada tento záměr schválila 18. srpna 1882.

¹³⁷ KOCOUREK, L.: *Dějiny* ...str, 34. O vznik se zasloužil Karel Čechák a Pavel Hloušek. Do „školky“ bylo v prvním roce přihlášeno 56 žáků.

první třída měla 2 paralelky. Řídícím učitelem byl jmenován Josef Rašín¹³⁸, učiteli Jan Krčík a Jan Voves.¹³⁹ Škola sídlila v domě č. 612 v ulici Na Příkopech, který za peníze Ústřední matice školské zakoupil K. Čechák¹⁴⁰. V této budově sídlila kromě školy i také zmíněná opatrovna.

Před zahájením výuky v české škole mělo opakovaně docházet k strhávání plakátů informující rodiče o zápisu dětí. Brüxer Zeitung se o této skutečnosti zmiňovaly ve svém článku z 6. září 1882, avšak nepřináší žádné podrobnější informace.¹⁴¹ Autor poukazoval na to, že česká škola bude bezplatná. Proto by se představení obce měli zabývat myšlenkou, zda by i na německé obecní škole mohlo být vyučování bezplatné. U mnoha lidí prý národní ideály mizí, když přijdou na řeč peníze, podotýká nakonec autor článku.

V souvislosti s odstraněním plakátů české školy, přinesl 16. září 1882 Brüxer Zeitung reakci na jiný článek uveřejněný Národními listy. Tento český plátek prý zuřivě zaútočil na záměr německých obyvatel v Holešovicích¹⁴², kteří bydleli ve zdejších továrních koloniích, zřídit si zde německou školu. Národní listy měly označit tento úmysl jako „*Frechheit der Korblummenritter*“. O německém školství měly dále napsat, že ničí lidské duše a Němce nazvaly Prušáky, kteří ztrhávají plakáty českých škol. České děti jsou prý v německých školách vychovávány k hlouposti, proti čemuž Brüxer Zeitung ostře protestovaly. Noviny označily za lež tvrzení, že by za každý odstraněný plakát české školy v Mostě měli místní chlapi dostávat 10 krejcarů.

Městská rada se v reakci na zřízení české školy snažila o otevření německé mateřské školy v Mostě¹⁴³. Tomuto záměru se poměrně intenzivně věnovala, jak vyplývá z tisku. Brüxer Zeitung celou záležitost komentovaly slovy, že v německém městě Mostě musí být také německá školka.¹⁴⁴

¹³⁸ Jednalo se bratra bud. čs. ministra financí F. Rašína, který přišel do Mostu 1. září 1882, avšak dlouho se zde nezdržel, kvůli stálým útokům na svoji osobu z Mostu odešel.

¹³⁹ Kronika obce Souše, str. 393

¹⁴⁰ KOCOUREK, L.: *Dějiny...*, str. 34.

¹⁴¹ Brüxer Zeitung se zmiňovaly pouze o uličníkovi, který umazal budovu české školy blátem. Brüxer Zeitung 23. září 1882

¹⁴² Německá škola zde byla skutečně otevřena o několik dní později (20. září), avšak komise obecního zastupitelstva školu, kterou mělo navštěvovat okolo 200 dětí, ihned uzavřela z důvodu „veřejné bezpečnosti“. Ovšem okresní školní rada toto rozhodnutí zrušila, komise totiž překročila své kompetence. Brüxer Zeitung na toto reagovaly ve článku z 23. 9. 1882, jak by prý bylo Čechům, kdyby městská rada v Mostě také použila jako záminku „veřejnou bezpečnost“ a zdejší českou školu uzavřela.

¹⁴³ Školka byla slavnostně otevřena v pondělí 18. 9. 1882 za účasti starosty Pohnerta, okresního komisaře (hejmana) Lorenze, okresního školního inspektora Wehmannna a dalších. Viz Brüxer Zeitung 16. 9. 1882

¹⁴⁴ „...unter diese wenigen gehört durch die jüngste Errichtung des deutschen Kindergartens die deutsche Stadt Brüx. Wohl waren es vor Allem die nationale Motive, welche diese Errichtung zur Folge hatten, handelte es sich doch aus gleichen Gründen hier ins Leben gerufenen czechischen Kindergarten ein Paroli zu bieten.“

Záhy bylo zřejmé, že soukromá matiční školy nemá dostatek kapacity pro všechny zájemce. Ve školním roce 1884/1885 navštěvovalo školu 500 žáků a to nejen z Mostu, ale i ze Souše, Třebušic a Kopist. Proto se čtyři třídy přesunuly na Bělskou promenádu do domu č. 15.¹⁴⁵

Již v r. 1883 se začalo jednat o zřízení české veřejné školy v Mostě. Měla se nacházet na Svatováclavském předměstí, kde žila početná česká menšina. Jak nás informuje soušská kronika, 24. ledna 1885 byla zemskou školní radou žádost o školu schválena¹⁴⁶. Ovšem díky odvolání města ke správnímu soudu bylo rozhodnutí zemské školní rady zrušeno¹⁴⁷. Jednání se vlekla několik let, místní školská rada neustála kladla nové překážky¹⁴⁸. Nakonec však zemská školní rada povolila zřízení veřejné obecní školy o čtyřech třídách. Vyučování pro 293 žáků začalo až 16. září 1890.¹⁴⁹

Ještě dříve než byla zřízena česká veřejná škola v Mostě, došlo v roce 1887 k otevření veřejné školy v Souši. Jednalo se o druhou českou veřejnou školu v celém regionu¹⁵⁰. Tvořily ji 2 třídy se 160 (!) žáky¹⁵¹ a řídicím učitelem byl ustanoven Jan Hovora. Za zmínku stojí, že otevření české veřejné školy nastalo o pět let dříve, než byl založen první český spolek. „...škola nejen, že vychovávala v mateřském jazyce, ale přispívala též, aby lid český mohl se snadněji vyvíjet ze svých kořenů, aby nebyl zdržován pod vlivy cizími, aby neztrácel svého osobitého rázu. Ona snažila se zachovati pro vždy naše české nazírání na svět, podněcovati naše české vnímání a cítění i jednání, aby vždy a všude vynikl náš národní ráz, škola vynasnažila se býti záštitou naší národní i lidské hrdosti.“¹⁵²

Škola se nalézala v domě vedle fary, žáci navštěvovali třídy v přízemní, které však byly tmavé a nevyhovující. Později byla další třída zřízena v domě, kde předtím bývala obecní

¹⁴⁵ Tamtéž, str. 36.

¹⁴⁶ Kronika obce Souše, str. 393

¹⁴⁷ Správním soudem bylo shledáno, že se při úředním šetření použila data ze soukromé školy. Spor byl o to, jestli je splněn zákonem daný požadavek nejméně 40 dětí na třídu v průběhu 5 let. V matrice matiční školy se uvádělo dokonce 70 dětí, ovšem správní soud označil tento údaj jako neprůkazný. Viz KOCOUREK, L.: *Dějiny...*, str. 36.

¹⁴⁸ I když se oficiálně jednalo o českou školní radu, měli v ní rozhodující slovo Němci. Viz DOLEŽAL, J.: *Z bojů...*, str. 99. Tato skutečnost se netýkala pouze Mostu, ale i např. v Kopistech se většina členů německé školní rady přihlásila k německé národnosti, více viz Kronika města Kopist, str. 200.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ První byla v Duchcově v r. 1885, avšak tato veřejná škola vznikla přeměnou ze školy matiční, kdežto v Souši vznikla přímo veřejná škola. DOČKAL, J.: *Z bojů...*, str. 85.

¹⁵¹ Kronika obce Souše, str. 397. V této kronice se zachoval i seznam žáků, kteří byli zapsáni v prvním školním roce. V seznamu jsou uváděna i rodná místa dětí, ze 160 žáků se jich pouze 51 narodilo v Souši, ostatní mají své rodné místo jinde, většinou v českém vnitrozemí. Z obcí se nejčastěji opakují Krušovice, Rakovník a Kladno. Viz str. 390.

¹⁵² Kronika obce Souše, str. 396.

šatlava¹⁵³. V letech 1891-1892 sídlila škola ve třech budovách a celkem ji navštěvovalo 279 dětí, z toho v první třídě bylo 127 dětí, ve druhé 83 a ve třetí 69.¹⁵⁴

Od roku 1890 probíhala jednání o povolení školy v Kopistech, kde byl také potvrzen pětiletý průměr 40 dětí na rok. Matiční škola byla zřízena již r. 1893 a navštěvovalo ji 172 dětí ve třech třídách.¹⁵⁵ O dva roky později byla také otevřena matiční škola v Záluží. Do matiční školy v Mostě pak docházely jen děti z okolních obcí, především z Třebušic, Komořan, Čepiroh a Hořan.¹⁵⁶ Matiční škola v Třebušicích byla otevřena ve školním roce 1898/99, měla tři třídy a navštěvovalo ji v prvním roce celkem 323 dětí¹⁵⁷. Po zahájení vyučování v Třebušicích, byla matiční škola v Mostě 15. července 1898 uzavřena. Veřejnou školu navštěvovalo nyní 835 dětí rozdělených do 10 tříd¹⁵⁸. Stará budova Na Komendě již takovému množství žáků nestačila, proto se zahájilo jednání o přestěhování školy. Město ovšem nabídlo pouze budovu bývalé německé školy, která se nacházela na Stavováclavském předměstí. Proti tomuto návrhu se u rodičů dětí objevily protesty. Poukazovaly na to, že budova je staticky poškozena sesuvem půdy. Nakonec však ministerstvo kultu a vyučování rozhodlo, že v budově může vyučování dále pokračovat. V letech před první světovou válkou navštěvovalo školu kolem tisíce dětí, přičemž se učilo v 17 třídách po 8 ročnících.¹⁵⁹

V roce 1894 byla v Mostě pomocí Národní jednoty severočeské a Ústřední matice školské založena Živnostenská škola, jejíž sídlo bylo v budově matiční školy. V čele školy stál K. Hovorka a jednalo se o jedinou českou vyšší školu v okrese.¹⁶⁰

Snahy o zřízení české školy v Horním Litvínově se zde začaly objevovat již kolem roku 1894 a to prostřednictvím Národní jednoty severočeské.¹⁶¹ Žádosti vyhověla zemská školní rada však až v r. 1900. Obecní zastupitelstvo se proti tomuto rozhodnutí neúspěšně odvolalo k Nejvyššímu správnímu úřadu do Vídně.¹⁶² Česká veřejná škola začala vyučovat od školního roku 1900/1901 ve dvou místnostech v Chudeříně a navštěvovalo ji 142 žáků.¹⁶³ V roce 1904 byla otevřena další škola na okraji Horního Litvínova. Náklady na stavbu nové školy se pohybovaly kolem 100 000 K a plně je hradila obec. V budově se nacházelo 7 učeben,

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ Tamtéž, str. 397.

¹⁵⁵ Tamtéž, str. 393.

¹⁵⁶ Již od r. 1893 byly snahy o zřízení české školy v Třebušicích, avšak prozatím neúspěšné. KOCOUREK, L.: *Dějiny...*, str. 37.

¹⁵⁷ Kronika obce Souše, str. 393.

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 38.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Stráž na Severu, 30. dubna 1919. Článek byl věnován 25. výročí školy.

¹⁶¹ NJS byla Horním Litvínově založena 1889 jako první zdejší český spolek.

¹⁶² DOLEŽAL, J.: *Česká škola v Litvínově 1900 až 1960*. In: Regionální studie Litvínovsko-Mostecko 1962, str. 80.

¹⁶³ Tamtéž.

tělocvična, sborovna, 2 kabinety, byty řídicího učitele a školníka. „*Otevření zdejší české školy dělo se poměrně dosti klidně bez pronásledování českých rodičů, kteří dali své děti zapsati do české školy, ačkoliv obec podala protest proti zřízení školy u všech instancí, jenž byl konečně 21. června 1902 zamítnut.*“¹⁶⁴

Již roku 1897, tedy ještě dříve než v Chudeříně, došlo k otevření české veřejné školy v Lomu. Školní zařízení tvořily dvě třídy umístěné v místních hospodách a navštěvovalo ho 471 dětí (!). Z tohoto důvodu byli žáci rozděleni do 4 skupin a zavedeno polodenní vyučování. O rok později opatřila Ústřední matice školská další dvě místnosti, avšak ještě následujících pět let se v důsledku velkého počtu žáků vyučovalo polodenně. V roce 1907 rodiče dětí zahájili školní stávkou pro zlepšení poměrů ve škole¹⁶⁵. Ministerstvo školství pak slíbilo zjednat nápravu. Až do vzniku republiky existovala v Horním Litvínově pouze škola obecná, měšťanská škola byla zřízena až v roce 1919.

I. E. První světová válka

Začátek války přivítalo německé obyvatelstvo s nadšením, stejně tak jako na jiných místech monarchie. Mezi českým obyvatelstvem se však začaly objevovat první náznaky odporu. Někteří odvedení Češi nosili černé pásky a kravaty či stuhy ve slovanských barvách. Příkladem může být jistý Franz Krahulík z Lomu, který byl zatčen 11. června 1915 kvůli rušení veřejného klidu, způsobeným „(...)demonstratives Tragen einer schwarzen Binde als Landsturmpflichtiger bei der Landsturmusterung“ Jako jiný projev odporu můžeme uvést případ Ernsta Koppa, který zůstal demonstrativně sedět při hymně zpívané v hospodě, jiní tři horníci byli posláni do vězení v Terezíně, když si nesundali z hlavy klobouk během hymny¹⁶⁶. Sidonie Wirthová z Chudeřína byla zatčena a předána vojenskému velitelství, poté co se dopustila urážky majestátu. O císaři měla říci, že je slepý, hluchý a blbý. Stejného činu se dopustil Franz Hampl, svobodník od polních myslivců, který nabízel k prodeji nejdříve za šest

¹⁶⁴ FEDIUK, L.: *Národnostní poměry v okrese litvínovském*, str. 405.

¹⁶⁵ Školu tento rok navštěvovalo 989 dětí v 6 třídách a 8 prozatímních pobočkách. Na druhou stranu ve zdejší německé škole se vyučovalo v 5 třídách a ve 3 pobočkách 689 dětí (!). FEDIUK, L.: *Národnostní poměry...*, str. 410. Takže podle mého názoru německá škola na tom byla ještě hůře.

¹⁶⁶ Viz *Souhrnná hlášení prezidia pražského místopředsednictví o protistátní, protirakouské a protiválečné činnosti v Čechách 1915-1918*. Ed. OTÁHALOVÁ, Libuše. Praha 1957. č. 353, 477, 746. Za nošení slovanských barev byli potrestáni Antonie Januchová ze Souše, č. 662. Jako úsměvný se může jevit příběh Stanislava Sovy, žáka obecné školy v Dolním Jiřetíně, který měl také nosit červeno-modro-bílou kokardu a ukazovat ji svým spolužákům. Na žluto-černou rakouskou vlajku měl udělat „fuj“. Událost dokonce vyšetřovala zemská školní rada, která se zajímala o to, jestli nebyla ve škole zanedbána podpora „pozitivního patriotismu“. Č. 993.

později za čtyři koruny hodiny s portréty Jeho Majestátu a německého císaře. Celý „obchod“ měl doprovázet slovy: „*Ti uličníci přece za to stojí!*“¹⁶⁷

První mobilizační výzva odvedla z dolů SHR přes pět tisíc mužů, do konce r. 1917 se jejich počet zvýšil na 14 tisíc. Horníci byli velmi často osvobožováni z vojenské služby z hospodářských důvodů¹⁶⁸ Zároveň museli skládat zeměbranceckou přísahu a každé porušení disciplíny se trestalo podle vojenských zákonů.¹⁶⁹ Jednalo o svévolné porušování pracovních výkonů. Jako příklad mohou posloužit horníci Alois Aubrecht, Josef Salánský a Gustav Kumpera z Komořan, kteří odmítli vykonat přikázanou práci a tím způsobili hodinové přerušení provozu na šachtě Saxonia, následkem čehož byli zatčeni a dopraveni do terezínské věznice.¹⁷⁰ Horníci byli často vyjmuti z přidělového systému v obci a zásobováni samotnými důlními společnostmi.

S postupem války se mezi obyvateli začaly vést „velezrádné řeči“ o tom, že Rakousko bude poraženo. Karl a Marie Vostry z Horního Jiřetína se měli vyjádřit takto: „*Die Österreicher sind zu schwach, auf einer Seite gehen sie vor, auf der anderen Seite kommen die Russen wieder herein. Die Besprechung der Erfolge der österreichischen Truppen in den deutschen Zeitungen ist unwahr, in den böhmischen Zeitungen steht es anders. Unsere gefangenen Soldaten haben es in Russland sehr gut, aber die gefangenen Russen haben es bei uns sehr schlecht. Österreich müsse vernicht werden, Russland hat viele Leute, Geschütze und andere Waffen.*“ Podobně se nevyplatilo pochybovat o úspěších rakouských jednotek Vincencovi Reimannovi. Pošťák z Havraně, Franz Hunek, zase v červenci 1915 pochvaloval české jednotky, které se přidaly k nepříteli.¹⁷¹ Ludmila Palečková, žena horníka z Lomu, měla říci, že „...*až sem přijdou Rusové, zkrátí ihned Němce a Židy*“.¹⁷² „Servítky“ si nebral ani horník Tomáš Kolařík z Dolního Jiřetína: „*Němečtí psi musí být poraženi, Rakousko zničeno a jeho území dáno Rusům, stejně tak Německo připadne Francii.*“¹⁷³ Pět horníků z Kopist a Třebušic bylo posláno také k vojenskému velitelství v Litoměřicích a to za zpívání rakouské hymny s pozměněným textem¹⁷⁴.

V průběhu války se na dolech začali objevovat váleční zajatci, jednalo se především o Rusy a Italy. Jakýkoliv přátelský kontakt s nimi byl trestán vojenským velitelstvím. Příděly jídla v zajateckých táborech byly velmi malé, proto se jim místní obyvatelstvo snažilo trochu

¹⁶⁷ Tamtéž, č. 689, 832, .

¹⁶⁸ Kronika obce Souše, s. 789.

¹⁶⁹ SÝKOROVÁ, J: *Mostecko...*, str. 44.

¹⁷⁰ Souhrnná hlášení, č. 690

¹⁷¹ Tamtéž č. 868, 663, 501.

¹⁷² Tamtéž, č. 939.

¹⁷³ Tamtéž, č. 1033.

¹⁷⁴ Tamtéž, č. 966.

vypomoci. V hlášení okresního hejtmanství je velmi mnoho zpráv o tom, že někdo z místních dal zajatci chleba, ovoce, cigarety, zápalky či převzal od něj dopis¹⁷⁵ Vyskytly se i případy milostného poměru mezi zajatci a místními ženami.¹⁷⁶ Zakázáno bylo i mávat na transporty Rusů. Za tento čin byla čtrnáctiletá Josefina Eymannová předána vojenskému velitelství. Také Anna Čabalová musela za mávání ruským zajatcům strávit ve vězení dva dny.¹⁷⁷ Dělnice ze Souše, Anna Hrušková, byla poslána k vojenskému velitelství, když darovala jednomu ruskému zajatci kytici růží.¹⁷⁸ Směnný obchod s ruskými zajatci byl také trestán, jak se přesvědčil nájemný dělník Josef Radoš, který si chtěl takto pořídit pár holínek.¹⁷⁹

Již v letech 1915 - 1916 se začaly objevovat první známky nespokojenosti s přidělovým systémem. Projevoval se nedostatek potravin a zároveň klesaly mzdy, přičemž nároky na pracovní výkonnost se zvyšovaly. Každý horník musel vytěžit za směnu 20 vozíků uhlí, jinak mu byla stržena část mzdy a odejmuty některé potravinové lístky.¹⁸⁰ Silně se rozvíjelo „keřasení“, především ženy se vypravovaly do zemědělských oblastí na Lounsko, Rakovnicko a do okolí Lysé nad Labem, kde sháněly potraviny. Jistý Franz Pokorný, horník v Horním Litvínově, se měl v dubnu 1916 o celé situaci Rakouska vyjádřit takto: „ *In Österreich ist Hungersnot, es nagt am Hungertuch, es bleibt nichts anderes übrig, als die weiße Fahne auszustrecken, der Feind wird die Grenzen besetzen, die Deutschen ziehen ihre Truppen zurück und Österreich ist der Hungersnot preisgegeben.*“¹⁸¹

Všechny dosud popisované projevy odporu proti válce byly činěny vesměs jednotlivci, nebyly nijak organizovány. Avšak v průběhu roku 1915 se vyskytly první hornické stávkové akce za zvýšení mezd. Jen v období od 9. března do 15. října 1915 proběhlo na Mostecku celkem deset stávek¹⁸² Kvůli špatnému zásobování se stávkovali horníci i v 2. polovině roku 1916.¹⁸³

V týdnu od 5. do 11. března 1917 zaslalo okresní hejtmanství pražskému místodržitelství zprávu upozorňující, že v okolí Lomu hlad.¹⁸⁴ 30. března vypukla na Mariengrube stávka, která, tak jako většina ostatních, trvala pouze jeden den. Jak píše politické hejtmanství: „ *Ruhe wurde nicht zerstören*“¹⁸⁵ Pořádek však nebyl zachován v

¹⁷⁵ Tamtéž č. 134, 232, 233, 479, 478, 539, 629, 768, 828-83, 1139, 1269, 1347, 1399.

¹⁷⁶ Tamtéž, č. 965.

¹⁷⁷ Tamtéž, č. 720, 480. Další podobné případy: 502, 570

¹⁷⁸ Tamtéž, č. 1282.

¹⁷⁹ Tamtéž, č. 80.

¹⁸⁰ SÝKOROVÁ, J.: *Mostecko...*, str. 52.

¹⁸¹ Souhrnná hlášení, č. 1180.

¹⁸² Na dole Venuše 9. 3. a 22. 6., Jan 9. 3. a 22. 4., Moritz 10. 3. a 21. 4., Pluto 11. 3., Himmelfürst 12. 3. a 21. 4. Evžen 15. 10. GAWRECKIJ, D. - MACHÁČOVÁ, J.: *Dělnické hnutí do roku 1918*, str. 272 - 277.

¹⁸³ Venuše 4. 4., Julius III 5. 4., Tegetthof 4. 8., Quido a Humbolt 5. 8., Habsburg 8. 8., Radatzky 12. 9. Tamtéž.

¹⁸⁴ „*Drohende Hungersnot unter den Bergarbeitern in Brucher Kohlbezirke.*“ Souhrnná hlášení, č. 1647.

¹⁸⁵ Tamtéž, č. 1729.

Mostě ve dnech kolem 11. července 1917, kdy se dav žen a dětí srotil před radnicí, požadovaly vydání chleba a mouky bez lístků. O dva dny později asi 100 žen vyrabovalo místní pekárnu. Kvůli množícím se stávkám horníků¹⁸⁶ byl na dolech zaveden „*militärische Strafverfahren*“. Horníci byli do dolů doprovázeni vojáky a četníky.¹⁸⁷

Zpráva z přelomu srpna a září 1917 hodnotila situaci na Mostecku těmito slovy: „*Obyvatelé jsou pobouřeni nedostatkem brambor, horníci jsou roztrpčeni horentními cenami potravin. Všechno obyvatelstvo toužebně očekává mír.*“¹⁸⁸

25. ledna 1918 se uskutečnila v Mostě manifestace, které se účastnilo 6 tisíc lidí. Hlavní slovo na demonstraci měli představitelé české i německé sociální demokracie. Horníci žádali rychlé ukončení války, reorganizaci přidělového systému, demokratizaci veřejné správy a zrušení militarizace dělnictva. Výsledkem manifestace bylo, že vrchní rada Mayer slíbil zlepšit zásobovací poměry a požadoval, aby nebyla přerušována práce na dolech.¹⁸⁹

Ovšem přiděly se dále snižovaly a horníci dále stávkovali.¹⁹⁰ V polovině května vypukla masová stávka, které se zúčastnilo přes 80 % horníků z okresů Most, Chomutov, Duchcov a Falknov. Požadavky byly opět stejné: všeobecný mír, dělnická kontrola při přerozdělování potravin a zvýšení mezd¹⁹¹. Do Mostu mělo být povoláno dalších 86 četníků, kteří se neúspěšně snažili uklidnit situaci. Stávka byla ukončena až 27. května po příslibu navýšení mezd o 50 %.

V Záluží 23. května 1918 vytloukl dav čítající na 3000 osob kameny okna v bytech obecních představitelů. Do obce museli být povoláni vojáci z dolů, aby dav rozehnali, přičemž 11 osob bylo zatčeno¹⁹². Poslední velká manifestace se uskutečnila v Mostě v polovině září 1918 a mimo jiné zde zazněl požadavek na zavedení osmihodinové pracovní doby.

Během první světové války a hlavně v posledních dvou válečných letech, jako by národnostní problémy ustupovaly do pozadí. Češi i Němci trpěli nedostatkem potravin a válečnou nouzí. Za zlepšení poměrů stávkovalo celé osazenstvo dolů. Stejně tak i mezi německým obyvatelstvem se objevovaly hlasy volající po ukončení války.

¹⁸⁶ V týdnu od 25. až 1. července 1917 se stávkovalo na dolech Paul, Pluto, Jan, Moritz, Mariengrube, Radetzky, Habsburg, Himmelfürst, Wilhem a Viktoria. Zatčeno bylo celkem 24 horníků. Tamtéž č. 2038.

¹⁸⁷ Kronika obce Souše, str. 811 – 812.

¹⁸⁸ *Souhrnná hlášení*, č. 2270.

¹⁸⁹ Tamtéž, č. 2405. Též CAJTHAML – LIBERTÉ, František: *Sláva a pád provincie Deutschböhmen*. Ústí nad Labem 1921, str. 18.

¹⁹⁰ Březen 1918 doly Centrum, Humbolt, Quido, Tegetthof Radetzky. Stávkovalo až na výjimky celé osazenectvo dolů. *Souhrnná hlášení* č. 2519.

¹⁹¹ *Souhrnná hlášení*, č. 2756.

¹⁹² Tamtéž, č. 2757.

II. část: Československá republika (od 1918 – 1937)

II. A. Vznik Československa a provincie Deutschböhmen

Při vytyčování podoby budoucího státu se čelní představitelé zamýšleli nad průběhem jeho hranic. Nabízely se dvě koncepce: historické státní právo či zachování etnického principu. Historické právo vymezovalo hranice nového státu jednoznačně, byly jimi hranice tří korunních zemí - Čech, Moravy, Slezska. Tím by byly zachovány jednotlivé tradiční hospodářské a geografické celky. Naproti tomu při etnickém principu by došlo k umělému roztržení těchto celků.

Při vytváření nového státu představovalo další silnou ideu právo národů na sebeurčení. Ale jak píše Jan Galandauer jednalo se o dvousečný argument: „*Na základě sebeurčovací zásady bylo možno žádat českou samostatnost a popírat suverénní práva rakouského státu. (...) Týž princip se však mohl obrátit i proti českému programu. Jestliže bylo právo národů na sebeurčení pochopeno jako právo každého jednotlivce náležet ke svému národnímu státu, znamenalo to, že český stát by mohl vzniknout pouze v hranicích daných většinou českého osídlení.*“¹⁹³ Stát vytvořený podle etnického principu by nebyl z hlediska ekonomického, komunikačního a strategického životaschopný. Proto se česká politická reprezentace rozhodla interpretovat právo na sebeurčení tak, aby zůstaly zachovány historické hranice.

Tato skutečnost byla jednoznačně formulována 6. ledna 1918 v tříkrálové deklaraci českých poslanců na říšské radě: „*Národ náš hlásí se o svou samostatnost, opíraje se o své historické právo a jsa prodchnut všecek vřelou touhou, aby ve svobodné soutěži s jinými národy svobodnými a ve svém státě svrchovaném, plnoprávném, demokratickém, sociálně spravedlivém i na rovnosti všeho svého občanstva vybudovaném a v hranicích historických zemí a sídel svých a své větve slovanské přispět mohl k novému velkému rozvoji lidstva, založenému na volnosti a bratrství, přiznávaje v tomto státě národním menšinám plná rovná práva národní*“¹⁹⁴

Na deklaraci reagovali 22. ledna 1918 němečtí poslanci z českých zemí. Ve svém prohlášení jednoznačně odmítli tříkrálovou deklaraci - tedy vytvoření státu v historických

¹⁹³ GALANDAUER, Jan: *Vznik Československé republiky 1918*, Praha 1988, str. 154.

¹⁹⁴ Tamtéž. Či Brüxer Zeitung 15. 1. 1919: „*(...) dass wir auf jedes Privileg im Tschechenstaate verzichten und nur seines Recht wollen, dass Wilson auch dem kleinsten Volke zugesprochen hat und das Selbstbestimmung heißt. Werden wir um dieses Recht betrogen – gut, wir können warten. Wir werden nicht tschechisch werden!*“

hranicích. Podle jejich názoru mělo být z území obývaným německým obyvatelstvem vytvořena samostatná korunní země - provincie Deutschböhmen.¹⁹⁵

Čelní představitelé reagovali na sebeurčovací argument českých Němců na takto: „*právo na sebeurčení se týká národa jako celku, neznamená to, že by každý jednotlivý příslušník národa musel patřit do svého národnostního státu. Věc nelze vést ad absurdum. Sebeurčovací princip Němců byl naplněn existencí Německa a budoucího Rakouska*“¹⁹⁶

Rakouská vláda se krátce před koncem války snažila o krajské rozdělení Čech podle národností. Mělo vzniknout 12 krajů, 7 českých a 4 německé, přičemž České Budějovice by byly rozděleny na dvě správní části. Kraje by podléhaly přímo Vídni, tím by se redukovaly české samosprávné orgány. Plánované zřízení mělo vstoupit v platnost 1. ledna 1919, k čemuž samozřejmě nedošlo.

Případný vznik provincie Deutschböhmen byl odmítnut všemi složkami české společnosti - českými poslanci i veřejností. Byly konány protestní manifestace¹⁹⁷. Naopak německé obyvatelstvo se k provincii přihlásilo. Obecní zastupitelstvo Dolního Jiřetína se v únoru 1918 jednomyslně vyslovilo pro zřízení Deutschböhmen, stejně jako zastupitelstvo v Kopistech. Dokonce i v Souši, kde tvořilo české obyvatelstvo většinu, vydala obecní rada, prohlášení, v němž požadovala naplnění práva na sebeurčení pro Němce¹⁹⁸.

Proti vzniku Deutschböhmen protestovali i příslušníci české sociální demokracie na své krajské konferenci v Teplicích v červenci 1918. Na to reagoval německý sociální demokrat Josef Selinger takto: „*Třídním zájmům německého dělnictva bylo by například velmi prospěšno, kdyby (...) četní českonacionální a anarchističtí horníci v okolí Mostu a Duchcova stali se pokojnou německou asimilací. Tím by byli zproštěni dodatečného vlivu sociálního složení jejich domovských okresů, jež se projevuje v nacionálním šovinismu a anarchismu a mohli by býti získáni pro sociální demokracii.*“¹⁹⁹

Celá situace na Mostecku se začala vyostřovat v průběhu prvních říjnových dnů. V některých zdejších obcích začali Češi vytvářet různé „rady a výbory“, které měly bojovat proti vzniku Deutschböhmen a případně převzít správu obce. 5. října 1918 vznikl výbor v Hořanech, o tři dny později byla ustanoven osmičlenná socialistická rada v Lomu, 14. října

¹⁹⁵ GALANDAUER, J.: *Vznik ...*, str. 155.

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 160

¹⁹⁷ 8. dubna se sešli zástupci všech českých stran ze severních Čech, aby se vyslovili proti provincii Deutschböhmen. Stejně tak manifestovali i čeští horníci 16. května 1918 v Mostě.

¹⁹⁸ Kronika Dolního Jiřetína str. 43, Kronika Kopist str. 254–255 a Kronika obce Souše str. 814.

¹⁹⁹ GAWRECKIJ, D. - MACHÁČOVÁ, J.: *Dělnické ...*, str. 196 -198.

následovala revoluční socialistická rada v Dolním Jiřetíně. O něco později vznikl národní výbor v Komořanech. Naopak neúspěšný byl pokus ustanovit dělnickou radu v Kopistech.²⁰⁰

O státním převratě se obyvatelé Mostecka dozvěděli pravděpodobně již 28. října ve večerních hodinách. Příští den přijížděly vlaky ozdobené národními vlajkami a železničáři přinášeli nejnovější zprávy z vnitrozemí.²⁰¹

Zatímco Češi nadšeně oslavovali vznik samostatného státu, německé obyvatelstvo jen pasivně přihlíželo a do oslav nijak nezasahovalo. V Louce, v Lomu a v dalších obcích byly strhávány rakouské státní znaky. V Souši vyvěsili Češi slovanské prapory. Oslavy proběhly pokojně, bez zásadnějších incidentů.²⁰²

29. října 1918 ve Vídni vyhlásili němečtí poslanci z českých zemí vznik provincie Deutschböhmen. Tato provincie měla mít svoji zemskou vládu, za jejíž sídlo byl vybrán Liberec²⁰³. Deutschböhmen spolu s dalšími provinciemi – Böhmerwald, Deutschsüdmähren a Sudetenland²⁰⁴ – se přihlásily k Německému Rakousku.²⁰⁵ Mezi Němci toto sdělení nevyvolalo větší rozruch, rozhodně neoslavovali tak jako den předtím Češi, spíše zůstávali v určité pasivitě a odevzdanosti. Byl vytvořen německý „Okresní národní výbor“ (Bezirksnationalausschuß), který tvořili jednak členové obecních zastupitelstev z Mostu, Lomu, Dolního Jiřetína, Kopist, dále zástupci živnostníků, obchodníků a průmyslníků a v neposlední řadě příznivci nacionalů a sociálních demokratů. Celkem měl výbor 36 členů a to rozdělených do čtyř odborů: zásobování, bezpečnost, finance a doprava. Jeho úkolem bylo převzít správu okresu a zajistit zásobování a pořádek.²⁰⁶ V některých obcích byly ustaveny německé národní výbory (Nationalausschüße)

České národní výbory začaly vznikat na všech úrovních správy. Nejvýše stál pražský Národní výbor. Pod ním v Duchcově zřízený „Ústřední národní výbor pro severní Čechy“. Od něj přijímal nařízení „Okresní národní výbor v Mostě“, který měl zároveň dohlížet na jednotlivé „místní národní výbory“ v obcích. Místní národní výbory vznikaly buď zcela nově,

²⁰⁰ SÝKOROVÁ, J.: *Mostecko...*, str. 68–69.

²⁰¹ Tamtéž, str. 70.

²⁰² Pouze německý četník v Kopistech se snažil zastavit slavnostní průvod obcí, samozřejmě bez úspěchu. Tamtéž str. 71.

²⁰³ Členem této vlády se stal i JUDr. Josef Herold (1861-1832), který měl na starosti obecní a okresní správu. Herold patřil mezi německé nacionalisty, v letech 1910 – 1918 byl starostou Mostu, dále působil jako poslanec říšské rady (1905 – 1918) a zemského sněmu (1905 – 1913). Patřil do komise českých a německých stran zabývající se jazykovým vyrovnáním v letech 1911- 1912. Více viz *Promarněná šance (1911-1912)*. Edice dokumentů k česko-německému vyrovnání před první světovou válkou. Korespondence a protokoly. Editoři: DRAŠEROVÁ, Eva – HORKÝ, Roman – ŠOUŠA, Jiří – VELEK, Luboš. Praha 2008.

²⁰⁴ Jednolivé provincie vystupovaly samostatně, neexistoval nad nimi žádný zastřešující orgán.

²⁰⁵ Německé Rakousko bylo vyhlášeno 29. 10. 1918 poslanci provizorního národního shromáždění. (v té době jediného akceschopného orgánu v Rakousku) Tento stát měl sdružovat území býv. monarchie, kde převažovalo německy mluvící obyvatelstvo. Předpokládalo se, že se Německé Rakousko stane součástí Německa.

²⁰⁶ SÝKOROVÁ, J.: *Mostecko...*, str. 72.

nebo přeměnou bývalých socialistických rad. Jejich kompetence byla omezena pouze na otázky zásobování a zřizování stráží. Ve většině případech bylo vlastní obecní zastupitelstvo vyřazeno ze hry. Orgány místních národních výborů často svoje pravomoce porušovaly. Příkladem může být odvolání vedoucích pracovníků na dolech Jan a Kaissergrube národním výborem v Lomu. Na dole Jan byla ustavena horníky dělnická rada²⁰⁷. Podobně postupovali i horníci na Anně v Souši, kteří „dali výpověď“ provoznímu a sami si zavedli osmihodinovou pracovní dobu²⁰⁸.

Horníci přednesli důlním společnostem své požadavky, ostatně nebylo na nich nic nového, opět se tu objevilo stanovení minimálních mezd, změny v systému pojištění, dohled dělníků na přerozdělování potravin.²⁰⁹ Sám revírní báňský úřad nakonec povolil 18. 11. 1918 zkrátit pracovní dobu na osm hodin.

Národní výbory si zřizovaly tzv. národní obrany, což byly dobrovolné strážní oddíly, tvořené vesměs členy spolků – Sokola, Dělnické tělovýchovné jednoty – či vracejícími se vojáky z války. Jejich úkolem bylo udržet klid a pořádek v obcích a zároveň pomáhaly při přerozdělování potravin.

Stejně strážní oddíly (Volkswehr) měli i Němci.²¹⁰ Pod dohled Volkswehru byly přiděleny zajatecké tábory, avšak v mnoha případech je předběhly české národní obrany.

Často v obcích vedle sebe existovaly strážní oddíly Čechů a Němců, a přesto mezi oběma skupinami nebyl žádný konflikt.²¹¹ V Louce dokonce mezi nimi nastala spolupráce. Samozřejmě nelze říci, že ve všech případech, ale velmi často byli němečtí příslušníci pasivnější než čeští. Například v Dolním Jiřetíně Němci z místní ozbrojené stráže odevzdali po prvním dnu služby zbraně a v obci zůstala jen česká skupina. Stejná situace se opakovala i v Souši.

Pohraniční území mělo pro nový stát zásadní hospodářský význam, neboť se zde nacházela převážná většina nerostného bohatství státu.²¹² Zájem o něj však samozřejmě

²⁰⁷ Kronika obce Lomu, str. 417.

²⁰⁸ Kronika obce Souše, str. 848. Ještě v dubnu 1919 byl rozhodnutím osazenstva dolu Evžen v Mostě odvolán vrchní horní správce ing. Múke a na místo byl dosazen naddůlní Pivoňka. Stáž na severu, 25. dubna 1919.

²⁰⁹ SÝKOROVÁ, *Mostecko* ..., str. 77

²¹⁰ Volkswehr působil v Mostě od 1. 11. 1918, nejprve ho tvořilo asi 150, později až 600. Tamtéž, str. 82. Cajthaml-Liberté píše, že se do Volkswehru hlásili spíše méně zdatní němečtí muži jelikož „(...)Němečtí vojáci, kteří čtyři roky ztrávili v v zákopech, už dávno byli vyléčeni z válečného nadšení a do nového se jim nechtělo (...)“ CAJTHAML–LIBERTÉ, *Sláva* ..., str. 37.

²¹¹ Hlášení okresního hejtmana z 5. 11. 1918.: „sokolské a německé oddíly konají společně bezpečnostní službu, nedochází k žádným třenicím“. SÝKOROVÁ, *Mostecko*..., str. 77.

²¹² Na zasedání ministerské rady 15. listopadu se projednávala také situace v mostecko-duchcovské uhelné pánvi.: „Pan ministr Vrbenský oznamuje, že průmyslníci němečtí v Mostě se vyslovují pro setrvání v Republice československé. Dále „Pan ministr dr. Rašín se přimlouvá za to, aby čeští horníci v obci uhelné pánve duchcovsko-mostecké domáhali se u všech městských rad poměrného zastoupení ve správě obecní“. *Státní*

vyvíjelo i Německé Rakousko. Proto 24. 11. 1918 vydalo rakouské ministerstvo veřejných prací výnos, jímž si chce podřídit báňské ředitelství v Mostě a zakazalo vyvážet uhlí do českého vnitrozemí.²¹³

Československá vláda se proto snažila o rychlý vojenský zásah. Mostecko se mělo podřídit Praze jako jedno z prvních míst v Deutschböhmen. Již 20. 11. 1918 byla Národní obrana v Mostě připojena k českému náhradnímu praporu č. 92 v Lounech.²¹⁴

Němci se snažili obsadit významný železniční uzel v Obrnicích, na pomoc jim bylo posláno 84 příslušníků Volkswehru z Chomutova. Avšak Obrnice zůstaly v českých rukou, poté co místní ozbrojení Češi nedovolili Němcům opustit vlak.

Stejně tak měla národní obrana v Souši hlídat železniční trať a znemožnit tím příjezd dalších německých posil. V Komořanech byly ze stejného důvodu vytrhány koleje²¹⁵.

Oddíl československého vojska dorazil do Mostu v počtu 350 mužů ve večerních hodinách 27. 11. 1918.²¹⁶ Během dvou dnů byla obsazena všechna strategická místa – nádraží, poštovní úřad, okresní hejtmanství. Boj nastal až u starých kasáren, kde se nacházel oddíl Volkswehru. Střelba si vyžádala devět mrtvých Čechů. Nakonec bylo uzavřeno příměří, jež zprostředkoval Bohumil Vrbenský²¹⁷. Volkswehr odevzdal zbraně a byl rozpuštěn, stejně tak se rozešly i národní obrany. 28. listopadu 1918 leželo již celé město v českých rukách a o dva dny později byl „osvobozen“ i Horní Litvínov.²¹⁸

V obcích, kde žilo české obyvatelstvo, ale nemělo zastoupení v obecních orgánech, byly zřízeny tzv. správní komise.²¹⁹ Ty tvořilo 6 členů české a 6 německé národnosti. Předseda byl té národnosti, která měla v obci převahu. Výjimkou byl Most, kde sice žila německá většina, ale předsednické křeslo obsadil Čech, JUDr. Václav Bendl. Německé zastupitelstvo v Mostě proti tomuto nařízení protestovalo, argumentovalo tím, že vzešlo z řádných voleb a tudíž vláda nemůže do jeho kompetencí zasahovat.²²⁰ Správní komise měly řídit obce až do nových voleb²²¹. V Mostě působil vedle komise do 7. 12. 1918 také Národní

politika vůči německé menšině v období konsolidace politické moci. Uspořádali: HARNA, Josef – ŠEBEK, Jaroslav. Praha 2002, č. 16.

²¹³ OkA Most, fond č. 318, inv. č. 8, či FRÖHLICHOVÁ, Zdena: *Vznik Československa a Severní Čechy*, str. 127

²¹⁴ SÝKOROVÁ, J.: *Mostecko...*, str. 84

²¹⁵ Tamtéž, str. 98.

²¹⁶ *Státní politika...*, č. 19.

²¹⁷ V této době zde ministr Vrbenský jednal o převzetí státních dolů. SÝKOROVÁ, Tamtéž.

²¹⁸ Tamtéž, str. 99. Celá provincie Deutschböhmen byla převzata do 16. prosince. 1918. Duchcov byl dobyt již 1. prosince., Teplice 9. prosince., Chomutov a Liberec 16. prosince.

²¹⁹ „

²²⁰ SÝKOROVÁ, J.: *Mostecko...* str. 103.

²²¹ Správní komise měly nahradit i v jiných obcích národní výbory, které však někde působily až do pol. roku 1919.

výbor, avšak státní moc měla zájem na jeho rozpuštění, takže v této době již nedisponoval žádnými pravomocemi.

V prosinci 1918 opět propukly hornické stávky kvůli problémům se zásobováním. Stát potřeboval zvýšit těžbu uhlí, proto 19. 12. 1918 uzákonil osmihodinovou pracovní dobu. Jednalo se o formální akt, který potvrzoval již dva měsíce trvající skutečnost. Horníci dále požadovali zlepšení zásobování a zvýšení mezd. V květnu 1919 propukly v Mostě i v Horním Litvínově protidrahotní demonstrace²²². Nespokojeno bylo německé obyvatelstvo, které volalo po sebeurčení. Na jaře 1919 se Němci chtěli demonstrativně účastnit voleb do rakouského Národního shromáždění. V den voleb se v Mostě konala velká manifestace, které se mělo zúčastnit pět tisíc Němců. Při projevech čelních německých představitelů začali okolo stojící Češi zpívat národní písně. Nakonec celý dav muselo rozehnat vojsko a četnictvo.²²³

Jaro roku 1919 bylo poznamenáno přípravami na volby do obecních zastupitelstev.²²⁴ Němečtí představitelé volby zpočátku omítali. Podle jejich názoru se jednalo o prostředek československé vlády, jak ovládnout pohraniční území, předtím než pařížská mírová konference definitivně rozhodne o jejich osudu.²²⁵ Avšak zároveň nehodlali přenechat Čechům místa v zastupitelstvích.²²⁶ Obecní volby byly vypsány na 15. června 1919. Do

²²² Brüxer Zeitung, 26., 27. května 1919.

²²³ SÝKOROVÁ, str. 90.

²²⁴ Díky vojenskému konfliktu s Maďarskem nabyly vypsány obecní volby na Slovensku a nekonaly se také v Podkarpatské Rusi.

²²⁵ „Die tschechoslowakische Regierung trifft Vorbereitung zur Durchführung die Gemeidewahlen, auch in dem besetzte deutschböhmisches Gebiet. Wie Finanzgesetze, mit denen es die Republik, so eilig hatte, so find vielleicht auch die Gemeidewahlen eines jener Mittel, deren die tschechoslowakische Regierung sich ohne Rücksicht auf die schließliche Lösung der Gebiets-hoheitsfragen, bedienen will um die Besitzergreifung inzwischen via facti zu bewerkstelligen.“ Brüxer Zeitung, 21. března. 1919. Německé obyvatelstvo nyní upíralo svoji pozornost na uzavření mírové smlouvy, nemohlo se smířit s tím, že by zůstali součástí ČSR. „ (...) Ohne Gebiet kein Staat. Und unser ist das Gebiet von Rechts wegen – unser – der Deutschen in Deutschböhmen nicht der Tschechen. Vergebliches Mühen ist es sich auf „historische“ Rechte zu berufen. Wer könnte sie vor Gesichtspunkte der Demokratie und als Rechtshistoriker anerkennen?“ (...)“Dieses Deutschböhmen ist nach himmelschem ewigem Recht unser Heimat, unser Erbe und Eigen, und nie werden wir uns von ihm verdrängen lassen“ Brüxer Zeitung, 4. února 1919, autorem článku byl okresní hejtman Dr. Leitner. Naopak český tisk danou situaci komentoval takto: (...) „28. říjen zastal Němce nepřipravené, z neuskutečněných snů nastalo probuzení. Češi vstoupili do obecních úřadů, zřizovali školy, u úřadů politických se začalo mluvit česky. Němci byli dotčeni v hloubi duše a hlas pánů Lodgmanna a Selligera došel ozvěny ne snad ve smyslu rozumovém, jistě ale ve smyslu citovém! Němci se nesmířili a nesmíří hned se svým osudem. Jsou ve zvláštním duševním rozpoložení a každá nabídka po „míru“ se jich dotýká.(...) Přes plamenné protesty svého zemského hejtmana, přes noty státního sekretáře v Deutschösterreichu, jednotlivá města vyjednávala s vládou v Praze, neodmítli podpor pro nezaměstnané, nepřestali bráti podpory vyživovací, nepřestali dělati politiku obecní. Na mnohých místech smířili se se správními komisemi obecními, přes protesty přijali české zástupce do obecních zastupitelstev, sedí s nimi, rozhodují s nimi a na mnohých místech vytvořilo se jistě přátelství mezi českými a německými členy obecní správy tam, kde jedná se o obecní hospodářství.(...)Pro nás i Němce musí být rozhodujícím styk realný a ne politika novin a často zbrklých vůdců.“ (...) Stráž na Severu, 30. května 1919.

²²⁶ „Wenn die „Deutsche Einheitspartei Brüx, dem Zwange der Verhältnisse unterworfen, an die Wahlen teilnimmt, um den Uebergang der Gemeidewahlvertretung in die Hände der tschechischen Bevölkerung-Minderheit.“ Brüxer Zeitung, 16. dubna 1919. Sociálně demokratická Freiheit napsala „...Wir treten in die Gemeidewahlen

mosteckého obecního zastupitelstva se volilo 42 členů, zastupitelstvo Horního Litvínova se skládalo ze 36 křesel.²²⁷ Jednotlivé strany musely podle volebního řádu a vyhlášky okresního hejtmana odevzdat své kandidátní listiny do 30. května 12 hodin.²²⁸ Ze 47 volebních míst byla ve 12-ti případech přihlášena jediná kandidátka, nebo bylo navrženo jen tolik kandidátů, kolik je členů zastupitelstva.²²⁹ Jednalo se o obce s výhradně německým obyvatelstvem, jedinou výjimkou byly Velebudice. V těchto případech se postupovalo podle §27 volebního řádu, to znamená, že voliči neodevzdávali volební lístky.

V 9-ti obcích politického okresu kandidovaly pouze německé strany. Ve zbylých 26-ti obcích se do voleb přihlásily jak české tak německé strany.²³⁰ České strany mnohde kandidovaly společně, jednalo se především o sdruženou kandidátku ČSNS²³¹ a ČSDSD.²³²

V předvolebním boji se německý tisk snažil mobilizovat voliče jednoduchými národnostními hesly: (...) „*Wir sind ein Volk, und ein Volk wie wir, das stirbt nicht, ein Volk wie wir, des kann nicht leben in Knechtum und Enge. Das lebt nur in Frieheit und Licht.*“ Či na jiném místě „(...) *Das gilt für jeden Deutschen, für jede Deutsche, denn nicht Städte und Ortem, nein, das Volk ist in Gefahr!*“²³³ Obecní volby v roce 1919 byly prvními volbami, kterých se účastnily i ženy, proto se strany snažily působit i na ně. 27. dubna 1919 se konalo v mostecké tělocvičně volební shromáždění ženského výboru Německé jednotné strany²³⁴ (Frauenausschuß der Einheitspartei). V projevech bylo naléháno na voličky, aby při své volbě upřednostňovaly národní zájmy před stranictvím.²³⁵ I ostatní strany pořádaly ženské volební schůze. 20. dubna 1919 se konalo veřejné shromáždění pro ženy v Jánském dvoře a

ein, weil wir diese Wahlen als ein Mittel im Kampfe um unser Selbstbestimmungsrecht gebrauchen wollen“ Freiheit, 10. dubna 1919.

²²⁷ Brüxer Zeitung, 3. dubna 1919.

²²⁸ Brüxer Zeitung, 30. května 1919.

²²⁹ Jednalo se o Český Jiřetín, Korozluky, Moravěves, Vysoké Březno, Bylany, Bedřichův Světec, Kamennou Vodu, Velebudice, Volevčice, Rudolice, Rauschengrund-Horní Ves-Sandl, Klíny-Rašov-Sedlo, tedy o obce se silnou německou většinou. Brüxer Zeitung 16. června 1919.

²³⁰ Brüxer Zeitung, 13. června 1919.

²³¹ Strana kandidovala v roce 1919 pod názvem „Československá strana socialistická“

²³² „*Dle usnesení ústředního volebního výboru strany (tj. ČSNS, pozn. aut.), shodly se krajský výkonný výbor náš s krajským výborem české soc. demokratické strany dělnické, aby tam, kde ve smíšeném území jedná se o očistu radnic od socialismu nepřátelských živlů, šlo se do voleb společným postupem.*“ Stráž na Severu, 11. dubna 1919.

²³³ Brüxer Zeitung, 7. června 1919, 10. června 1919.

²³⁴ Deutsche Einheitspartei Brüx se konstituovala 15. dubna 1919, její volební výbor tvořilo 48 osob, z toho 36 bylo členy Deutschböhmsche Volkspartei, v čele strany stáli: býv. starosta Mostu JUDr. Josef Herold, advokát JUDr. Hans Letner, vrchní kontrolor Josef Truntschka. Brüxer Zeitung 16. dubna 1919, 17. června 1919. Dr. Herold však nebyl v Mostě přítomen, po pádu provincie Deutschböhmen utekl za hranice a vrátil se až po amnestii na podzim 1919. Stráž na Severu, 7. listopadu 1919.

²³⁵ Manželka ředitele měšťanské školy, paní Göttlová, ve svém projevu vyzývala ostatní ženy: „*Mütter, mobilisiert euch, in euere Hand ist die Zukunft unseres Volkes gegeben*“ Brüxer Zeitung, 27. dubna 1919.

vystoupila tu s projevem „Úkol ženy v republice“ poslankyně za nár. socialisty Fráňa Zemínková²³⁶

Jednotlivé soudní okresy politického okresu Most vykazovaly ve volebních výsledcích značné rozdíly. Tato skutečnost se samozřejmě odvíjela od národnostního složení obcí. V soudním okrese Hora Svaté Kateřiny kandidovaly pouze německé strany, z nichž nejsilnější byla DSAP. Naproti tomu v s.o. Horní Litvínov mohli voliči odevzdat - až na jednu výjimku (Janov-Mníšek-Křižatky) - hlas také české kandidátní listině. V Lomu dokonce rozhodným způsobem vyhrála česká kandidátka a to ziskem 24 křesel z 36. Poměrně dost hlasů získaly české strany také v Chudeříně a Louce. Celkově však byla nejúspěšnější německá sociální demokracie. V mosteckém soudním okrese kandidovaly z českých stran pouze ČSDSD a ČSNS, výjimkou byl Most, kde se do voleb přihlásily také Česká strana pro obchod a řemesla a národní demokracie (obě strany získaly po 1 mandátu). Někde kandidovaly české strany společně, avšak ne vždy se jednalo o obce se českou menšinou.²³⁷ V tomto soudním okrese získaly české strany většiny v zastupitelství pěti obcí: v Dolním Jiřetíně, Kopistech-Konobrží-Pařidlech-Růžodole, Rudolicích n. Bílinou, Souši, Záluží. V Dolním Litvínově měly dohromady ČSDSD a ČSNS 15 mandátů, tedy stejně jako DSAP.

V Mostě odevzdalo do volební urny svůj hlas 12748 voličů, což představovalo volební účast 94%. Německým stranám bylo odevzdáno 9067 hlasů, českým 3641 hlasů a židovské 296 hlasů. Nejvíce mandátů (12) získala DSAP a o jeden méně pak Deutsche Einheitspartei. Tři křesla obsadila i DNSAP. Dohromady měly německé strany 26 mandátů, čímž si zajistily většinu, poté co české strany získaly pouze 12 křesel.²³⁸ Z českých stran byla nejúspěšnější ČSNS (7 mandátů), za ní následovala ČSDSD (3 mandáty). Česká strana pro obchod a řemesla a národní demokracie získaly po 1 mandátu.²³⁹

Celkově obecní volby vyhrála německá sociální demokracie.²⁴⁰ Pravicové Brüxer Zeitung tuto skutečnost komentovaly slovy: „*Daß die Vertreter des Proletariates in die Verwaltung der Gemeiden einziehen, ist eine Wirkung des Proportionalwahlrechtes und nur engherzige Menschen von schlechter Charakterveranlagung könnten den Fortschritt bedauern, der darin liegt, daß an der Verwaltung der Gemeinde nun wirklich auch alle*

²³⁶ Stráž na severu, 11. dubna 1919.

²³⁷ Společná kandidátka českých stran byla ustanovena také v Záluží, přičemž tato obec měla dle sčítání obyvatelstva v roce 1920 silnou českou většinu. *Statistický lexikon obcí v Čechách*, Praha 1921.

²³⁸ Brüxer Zeitung, 16. června 1919.

²³⁹ Za národní demokracii byl do zastupitelstva zvolen dosavadní předseda správní komise Dr. Václav Bendl.

²⁴⁰ V rámci celé ČSR (resp. míst, kde se konaly obecní volby) vyhrály volby levicové strany, volilo je 54% voličů. Mezi německými stranami získala nejvíce hlasů DSAP – 50% (celorepublikově – 16%), mezi českými stranami byla nejúspěšnější ČSDSD – 33% (celorepublikově – 22%). ČSNS získala 21% českých hlasů (celorepublikově 14% hlasů). Brüxer Zeitung, 4. července 1919.

*teilnehmen, die sie bewohnen.*²⁴¹ Po počátečních výpadech proti německé sociální demokracii, došlo v tisku k obratu. Brüxer Zeitung vyzývaly k jednotě německých stran. V mostecké zastupitelstvu české strany disponovaly dohromady 12-ti mandáty. Pokud by se však německé strany spojily, mohly by obsadit post starosty i prvního a druhého místostarosty.²⁴² Nakonec se však prosadila politická dohoda mezi českými a německými stranami. 18. srpna 1919 se konala první schůze obecního zastupitelstva²⁴³, kde měl být zvolen nový starosta Mostu, dva místostarosté a městská rada. Česká strana vynesla před volbou nárok na post druhého místostarosty, v čemž jí bylo vyhověno. Z tohoto důvodu se již volby starosty neúčastnila. Odevzdáno bylo celkem 30 hlasů, přičemž na oba kandidáty, Dr. K. Porscheho za Deutsche Einheitspartei a O. Stiebize za DSAP, připadl shodný počet hlasů. Po té co opakovaná volba přinesla stejný výsledek, rozhodl los.²⁴⁴ Novým starostou se stal Dr. K. Porsche. Prvním místostarostou byl zvolen 27 hlasy O. Stiebiz, druhým místostarostou pak Josef Písařovič za Čs. socialistickou stranu²⁴⁵. Do městské rady byli zvoleni: J. Pošvař (čes. soc.), Dr. V. Bendl (nár. dem.), J. Budil (soc. dem.), Kofron (DSAP), Veingert (DSAP), Stanek (DSAP), Grüner (DEP), Trumicka (DEP), Hofman (DEP), Brinke (DNSAP), Volf (WPDFS). Na závěr podal čes. socialistický zastupitel F. Vykouk protest, že volbu starosty losem neprováděl člen zastupitelstva, jak je předepsáno, ale občan z okruhu veřejnosti. Jeho strana se však od této záležitosti distancovala, bylo zřejmé, že při daném rozložení sil v zastupitelstvu se jedná pouze o formální akt. „*Co týče se volby starosty, nám jako Čechům zůstává toto lhostejné, však chceme, aby na naší radnici zavládla rovnoprávnost, která by směřovala k zdravé politice komunální pro veškeré občanstvo v Mostě. Jest tudíž na německých zástupcích, zda chtějí takto pracovat a hlavně na nově zvoleném starostovi, zda chce úřad svůj provádět způsobem, jakým po volbě prohlásil a uznati, že jedině rovnoprávností a spravedlností jest možná spolupráce na mostecké radnici, které nyní v zájmu občanstva jest nevyhnutelně zapotřebí.*“²⁴⁶

²⁴¹ Brüxer Zeitung, 17. června 1919.

²⁴² Brüxer Zeitung, 28. června 1919.

²⁴³ Do zastupitelstva Mostu byli zvoleni: za **DEP** – J. Herold, H. Leitner, F. Grünert, J. Truntschka, K. Porsche, M. Baumgaril, G. Heidl, W. Naaff, K. Hofmann, S. Göttl, K. Walter, za **WPDFS** – J. Wolf, G. Kahleis, A. Langer, za **DNSAP** – W. Brinke, A. Tuwitzka, T. Ott, za **DSAP** – A. Kofron, A. Weißenb, W. Wenzel, J. Kriegelstein, A. Stanek, A. Rittel, E. Heller, J. Bechaus, A. Bietb, O. Stibitz, A. Mohnert, A. Löwy, za **jüd. Partei** – L. Stern, za **ČSND** – W. Bendl, **ČSDSD** – L. Šašek, J. Budil, F. Malý, za **ČSNS** – J. Písařovič, F. Vykouk, J. Pošvař, K. Krampera, A. Kudová, J. Měchura, J. Faitl. Brüxer Zeitung, 16. června 1919.

²⁴⁴ Freiheit, 21. srpna 1919. Zajímavé je, že nacionalista Porsche obdržel hlas také od zástupce Sdružených židovských stran.

²⁴⁵ J. Písařovič byl zvolen druhým místostarostou 8 hlasy. Československá strana socialistická měla dohromady 7 mandátů, zbylý 1 hlas získal Písařovič patrně od české strany pro obchod a řemesla. Ostatní strany se zdržely hlasování.

²⁴⁶ Stráž na Severu, 22. srpna 1919.

Na prvním zasedání zastupitelstva se otevřeně projevíly rozpory mezi československou socialistickou stranou a sociální demokracií. Spory mezi oběma českými stranami vznikly již krátce po obecních volbách. 8. července 1919 se konala v Mostě manifestace na podporu ministra zásobování Vrbenského, s jehož účastí v příští vládě se již nepočítalo. „(...) *Na táboru tomto prohlášeno, že tuto protestní stávku zahájilo samotné veškeré hornictvo a dělnictvo všech politických stran i německé národnosti z vlastní iniciativy bez popudu odborových organizací. Na táboru usneseno, by ještě nebylo počato s prací do té doby, než vrátí se deputace z Prahy.* (...)“²⁴⁷ Druhý den se konalo další veřejné shromáždění, kterého se mělo zúčastnit na deset tisíc lidí a kde bylo usneseno, že se již příští den začne opět pracovat. Manifestace jako taková měla „*ráz čistě politicko-protestní*“ (...) *Jest nyní na činitelích, by respektována byla, ne diktát, nýbrž jen vůle a přání velké většiny národa*“²⁴⁸ Záhy na to však začala ČSDSD obviňovat čes. socialistickou stranu, že pořádáním stávek podkopává hospodaření republiky. Dále, že tříští český socialistický tábor, když odmítla jít do obecních voleb v Mostě ve sdružené kandidátce s ČSDSD. Na to reagovala socialistická strana slovy, že žádný její orgán nedal pokyn ke stávce a že manifestace se zúčastnili jak Němci tak i čeští sociální demokraté.²⁴⁹ Sdruženou kandidátku se sociální demokracií zamítli prý až tehdy, když ČSDSD odmítla jít do voleb společně se socialistickou stranou na Teplicku.²⁵⁰ Vrcholem sporů bylo, když sociálně demokratičtí zastupitelé odevzdali prázdné lístky při volbě druhého místostarosty, člena čes. socialistické strany Písařoviče. Naproti tomu socialisté hlasovali při volbě do městské rady za soc. demokrata J. Budila.²⁵¹

K rozporům mezi českými a německými stranami v zastupitelstvu došlo v souvislosti s obsazením pracovních komisí. Ve všech komisích byli přítomni jak čeští tak němečtí zástupci. Výjimku představovala pouze komise městské spořitelny. Podle českého tisku Němci nechtěli, aby vyšlo na veřejnost, jaký je stav spořitelny zatížené válečnými půjčkami. České strany podaly proto protest, demonstrativně opustily zasedání zastupitelstva a svolaly protestní veřejnou schůzi do Jánského dvora²⁵². Na zasedání městského zastupitelstva 1. října 1919 Češi opět požadovali své zastoupení v komisi spořitelny. Během jednání nabídla

²⁴⁷ Stráž na Severu, 11. července 1919. Brüxer Zeitung psaly, že němečtí dělníci prý demonstrovali za účast Němců ve vládě.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ „(...) svolalo na neděli 6. července t. r. sdružení českoslov. horníků výborovou schůzi, na kteréž bylo jednáno o bru. Vrbenském. Svolaný výbor pojednav o věci této, zásadně a jednohlasně usnesl se proti jakékoliv protestní stávce a usneseno, by vyslána byla do Prahy deputace, která se měla přesvědčiti o pravdivosti zpráv a zakročiti a informovati vlivné činitele, že české dělnictvo, zvláště naše hornictvo, má neomezenou důvěru k bru Vrbenskému (...).“ Stráž na Severu, 18. července 1919.

²⁵⁰ Tamtéž. Na Mostecku měla silnější pozice socialistická strana, kdežto na Teplicku sociální demokracie.

²⁵¹ Stráž na Severu, 22. srpna 1919.

²⁵² Stráž na Severu, 12. září 1919.

německá sociální demokracie ústy místostarosty Stiebitze, že se vzdá jednoho svého křesla ve prospěch českého zástupce. Toto vstřícné gesto Češi zamítli a dále trvali na dvou zástupcích. Německý nacionalista Dr. Leitner se měl vyjádřit v tom smyslu, že Češi nemají žádný nárok na zastoupení v městské spořitelně a že jsou odkázáni na milost německých zástupců a nechť jim sociální demokracie postoupí i druhé místo. Nakonec byla celá záležitost opět odsunuta na příští zasedání zastupitelstva.²⁵³ Bohužel není v tisku dále uvedeno, jak celá záležitost s městskou spořitelnou skončila.

Národnostní problémy se odehrávaly také v obecním zastupitelstvu v Obrnicích, kde ve volbách získala Deutsche Bürgerpartei 9 mandátů a Československá strana socialistická 6 mandátů. Český tisk si však stěžoval, že veškeré schůze zastupitelstva trvaly pouze 3 – 4 minuty. Vždy, když se o slovo přihlásil český zastupitel, starosta poukázal na to, že českému jazyku nerozumí a z těchto důvodů nemůže udělit žadateli slovo a schůzi ukončí.²⁵⁴

V září 1919 se konal ustanovující sjezd německé sociální demokracie v Teplicích²⁵⁵. Na základě projevu Jana Selingera byla přijata rezoluce, v níž byly předloženy následující požadavky. Československo mělo provést změnu zahraniční politiky, navázat přátelské styky s Berlínem a Vídní. Zřídit samostatné německé vojsko v „Deutschböhmen“, které by si volilo své vlastní velitele. Vytvoření německé oblasti, jenž by byla spravována samostatnou německou vládou. Zavést daňovou svrchovanost nad německým jazykovým územím. A povolit samostatné rozhodování o obsazování vyvlastněné půdy v německých oblastech.²⁵⁶ Český tisk reagoval na rezoluci velmi razantně: „(...) *Nepřekvapila nás řeč Selingerova, kterou plným právem lze nazvat řečí velezrádnou proti naší republice, kterých jsme zvyklí slychat od německých nacionalů, všenečků Volfa, Lodgmana, Teufla, ke kterýmž svým nacionálním šovinismem druží se náměstek zemského hejtmána Lodgmana, Seliger.*(...)“²⁵⁷ Odmítavé stanovisko k závěrům teplického sjezdu vyjádřili i čeští sociální demokraté: „(...) *Soudruzi němečtí nám prominou, když se stejnou otevřeností jim pravíme: Soudruzi mi*

²⁵³ Stráž na Severu, 10. října 1919.

²⁵⁴ Stráž na Severu, 29. srpna 1919.

²⁵⁵ Freiheit, 2. srpna 1919.

²⁵⁶ Jak píše J. W. Brügel: ... „Žádný národ, který jednou třimal v rukou otěže vlády nebo dokonce ovládal jiné, se nesmíří (...) se statusem národa, jemuž náhle vládne někdo jiný, či by to tak alespoň mohlo působit. Z tehdejšího privilegovaného statusu, třeba svou vyšší životní úroveň, nevědomky nebo nechtě profitovali i dělníci a široké lidové masy, kteří ve starém Rakousku neměli přímý podíl na politických právech a nikterak nepatřili k „vládnoucímu národu“. Muset se něčeho takového vzdát vede k pocitu rozladění a nespokojenosti. Avšak i nenacionální Němec, který pro sebe privilegia odmítal a zavrhoval je jako amorální, se stěží dokázal nadchnout pro situaci, v níž si musel připadat diskriminován“ BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1918 - 1938*. Praha 2006. Str. 95.

²⁵⁷ Stráž na Severu, 12. září 1919.

nevěříme, že byste se řídili dle svých nynějších slov, kdybyste se dostali opět k moci. Nevěříme, že po rozbití naší republiky byste nám zaručili zachování naší národní samostatnosti.(...)“²⁵⁸ Autonomistický program Selingera opět rozdmýchal národnostní vášně na obou stranách.

1. a 2. listopadu 1919 se konal v Lounech sjezd československých socialistů, na kterém byla schválena následující rezoluce: „1: distribuce zabavených vládou pozemků provedena budiž okamžitě, aby vyvlastněné statky staly se majetkem těch, jimž dle práva a spravedlnosti patří. 2. socializace dolů budiž provedena v čase nejkratším, než se tak stane, budiž rozdělování uhlí vzato z rukou uhlobaronů a distribuce jeho ať provádí stát. Žádáme zkrátka monopolisování veškeré těžby uhelné. Rovněž socialisace velkých průmyslových podniků nebudiž dále odkládána. 3. Majíce na paměti všechno zlo, které římská církev na národu českém spáchala, vzpomínajíce všech bojů, které svedla kurie římská proti českému státnímu právu, žádáme, aby rozluka církve od státu provedena byla v době nejkratší. 4. Zásobování obyvatelstva budiž prováděno stejnoměrně a stále vzrůstající ceny životních potřeb buď též omezeny vládou tím, že s celou přísností zákona zakročeno bude proti válečným zbohatlíkům a lichvářům.“²⁵⁹

Definitivní konec nadějím na připojení pohraničí k Německému Rakousku znamenalo uzavření mírové smlouvy v Saint-Germain 10. září 1919. V prosinci německé strany požadovaly svojí účast při tvorbě ústavy Československé republiky.²⁶⁰ Po dlouhém zvažování 29. února 1920 přijalo prozatímní národní shromáždění „právem revoluce“ novou ústavu bez účasti Němců²⁶¹

Hodnocení ústavy nacionálními Brüxer Zeitung vyznívá až hystericky. „ (...)Republik, Proportionalwahlrecht, Verfassungsgerichtshof, Minoritätenschutz! Wie sich das angehört! Und was ist es? Nichts als ein sorgsaltig angelegtes System von Pferchen, dazu bestimmt, die nichttschechischen Nationen in Aussonderung, Absornderung ung Abhängigkeit zu halten“ Motto české politiky je prý „potlačení a zbavení práv“. Odmítali také, že by poslanci jiných národností při udělování mandátů měli přísahat na tuto ústavu.²⁶² Spolu s ústavou byl přijat také jazykový zákon, kde byla formulace o československém jazyku jako státním, oficiálním jazyku republiky, proti čemuž opět německé strany protestovaly. V oblastech resp. v nejmenších správních jednotce státu - v soudních okresech, kde určitá národnostní menšina

²⁵⁸ Severočeský dělník, 4. září 1919.

²⁵⁹ Stráž na Severu, 14. listopadu 1919.

²⁶⁰ Stráž na Severu, 16. ledna 1920.

²⁶¹ BRÜGEL, Češi a Němci..., str. 188.

²⁶² Brüxer Zeitung, 27. února 1920. Či 2. března 1920.

tvořila nejméně 20% obyvatelstva, musely úřady při vnějším styku používat také jazyk menšiny.²⁶³ A jak píše J. Šebek „(...) přes kritiku německých politických stran byl jazykový zákon z roku 1920 pokusem, jak zmenšit na nejmenší možnou míru národnostní problémy a vytvořit podmínky pro sblížení Němců a dalších národností menšin se státem.“²⁶⁴

20. února 1920 byl Prozatímním národním shromážděním přijat návrh zákona o volbách do Národního shromáždění. Volby do poslanecké sněmovny se konaly 18. dubna 1920, volby do senátu o týden později. V lounské volební župě kandidovalo 13 stran. Jednalo se o 7 českých stran - Čs. Strana národně demokratická spojená s Agrární opozicí, Čs. živnostensko-obchodnická strana středostavovská, Socialistická strana čs. lidu pracujícího (strana poslanců Modráčka a Hudce), Čs. sociálně demokratická strana dělnická, Čs. strana lidová, Republikánská strana čs. venkova, Čs. strana socialistická (národně sociální). Dále se voleb účastnilo 5 německých strana – Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei, Bund der Landwirt, Deutsche christlichsoziale Volkspartei, Deutsche demokratische Freiheitspartei a Deutsche Wahlgemeinschaft, v němž se spojily DNP a DNSAP.²⁶⁵

V politickém okrese Most bylo celkem 53 044 oprávněných voličů.²⁶⁶ Průměrná volební účast byla 91,5% voličů. Jednotlivé soudní okresy vykazovaly různou volební neúčast. V soudním okrese Hora Sv. Kateřiny byla neúčast největší – 10,7% oprávněných voličů, v soudním okrese Horní Litvínov dosahovala 7,9% a v s. o. Most činila 6,9% oprávněných voličů.

V okrese Hora Svaté Kateřiny vyhrála volby do poslanecké sněmovny DSAP. Hlas ji odevzdalo 31 % oprávněných voličů. Silnou pozici zde měla i DCV, získala 20% hlasů, což je možné přičíst zemědělskému charakteru tohoto horského okresu. Avšak BdL volilo pouze 5,5% voličů. Silné zde byly německé nacionalistické strany. Deutsche Wahlgemeinschaft – získalo 17,3% hlasů. Celkem německým stranám odevzdalo hlas 96,7% místních voličů. Z českých stran tu byla nejúspěšnější ČSDSD (necelá 2% hlasů)

Také v okrese Horní Litvínov volby vyhrála DSAP (42% hlasů). Následovala ji ČSNS se 23% hlasů. Třetí místo obsadilo DWG (skoro 14% hlasů). ČSDSD odevzdalo hlas něco

²⁶³ Vyřízení úředního aktu mělo pak být dvoujazyčné. „Prováděcí nařízení vydané k jazykovému zákonu roku 1926 daleko zaostalo za mnoha meritorně oprávněnými požadavky, přineslo však zlepšení v tom, že pro soudní okresy s podílem německých obyvatel vyšším než dvouřetinovým se pro německé strany zavádělo čistě německé vyřizování žádostí, státní jazyk se tu tedy eliminoval.“ BRÜGEL, Češi a Němci..., str. 201.

²⁶⁴ ŠEBEK, Jaroslav: *Mezi křížem...*, str. 76.

²⁶⁵ Pro srovnání uvádím celorepublikové výsledky: ČSDSD – 25,7%, ČSL – 11,3%, DSAP – 11,1%, RS – 9,7%, ČSNS – 8,1%, ČSDS – 6,3%, BdL – 3,9%, DNSAP – 5,3%, DCV – 2,5%, ČŽOS – 2,0%. *Dějiny zemí koruny české II.* Praha 1992, str. 172.

²⁶⁶ Soudní okres Hora Sv. Kateřiny – 3297, Horní Litvínov – 17 859, Most – 31 888 oprávněných voličů. BÍŽOVÁ, Kateřina - PŘENOSIL, Michal – RADVANSKÝ, Zdeněk: *Volby v ústecké oblasti v letech 1920 – 1938.* Sborník UJEP- JUVENILIA. Ústí nad Labem 2000, str. 35 – 36.

málo přes 9% voličů. Ze zbývajících stran získal pouze BdL (5,6%) více jak 5% hlasů. Celkem volilo německé strany v s.o. Horní Litvínov 67% oprávněných voličů.

V soudním okrese Most sice obdržela DSAP také nejvíce hlasů (26%), ale rozdíl mezi ní a druhou ČSNS byl pouze 1%. Třetí skončilo DWG s 19,9% hlasů, což byl největší podíl, který toto uskupení získalo v mosteckém politickém okrese.²⁶⁷ ČSDSD se musela smířit se čtvrtým místem a 14,3% hlasy. Více jak 5% pak získal pouze BdL (5,7% hlasů). Německé strany obdržely celkem 56% hlasů.²⁶⁸

Po volbách deklarovaly německé nesocialistické strany vzájemnou jednotu a dohodly se na vytvoření Německého parlamentního svazu v jehož čele stál Lodgmann von Auen. Při zasedání parlamentu Auen pronesl jménem svazu „ státoprávní prohlášení“, v němž byl vyhlášen nesmiřitelný boj proti bezpráví, kterému je údajně vystaveno německé obyvatelstvo. Naopak v projevu sociálního demokrata Josefa Selingera byla patrná jistá umírněnost. Sice také požadoval právo na sebeurčení a národnostní autonomii, ale řekl také „ *Vím, že ve své většině jest váš* (tj. český – pozn. aut.) *národ demokratický, svobodomyšlný, pokrokový (...)*“²⁶⁹ Postupem času docházelo ke sblížování jednotlivých čs. a německých stran, přičemž tato tendence byla nejvýraznější u agrárníků.²⁷⁰ Na základě reálné politiky tak v parlamentním svazu vznikla dvě křídla – negativistický a aktivistický. V létě 1922 vytvořily negativistické strany uvnitř svazu „ Kampfgesellschaft“, který odmítal spolupráci s čs. stranou.²⁷¹ Rozpad Německého parlamentního svazu nenechal na sebe dlouho čekat, v listopadu 1922 negativistické křídlo oznámilo svůj odchod.²⁷²

II. B. Nejvýznamnější změny v sociální a hospodářské oblasti ve 20. letech

Počátkem 20. let přijal parlament několik důležitých sociálních zákonů. Jednalo se o uzákonění osmihodinové pracovní doby a zavedení 46 hodinového pracovního týdne. Velmi podstatný byl také zákon z 25. 2. 1920, který povoloval vznik závodních rad a jejich účast na správě dolů. Revírní rady tak získaly právo podílet se na vzniku nových hornických zákonů. Horníkům byl dále přiznán nárok na podíl na zisku. Z těchto prostředků byl později vytvořen

²⁶⁷ Ovšem v některých soudních okresech jiných politických okresů získalo DWG mnohem větší podíl. Například v soudním okrese Chomutov – 28,2%, s. o. Děčín – 26,5%, nebo s. o. Teplice-Šanov – 22,3%. Srovnej BÍŽOVÁ, Kateřina - PŘENOSIL, Michal – RADVANOVSÝ, Zdeněk: *Volby...*, str. 38.

²⁶⁸ Tamtéž.

²⁶⁹ BRÜGEL, Češi a Němci..., str. 222.

²⁷⁰ ŠEBEK, *Mezi ...*, str. 84. Obě strany vytvořily tzv. jednotnou rolnickou frontu. „ *Politika aktivní spolupráce s československou reprezentací, k níž se hlásila část německých stran, však byla nesena především hospodářskými a sociálními zájmy německé menšiny.*“

²⁷¹ Tamtéž, str. 89.

²⁷² Tamtéž, str. 91.

tzv. uhelný fond.²⁷³ Pozitivně také působilo schválení placené 12-ti denní dovolené. Do konce 20. let se ustanovily nejvýznamnější odborové organizace. Členství v nich se odvíjelo od stranické orientace. Nejstarší byly organizace sociální demokracie – Svaz horníků a Union der Bergarbeiter. V roce 1921 vzniklo Národní sdružení - odborová organizace národních demokratů. Po rozkolu v sociální demokracii se od Svazu horníků odtrhlo komunistické křídlo a vytvořilo Sekci horníků při Mezinárodním všeodborovém svazu, později přejmenovanou na Průmyslový svaz horníků. Příznivci národních socialistů se organizovali v Jednotě čsl. horníků a hutníků.²⁷⁴

Vedle těchto sociálních opatření se podílel na celkové stabilizaci poměrů i příznivý hospodářský vývoj, který nastal po r. 1924²⁷⁵, ale trval až do r. 1929.

V roce 1929 vzrostla těžba hnědého uhlí až na 22, 5 miliónů tun, sice nebyla překonána hodnota z roku 1913, kdy těžba přesáhla 23 mil. tun, avšak jednalo se o nejvyšší objem těžby v období první republiky. Na druhé straně poklesl počet zaměstnaných horníků, v roce 1929 to bylo pouze 38, 6 tis. oproti 51, 4 tis. horníků z roku 1921. Z těchto údajů je zřejmé, že vzrostl nárok na výkonnost horníků.²⁷⁶

II. C. Bouřlivé období - třicátá léta

Po letech konjunktury nastává po r. 1929 zlom. Hospodářská krize zasáhla hornictví v plné síle. V Československu byla těžba uhlí orientovaná na vývoz. V průběhu krize však ustával mezinárodní obchod. Fakticky řečeno, vývoz hnědého uhlí během let 1930-1931 poklesl o 36 %, v roce 1932 došlo k propadu o dalších 21 %.²⁷⁷ Ovšem také na vnitřním trhu poklesl odbyt uhlí. Jednotlivé průmyslové podniky omezovaly výrobu a tedy i odběr uhlí.²⁷⁸ V průběhu let 1934-1936 celkově poklesla těžba hnědého uhlí až o 40 % oproti roku 1929.²⁷⁹ S poklesem objemu těžby došlo i k výraznému propuštění horníků. Index nárůstu

²⁷³ Viz MĚCHÝŘ, J.: *SHR včera a dnes*, str. 24 –25.

²⁷⁴ V roce 1930 měli jednotlivé organizace tento počet členů: Svaz horníků 16. 123, vydával časopis „Nazdar“, Union der Bergarbeiter 13. 725, čas. „Glück auf“, Národní sdružení 12. 085, Jednota čsl. horníků a hutníků 6. 500, čas. „Hornické listy“. Průmyslový svaz horníků – 14. 283 čas. „Rudý horník“, „Rote Bergarbeiter“, „Robotník“. Viz VEBR, Ladislav: *Mostecká stávka 1932*. Praha 1955, str. 53.

²⁷⁵ V první třetině 20. let se snažili těžaři vyrovnat s odbytovou krizí snížením mezd horníků. Horníci reagovali sérií stávek, z nichž nejdlejší trvala 7 týdnů, a vynutili si uzavřít novou kolektivní smlouvu. Více viz LEHÁR, Bohumil: *Kapitoly z dějin SHP v letech 1918-1929*. In: *SHR včera a dnes*, str. 96.

²⁷⁶ VEBR, L.: *Mostecká stávka*. str. 387.

²⁷⁷ Tamtéž, str. 39

²⁷⁸ Spotřeba hnědého uhlí na domácím trhu poklesla z 18. mil. tun v roce 1929 na 14, 5 mil. tun v roce 1931. Z toho průmysl spotřeboval v roce 1929 9, 5 mil. tun ale v roce 1931 již jen 7, 3 mil. tun. Viz VEBR, L.: *Mostecká stávka*, str. 389.

²⁷⁹ Viz *Statistická ročenka republiky Československé pro rok 1936*. Praha 1936, str. 64

neumístěných uchazečů z oboru hornictví u zprostředkovatelen práce byl v roce 1933 - oproti roku 1929 - 58 násobný! Pokles dělníků pracujících v oboru hornictví byl následující: v roce 1929 bylo v hornictví zaměstnáno skoro 41. tis. lidí, o pět let později již jen 29, 5 tisíc. V době útlumu těžby se pracovalo pouze ve 2 – 3 směnách týdně. Celkový počet směn poklesl v roce 1933 oproti roku 1929 o 40 %. K tomu se přidávalo zvyšování cen, takže životní úroveň hornictva neustále klesala.

Jak hlásí hejtman mosteckého okresu prezidiu zemského úřadu již 19. ledna 1931: „...na většině dolů pracuje se nyní již jen na 3 směny, takže výdělky horníků jsou tak nízké, že nestačí k výživě rodiny. Komunistická strana (kom. senátor Stránský) využívá ovšem této situace pro své politické cíle a na schůzích usiluje přiměti horníky ke stávce, pro kterou ale dle dosud získaných informací, není mezi horníky příliš nálady (...) Prosím o intervenci u ministra soc. péče, aby zdejšímu okresu byl přidělen pro státní vyživovací akci vzhledem k stále stoupající nezaměstnanosti zvýšen, neboť podpory tyto, ač nepatrné, přece mají určitý uspokojující vliv na nezaměstnané horníky.“²⁸⁰

Od roku 1925 platil v Československu tzv. gentský systém, který přinášel změnu ve výplatách dávek v nezaměstnanosti. Stát již neposkytoval podporu přímo nezaměstnaným, ale pouze přispíval odborovým organizacím. Ty pak podporovaly nezaměstnané, tedy pouze ty, kteří byli jejich členy a platili příspěvky minimálně jeden rok. Výše podpory se pohybovala průměrně kolem 9 korun denně. Takto se velký počet nezaměstnaných, stojících mimo odbory, ocitl prakticky bez jakékoliv podpory a zůstávali odkázáni pouze na charitativní akce.

Krise postihla všechny obory, nejen hornictví. Celkový pokles zaměstnanosti byl v ČSR oproti roku 1929 o 25 %.²⁸¹

Pohraniční oblasti byly krizí zasaženy ze všeho nejvíce. Důvodem byla jednostranná orientace hospodářských odvětví. Převažoval těžební, dřevozpracující, textilní a sklářský průmysl.²⁸² Tedy odvětví orientovaná na export. Z menší části se zde nacházely i jiné sféry – zemědělství, potravinářský a spotřební průmysl.

Na začátku března r. 1932 přesáhl počet nezaměstnaných v Čechách 390 tisíc. Největší počet vykazovaly tyto okresy – Praha: 22, 5 tis., Jablonec n. Nisou.: 20, 5 tis., následovala Plzeň s 14, 2 tis., Děčín: 14 tis, Most: 13, 5 tis., Teplice: 11 tis. obyvatel. Na základě těchto údajů německý tisk poukazoval na to, že skoro 60 % nezaměstnaných v Čechách pochází

²⁸⁰ NA, PZÚ 207/543/5.

²⁸¹ *Statistická ročenka rep. Československé*, roč. 1936, str. 202.

²⁸² V roce 1933 vzrostla nezaměstnanost oproti roku 1929 v textilním průmyslu 16 krát, v průmyslu kamene a zemin 28 krát, ve sklářství dokonce 73 krát. *Statistická ročenka rep. Československé*, roč. 1938, str. 218-219. Dále viz LACINA, Vlastislav: *Velká hospodářská krize v Československu 1929 – 1934*. Praha 1984, str. 113.

z okresů s německou většinou.²⁸³ Zároveň ze statistik vyplývá, že čím bylo v dané oblasti silnější německé osídlení, úměrně tomu rostl i podíl nezaměstnanosti.²⁸⁴

Jak vnímalo situaci v této době německé obyvatelstvo na Mostecku, se můžeme dočíst v *Brüxer Zeitung* ze dne 20. 2. 1932: *...Jene 10. 000 Arbeitssuchenden im Politischen Bezirk Brüx stehen alle in erwerbsfähigem Alter. Die Mehrzahl von ihnen, Männer und Frauen, sind Familienhalter. Nach vorsichtiger Schätzung leben im Bezirk Brüx, dessen Bevölkerung 108.000 Seelen zählt, 20 – 25. 000 Menschen ohne Arbeitseinkommen. Das ist ein ganz anderes Verhältnis und ein ganz anderes Art von Arbeitslosigkeit, wie etwa in Prag oder in Pilsen²⁸⁵, wo nur ein kleiner Teil der Bevölkerung erweblös ist, und sich durch Gelegenheitsarbeit an dem sonst intakten Wirtschaftskörper immer noch täglich mehr verdient, als bei uns ein Arbeitsloser in der Woche. (...) für uns ist die Arbeitslosigkeit ein sicheres Schicksal, dem wir nach und nach alle verfallen. Hier, bei uns, ist die Arbeitslosigkeit für einen großen Teil der Bevölkerung bereits Normalstand, ganz wie drüben im Deutschen Reiche. (...) Wir haben in Nordwestböhmen Ortschaften, die zu drei Vierteln von Arbeitslosen bewohnt sind. (...) Unser Leben ist grau in grau und voller Sorge.“* Autor článku dále naléhá na vládu, aby se pokusila s tímto stavem něco učinit.

Objevovaly se i hlasy, které tvrdily, že se v dolech propuští více Čechů než Němců. V největších těžařských společnostech byl prakticky počet českých a německých horníků vyrovnán. Avšak vyšší důlní inženýři a úředníci tvořili v drtivé většině Němci. Na tuto skutečnost bylo trvale poukazováno, vládní místa vydávala nařízení, aby se na vyšších postech zvýšil počet Čechů, avšak tento stav trval až do roku 1938.²⁸⁶

Bylo obecně známo, že na každou změnu sociálního postavení reagují horníci velmi prudce. Tuto skutečnost si uvědomovali i vládní představitelé, svědčí o tom fonogram ministra vnitra zasláný všem severočeským hejtmanům již 15. ledna 1931, tedy v době, kdy zdaleka krize nedosahovala své kulminace. „...*Patrně v měsících únoru a březnu nastane v hornictví situace kritická, vznikající hlavně tím, že správy dolů budou asi omezovat počet*

²⁸³ *Brüxer Zeitung* 16. března 1932, str. 2. „(...) vývoj nezaměstnanosti vytvořil v převážně německých oblastech zvláště českého pohraničí sociální vrstvu dlouhodobě nezaměstnaných, že byla zčásti deklasována a stala se lidským materiálem paramilitárních institucí a organizací nacismu, se zdá zřejmé (...)“ KÁRNÍK, Zdeněk: *Poznámky k vývoji sociálních skupin, vrtev, stavů a tříd v dobách první republiky. (Krátká úvaha)*. In: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí IV*. Praha 2004.

²⁸⁴ V okresech osídlených německým obyvatelstvem byl podíl nezaměstnaných na 1000 výdělečně činných osob k 31. prosinci 1935 následující: **100-80% něm. obyvatelstva** - 192, 2 nezaměstnaných, **80-50% něm.obyv.** - 174, 5 nezam., **50-20% něm.obyv.** - 174,6 nezam., **20-0%** - 91,6 nezam. Dle KURAL, Václav: *Konflikt místo společenství?* Praha 1993, str. 104.

²⁸⁵ V tomto se autor článku mylí, protože Plzeň patřila také mezi oblasti, které vykazovaly velké procento nezaměstnanosti. Avšak to nic nemění na skutečnosti, že se němečtí obyvatelé v pohraničí cítili „ukřivdění“, že jsou jejich problémy vládou přehlíženy.

²⁸⁶ NA, PMR k. 567.

horníků. Vzhledem k tomu žádá se o opatření, aby příslušné úřady bezpečnostní podaly podrobné zprávy o stavu věcí ve svých obvodech a věnovaly této otázce stálou pozornost“²⁸⁷

Prozatím však byla situace relativně klidná, mezi horníky sice panovala nespokojenost, avšak nedošlo ještě k jejich masovému vystoupení. Počátkem roku 1932 zahájili horníci v ostravsko-karvinském revíru stávkou proti zamýšlenému propouštění doprovázeném snížením mezd. V severočeském revíru měla tato stávka pouze symbolickou odezvu. Změna nastala až v souvislosti s událostmi na hlubinném dole Koh-i-noor patřící Lomské uhelné společnosti. Zde 15. března 1932 při noční směně došlo k výbuchu uhelných plynů. Společnost v rámci úspor porušila bezpečnostní opatření a propustila dozor – tzv. hlídače ohňů, kteří měli kontrolovat nehoří-li někde uhelný prach. Jejich práci zastávali mladí absolventi hornické školy, kteří však neměli dostatečné zkušenosti, neznali jednotlivá ložiska ohňů. Naštěstí v době kdy došlo k výbuchu, bylo v dole jen asi 30 horníků tzv. sváteční směny. Záchrané práce probíhali dosti zmateně, v dole uvízlo 8 horníků, kteří pro oheň a jedovaté plyny nemohli ven. O několik hodin později nastal druhý výbuch. Při něm zbytečně zemřel strojník František Suchý, který měl odčerpávat vodu, aby nedošlo k zatopení dolu. Po druhém výbuchu nebyla prakticky žádná naděje, že uvízlí horníci zůstanou na živu. Nakonec se správa dolu rozhodla oheň udusit zastavením přístupu vzduchu do dolu.²⁸⁸

Otázkou zůstalo, co se stane s 1200 horníky z Koh-i-nooru, když důl byl uzavřen. Správa dolu spolu s revírní radou rozhodly, že 1/3 osazenstva zůstane na Koh-i-nooru zaměstnána, další třetina dostane práci na jiných dolech a posledních 400 horníků bude propuštěno.²⁸⁹

Události na dole Koh-i-noor značně zradikalizovaly atmosféru mezi hornictvem. Nyní se již čekalo na bezprostřední impuls, který způsobí masové vystoupení horníků. Ten přišel již 21. března, kdy Severočeská uhelná společnost dala výpověď všem 383 zaměstnancům na dole Humboldt v Dolním Jiřetíně. Záměrem ředitele společnosti ing. Löckera bylo zcentralizovat těžbu na Humboldtovi a sousedním Centrumu a tím ušetřit na nákladech.

Přednosta okresního úřadu v Mostě hlásil, že osazenstvo výpovědi nepřijalo a závodní rada si vyžádala jednání se správou dolu u báňského revírního úřadu v Mostě. Toto jednání však nic nezměnilo. Proto se následujícího dne vydali horníci k sousedním dolům s návrhem na zastavení práce. Úspěšní byli na dolech Centrum, Kolumbus, Herkules, Quido I/III. Přednosta okresního úřadu hlásil, že se komunistická strana svou agitací snaží vyvolat

²⁸⁷ VEBR, L.: *Mostecká stávka*, str. 70.

²⁸⁸ Brüxer Zeitung, 18. březen 1932, str. 1-2.

²⁸⁹ Tamtéž.

všeobecnou stávkou.²⁹⁰ Během jediného dne tak vstoupilo do mostecké stávky sedm dolů z osmi patřící Severočeské uhelné společnosti, tedy kolem 3, 5 tis. horníků. Příští den se ke stávkujícím přidalo dalších 14 dolů s více jak 2 700 horníky. 25. března již stávkoval prakticky celý mostecký uhelný revír – Mostecko, Duchcovsko, Teplicko, Chomutovsko - 15.390 horníků na 34 dolech²⁹¹ V průběhu celé stávky tak fárala do dolů pouze ochranná družstva.²⁹²

27. března se konala v Mostě revírní konference delegátů závodní rad za účasti poslanců K. Gottwalda a A. Zápotockého, kde bylo přijato toto usnesení: 1. výpovědi na dolech Humboldt, Nelson, Robert, Anna-Ondřej mají být odvolány 2. uzavření kolektivní smlouvy na další rok 3. zavedení šestihodinové pracovní doby 4. výplata náhrad za prostávkované směny 5. odstranění gentského systému 6. průmyslový svaz horníků se staví do čela stávky. Na konferenci byl zvolen ústřední stávkový výbor.²⁹³ Nepodařilo se mi zjistit, jaké bylo složení tohoto stávkového výboru, prezidium zemského úřadu hlásí ministerstvu vnitra pouze to, že zde byli pouze komunisté a jejich důvěrníci.²⁹⁴

V této chvíli komunisté převzali iniciativu. Snažili se využít situace a získat na svoji stranu nové příznivce, především ze strany sociálních demokratů a národních socialistů. Svědčí o tom slova K. Gottwalda pronesená již v r. 1931 na IV. sjezdu KSČ: „ *Musíme překládat řeč našich tezí do řeči milionových mas. Musíme dělníkovi říkat: Chceš jíst, pracovat, lépe žít než teď? Je to možné? My říkáme ano, Ty vidíš ale, že kapitalisté ti berou chleba, dřou tě bez nože. Sociální demokraté, sociálfašisté a kapitalisté k tobě přicházejí a říkají, že se v krizi nedá nic dělat, že i ty musíš trpět. (...) Ano, je hospodářská krize, a abys krizi odstranil, musíš odstranit i kapitalismus.*“²⁹⁵

Ústřední stávkový výbor byl okresním hejtmánstvím 1. dubna rozpuštěn, protože po odvolání výpovědí na dolech Humboldt, Nelson²⁹⁶ „... *odpadly důvody ke stávce a činnost výboru ohrožuje veřejný klid a pořádek*“²⁹⁷

Avšak již 5. dubna byl do čela stávky zvolen nový orgán – Sbor revírních důvěrníků, jehož složení bylo následující: z 53 delegátů bylo 18 členů Průmyslového svazu horníků,

²⁹⁰ NA, PZÚ, sign. 207/543/5.

²⁹¹ VEBR, L.: *Mostecká stávka*, str. 110

²⁹² Na některých málo dolech se těžilo stále. Jednalo se především o důl Hedvika, který zásoboval uhlím ervěnickou elektrárnou. Ta měla strategický význam, neboť vyráběla elektřinu pro Prahu. V prvních dnech stávky se snažili horníci o její ovládnutí, ovšem vláda k ní vyslala četnictvo a vojsko s kulomety. Viz tamtéž, str. 107.

²⁹³ NA, PMR k. 566.

²⁹⁴ Tamtéž.

²⁹⁵ SRB, František - PEŠKOVÁ, Hana: *Velká stávka mosteckých horníků roku 1932*. Praha 1952, str 40.

²⁹⁶ Výpovědi byly odvolány na základě rozhodnutí báňského revírního úřadu. NA, PMR k. 566.

²⁹⁷ NA, PZÚ, sign. 207/543/3.

každý po 9 členech měl Svaz horníků a němečtí národní socialisté, 5 čl. připadlo Jednotě, 4 čl. byli indiferentní, 2 čl. za Národní souručenství, 2 čl. zastupovaly ženy a 4 čl. za Union der Bergarbeiter.²⁹⁸ Ani tento orgán nebyl oficiálně úřady uznán a zástupci těžařů s ním i nadále odmítali jednat.²⁹⁹

Prozatím stávka probíhala velice klidně, byly sice konány tábory lidu, ale jak z hlášení okresních hejtmanů vyplývá, vždy se obyvatelstvo rozešlo v pokoji. Příkladem může být tábor lidu, který proběhl v Mostě 5. dubna za účasti 14. tisíc osob. Svoji řeč tu pronesli A. Zápotocký (člen zemského zastupitelstva), B. Vrbenský (býv. ministr), F. Malík (odborový tajemník) a německý nár. socialista Proske.³⁰⁰

Vládní rada Jan Němec, vyslaný vládou do stávkové oblasti pro koordinování bezpečnostních a zpravodajských záležitostí, vyzval ministerstvo veřejných prací, aby zprostředkovalo jednání mezi zástupci odborových organizací a těžaři.³⁰¹ Vrcholné jednání bylo naplánováno na 13. dubna 1932. Ústřední stávkový výbor, jako sdružení bez jakékoliv právní povahy, nebyl k jednání přizván, proti čemuž komunističtí delegáti silně protestovali.³⁰²

Zástupci Svazu horníků a Union der Bergarbeiter předložili na „předporadě“ konané u ministra veřejných prací Dostálka podmínky, při jejichž splnění byli ochotni ukončit stávku. Tato „předporada“ se konala bez komunistů. Cílem bylo postavit je před hotovou věc.

Sociálnědemokratické podmínky byly tyto:

1. zastavení provozu na dole Humboldt bude odloženo o 1 rok
2. přijímání nových horníků bude zastaveno na tak dlouho, dokud trvají volné směny a horníci jsou bez zaměstnání
3. případné nutné snížení počtu osazenstva bude provedeno pouze přirozeným způsobem, tj. provisionováním, úmrtím a dobrovolným odchodem.
4. svěřování prací subpodnikatelům, majícím za účel obcházení kolektivní smlouvy, bude odstraněno
5. přesčasové hodiny a směny ve volných dnech budou, nejedná-li se o nutné nouzové práce, bezvýjimečně zakázány.

²⁹⁸ Tamtéž.

²⁹⁹ NA, PMR k. 566.

³⁰⁰ Tamtéž.

³⁰¹ Tamtéž.

³⁰² Na jednání byly pozvány tyto osoby: za těžaře dr. Ing. Löcker (gen. ředitel Severočeské a Mostecké uhelné společnosti), ing. Baumgartner (gen. ředitel Lomské uhelné společnosti), ing. Galler (gen. ředitel České obchodní společnosti). Za Union der Bergarbeiter senátor Jarolím a poslanec Pohl, za Svaz horníků posl. Hampel a tajemník Souček, za posl. Tučný, Lanc a předseda Mach za Jednotu horníků. Nosek a Malík reprezentovali Průmyslový svaz horníků. Revírní radu zastupoval její předseda Demel. VEHR, L.: *Mostecká ...*, str. 279

6. nutné opravy ve dnech, kdy se netěží, budou rovnoměrně rozdělovány
7. přednarážení vozíků ve dnech, ve kterých se netěží, budiž zakázáno³⁰³

Tyto body představovaly asi jediný kompromis, na kterém byly ochotny se obě strany v danou chvíli dohodnout. Pro komunistické zástupce byly však nepřijatelné, jevily se jim jako málo radikální. Konečná dohoda pražského jednání se tedy musela obejít bez jejich podpisu.

Součástí ujednání byl i příslib těžařů, že stávkujícím, kteří řádně nastoupí ve stanoveném termínu do zaměstnání a neprovinili se žádnými násilnými činy, udělí generální pardon. Zmeškané směny jim budou omluveny ve smyslu zákona o dovolených.³⁰⁴

Ve středu 13. dubna, tedy ve stejný den, jako probíhalo pražské jednání, se měla konat několika tisícová manifestace. Její pořádání však okresní úřad v Mostě zakázal. Přesto Ústřední stávkový výbor na celorevírní konferenci 10. dubna vydal prohlášení, že manifestace se bude konat i přes tento zákaz a účastnit se jí mají i dělníci z ostatních profesí. Vláda tedy povolala do oblasti 4 dragounské oddíly z Terezína.

Již v dopoledních hodinách se začaly z okolních obcí do Mostu přesouvat davy demonstrantů. První vážnější incident se stal na silnici z Horního Litvínova, kde se jezdecký oddíl snažil dav rozptýlit, demonstranti však začali po vojácích házet kameny, jeden voják byl raněn do hlavy. Podobná situace se opakovala i u Kopist, kde se shromáždilo okolo 4 tisíc lidí a v potyčkách došlo ke zranění dvou vojáků. Také na soušské silnici u hostince „Na Střelnici“ se snažily 2 čety složené z četníků a jízdy zastavit 3 tisícový dav demonstrantů, kteří po nich začali házet kamení. Podle projevu ministra vnitra, kterým měl celou záležitost vysvětlit před poslaneckou sněmovnou, si demonstranté na silnici vytvořili z dlažebních kostek a železničních pražců barikády. „...při tomto útoku, když četnictvo i vojsko bylo krajně na životech ohroženo, dal velící štábní kapitán Nápravník, nevida z kritické situace jiného východiska, četnictvu povel k použití střelné zbraně. Střelbou byli na místě usmrceni 2 demonstranti a 9 raněno, z nichž 2 těžce.“ Z četníků a vojáků byly dva těžce zraněni.³⁰⁵ Dvanáct osob bylo zatčeno pro výtržnosti. Také v Chomutově dal velitel četnictva povel ke střelbě proti demonstrantům, zraněni byli čtyři z nich. Ministr vnitra přislíbil, že celá věc bude znova prošetřena, zda byly rozkazy ke střelbě skutečně oprávněné.

Pohřeb zastřelených horníků, který se konal 16. dubna, se stal další masovou manifestací, tentokrát však pokojnou. Zúčastnilo se ho kolem 12.–14. tisíc lidí. Z bezpečnostních důvodů průvod provázelo 450 četníků a vojáků. Na hřbitově promluvili A.

³⁰³ VEBR, L.: *Mostecká ...*, str. 278.

³⁰⁴ VEBR, L.: *Mostecká ...*, str. 284.

³⁰⁵ NA,PZÚ, sign. 207/543/2.

Zápotocký, F. Malík a předseda závodní rady Rosenbaum³⁰⁶ Bylo požadováno odvolání četnictva z oblasti a sesazení vedoucích okresních úředníků, kteří se měli zodpovídat ze střeďečnických událostí.³⁰⁷

Po pražském ujednání se sešla v Teplicích-Šanově konference Svazu horníků a Union der Bergarbeiter, která vydala rezoluci o ukončení stávký a bezprostředním zahájení pracovní činnosti. Proti hlasovalo jen 14 ze 400 delegátů. Ve stejný den proběhla s podobným výsledkem i konference Jednoty. Němečtí nár. socialisté byli také pro návrat do zaměstnání.³⁰⁸

V neděli 17. dubna se měla sejít celorevírní konference pořádaná Ústředním stávkovým výborem³⁰⁹, kde se mělo rozhodnout, jestli stávka bude dále pokračovat. Díky převaze komunistů byla přijata konečná rezoluce v tomto smyslu: pražské jednání proběhlo bez účasti Ústředního výboru, ten tudíž není vázán ujednáním a dále setrvává ve stávce. Dokonce byl přijat návrh, aby na doly byly vyslány hlídky, které by zabránily nastoupit horníkům do práce.³¹⁰

V pondělí 18. dubna začala pracovat jen malá část horníků, doly Severočeské, Mostecké a Lomské společnosti zůstávaly dále bez osazenstva. Brüxer Zeitung informovaly, že komunistické hlídky agitují před doly a odhánějí ty, kteří by chtěly pracovat.³¹¹

Již o den později byl Ústředním stávkovým výborem opět svolána revírní konference. Tentokrát se i komunisté rozhodli ukončit stávku. Podle jejich vysvětlení to sice neznamenalo, že by souhlasili s pražským ujednáním, ale v tuto chvíli, kdy na Teplicku i jinde se již pracovalo, nechtěli údajně tříštit jednotu dělnictva. Ústřední výbor byl rozpuštěn, ale na jednotlivých dolech budou prý nadále existovat akční výbory, které v případě opětovného útisku hornictva vyvolají novou stávku.³¹²

Následující den - 20. dubna 1932 hlásilo Prezidium zemského úřadu ministerstvu vnitra, že stávka v 9. 20 hod. skončila a na všech dolech nastoupili horníci v plném počtu.³¹³ Ve stejný den se také začalo vojsko a četnictvo stahovat z oblasti, jezdecká škadrona se měla

³⁰⁶ NA, PMR k. 567.

³⁰⁷ Tamtéž.

³⁰⁸ NA, PMR k. 566.

³⁰⁹ Složení delegátů na konferenci bylo následující: 350 za PHS, 51 za Jednotu, 43 za hakenkreuzlery, 43 za Svaz a 26 za Union, 21 za Národní sdružení, 4 členové odborového spolku v Duchcově a 220 odborově neorganizovaných. Dle Brüxer Zeitung, 18. 4. 1932.

³¹⁰ NA, PMR k. 566.

³¹¹ Brüxer Zeitung, 19. 4. 1932.

³¹² Tamtéž.

³¹³ NA, PMR k. 566.

vrátit zpátky do Terezína a četnictvo na své kmenové stanice.³¹⁴ Oblast se pomalu začala vracet do normálních poměrů.

Komunistická strana se těžko smiřovala s „prohranou bitvou“. Již o necelý týden později hlásil přednosta okresního úřadu svému nadřízenému do Prahy, jaké jsou další záměry komunistické strany. Informace prý byly získány konfidentní cestou od spolehlivého zdroje na zasedání nejvyšších míst strany, které proběhlo 26. 4. 1932 v Mostě. Zde byl zvolen tzv. revoluční výbor stávající se z A. Zápotockého, K. Gottwalda, Schenka a Fr. Malíka. ... *“Při vypovězení kolektivní smlouvy je nynější jednotná fronta oprávněna proklamovati generální stávku ve všech podnicích, ať se již jmenují, jak chtějí. Při tom se má podniknouti generální útok proti státní moci a kasárna v Mostě a Chomutově mají býti obsazena, aby se pak mohli zmocniti zabraní a tyto dostatí do spolehlivých rukou. Prokázalo prý se, že se páni nemohou spolehnout na vojsko. (...) Dalším úkolem prý jest až do projednávání kolektivní smlouvy nejméně 50 % členů reformistických stran připojiti k Průmyslovému svazu a utvořiti tak jednotnou frontu. Dělnictvo, ať se jmenuje, jak chce, jde prý s nimi. Proto prý jest úkolem všechny jejich soudruhy, kteří jsou spolehliví spojiti a přípravy uchopiti, čímž se pak obsazení kasáren v Mostě a Chomutově lehce provede.*“³¹⁵

Bylo zřejmé, že komunistická strana přispívala k neklidu, což byl ostatně její hlavní záměr. Proto se státní správa zajímala o to, jaká nálada vládne mezi horníky a kolik příznivců zde komunisté mají. Podle hlášení vrchního rady politické správy Žáka bylo na 28 dolech v mosteckém okrese zaměstnáno 9148 horníků (nejsou zde zahrnuti důlní úředníci a zřízení) z toho 3108 mužů patřilo mezi příznivce komunistické strany. Je nutné podotknout, že se jejich zastoupení lišilo na jednotlivých dolech. Například doly Richard a Jan v okolí Mostu čítaly pouze kolem 10 či 15 komunistů, naproti tomu na dolech v okolí Dolního Jiřetína nebo Lomu patřila mezi komunisty skoro polovina osazenstva.³¹⁶

Z dalších hlášení okresního úřadu vyplývá, že většina horníků si již další stávku nepřeje. Stejně tak odborové svazy se postavily proti a pouze vznesly požadavek na prodloužení pražské dohody o další rok. Ve stejném duchu proběhla i revírní konference Svazu horníků, konaná 30. října 1932 v Duchcově, kde bylo přijato toto usnesení: *„...Vzhledem k zhoršeným odbytovým poměrům revíru odmítá konference postup komunistů, kteří, využívající těžkých poměrů hornictva, doporučují kladení požadavků, z nichž některé mohou jen zákonnou úpravou být docíleny. Komunisté, kteří sami vědí, že podané jimi*

³¹⁴ Tamtéž.

³¹⁵ NA, PZÚ, sign. 207/543/5.

³¹⁶ NA, PZÚ, sign. 207/543/1.

požadavky neprosadí, chtí, využívající známých švindlerských frází o Jednotné frontě (...) veštvati horníky do nového puče, ať následky jimi provedeného puče jarního hornictvo ještě dnes pociťuje.“³¹⁷ Horníci se během stávky zadlužili a tak si přáli klid.

Stávkového hnutí na jaře 1932 se účastnili jak němečtí, tak čeští horníci, ostatně byla to poslední akce velkého významu, kde nehrála národnostní otázka prakticky žádnou roli.

Celkově lze říci, že hospodářská krize zasáhla pohraničí velmi dramaticky. Jejím nejprůzračnějším výsledkem byla radikalizace německého obyvatelstva, která vyrůstala z několika faktorů. Zhoršení životní úrovně zapříčiněné krizí se spojilo s pocitem národního útisku ze strany Československého státu. Většina Němců v roce 1918 nepřijala vznik republiky, jejich záměrem bylo spojení s Německem. Ve 20. letech nastává jakési „smíření“ s Československem. *„Ovšem důsledkem hospodářské krize opět vzrostl německý nacionalismus a pangermanismus, podpořený nástupem Adolfa Hitlera k moci. Krize v Německu proběhla o několik let dříve, kulminovala v letech 1930 až 1931 a hospodářský vzestup nastal již v roce 1933, tedy v době, kdy naopak Československo zažívalo největší propad. Také hospodářská obnova a s tím spjatý růst zaměstnanosti byl v Německu rychlejší než v ČSR.*“³¹⁸ Německo se snažilo vydobýt zmloulu slávu, stát se jednou z rozhodujících evropských mocností, vymazat potupu utrženou ve Versailles a spojit všechny Němce v jediné říši. Tato vidina se stala, pro převážnou část německého obyvatelstva v Československu, velmi lákavou a negativisté této mentality dokázali využít.

Němci zažívali pocit útisku ze strany ČSR. Ovšem tak jako jiná menšina měla svá práva zaručena ústavou. Jazykový zákon umožňoval použití menšinového jazyka ve styku s úřady tam, kde žilo minimálně 20 % obyvatelstva dané minority. Němci měli k dispozici síť svých školských zařízení, včetně univerzity a dvou technik. Od roku 1926 byli zástupci německých státoporných stran členy vlády. Na druhé straně je pravda, že procentuální zastoupení Němců zaměstnaných ve státních službách neodpovídal jejich celkovému počtu ve státě. Problém spočíval především v povinných jazykových zkouškách, které Němci shledávali jako zbytečně obtížné.³¹⁹

Negativistické strany - Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei (DNSAP) v čele s Hansem Knirschem, Rudolfem Jungem a Hansem Krebsem a Deutsche Nationalpartei (DNP) vedená Rudolfem Londgmanem, Othmarem Kalinou a Ernstem Schollichem –

³¹⁷ NA, PZÚ sign. 207/543/2.

³¹⁸ KURAL, V.: *Konflikt...*, str. 116. V roce 1933 dosáhla prům. výroba v ČSR 60,2 bodu v Německu 66,8 bodu. V průběhu následujících let se rozdíl zvětšoval: **1934** – 60,7 b:78b, **1935** – 70,1 b:94 b, **1936** – 80, 2: 106,3 b.

³¹⁹ NOVÁK, Otto: *Henleinovci proti republice*, Praha 1987, str. 12.

nacházely u německého obyvatelstva stále větší odezvu. Vedle těchto stran hrály významnou roli i jiné masové organizace, pro které byl typický silný nacionalismus. Jednalo se o Bund der Deutschen (BdD), Deutscher Turnverein (DTV) a Deutscher Kulturverband (DKV). Tyto organizace sdružovaly více jak 700 000 sudetských Němců, přičemž měly podstatný vliv na mentalitu svých členů. Jejich cílem bylo utvrzovat pocit nadřazenosti a výjimečnosti německví.³²⁰

V červenci 1933 začala jednání o spojení obou negativistických stran do jedné, do jejíhož čela by byl dosazen dostatečně silný vůdce.³²¹ Jako nejvhodnější se jevil náčelník DTV a rodák z Vratislavic na Liberecku Konrád Henlein. Na jednání v Ústí nad Labem 23. září bylo dohodnuto, že se DNSAP sama rozejde a její členstvo přestoupí do nové strany - Sudetendeutsche Heimatfront (SHF). 3 října se DNSAP skutečně rozešla a o den později byla úředně zakázána. 11. listopadu 1933 vláda zastavila činnost i DNP.

Od 1. října vznikaly místní organizace SHF v severních a západních Čechách. Po období konsolidování strany, které probíhalo do října 1933 do ledna 1934, započala její organizační výstavba spojená s rozšiřováním členské základny. V lednu 1934 měla SHF 12976 členů, avšak v říjnu 1934 v ní bylo organizováno již 71 431 lidí.³²² Ústředí strany bylo v Chebu, v Praze byl umístěn sekretariát vedený W. Sebekowským. Zemské organizace se sídlily v Karlových Varech a v Brně. V Šumperku bylo zřízeno zemské ústředí – Landesstelle, které mělo za úkol dohlížet na zakládání nových organizací. Nižší stupně představovaly krajské a okresní organizace. Základní buňky strany tvořily místní organizace.

Struktura strany byla vybudována na základě vůdcovského principu. Jednotlivé organizace řídil vedoucí, jehož moc byla omezena představitelem vyššího stupně. Funkční období místních a okresních vedoucích bylo stanoveno na jeden rok. Volbu místního vedoucího měl na starosti tříčlenný volební výbor, který dostával návrhy kandidátů od členů organizace. Při samotné volbě pak rozhodovala nadpoloviční většina přítomných členů. Vůdce strany se volil na sjezdu vedoucích ze všech organizací místní až zemské úrovně a členů ústředí. Měl pravomoc odvolat jakéhokoliv svého funkcionáře³²³.

³²⁰ Tamtéž, str. 14.

³²¹ Představitelé obou negativistických stran se tak chtěli vyhnout hrozícímu stíhání za prokazatelnou protistátní činnost. Většina z nich byla na podzim 1933 skutečně zatčena. K. Henlein internoval u Spiny, jež zprostředkoval jeho setkání s ministrem vnitra Černým. Po této schůzce, kde Černý vyjádřil „pochopení“ pro Henleinovi cíle, byli zatčení propuštěni a následně se většina z nich stala členy úzkého vedení SHF (W. Sebekowsky, W. Brand, F. Köller, O. Kuhn, E. Kundt. Tamtéž str. 27.

³²² Tamtéž, str. 29. Údaje o počtu členstva se liší. César s Černým uvádějí pro červen 1934 dokonce 85 000 členů organizovaných v 515 místních organizacích. Viz CÉSAR, Jaroslav – ČERNÝ, Bohumil: *Politika německých buržoazních stran v Československu II.*, Praha 1962, str. 231

³²³ CÉSAR, J. – ČERNÝ, B.: *Politika ...*, str. 232

V důsledku prudkého nárůstu členů SdP došlo v roce 1935 k další organizační změně. Jednotlivé místní organizace se rozdělily na obvody (Gebiet), které spravoval Gebietleiter. Obvody se dále členily na buňky (Zellen). Při slavnostech či projevech dbaly o pořádek polovojenské oddílů ordnerů, které byly tvořeny dobrovolníky.

21. října 1933 se uskutečnil sjezd SHF v České Lípě, jenž byl povolen díky intervenci českých a německých agrárníků. Konrád Henlein zde deklaroval svoji loajalitu k československému státu, za svůj cíl označil spolupráci Čechů a Němců. Požadoval však přeměnu národního československého státu na stát národnostní s širokou autonomií pro německé obyvatelstvo, dodržování národnostního klíče pro obsazování úřednických míst a v neposlední řadě spojení všech Němců v ČSR.³²⁴

Na rok 1935 byly připravovány parlamentní volby. V únoru tohoto roku započala SHF se svojí kampaní, kterou řídil organizační výbor vedený K. H. Frankem, G. Brandem, G. Flögelem a R. Dietlem.

Na jaře 1935 probíhalo jednání mezi představiteli Deutsche Arbeiter und Wirtschaftsgemeinschaft (DAWG) a Henleinem o vstupu do SHF.³²⁵ Od ledna 1934 se také jednalo o možném spojení BdL se Sudetendeutsche Heimatfront. Němečtí agrárníci nakonec vstoupili do voleb samostatně, byli však oslabeni rozkolem ve straně³²⁶. Samostatné postavení se podařilo uhájit také německým křesťanským sociálům. Henlein označoval toto slučování německých stran se SHF jako vytváření „*Volksgemeinschaftu*“, přičemž Sudetendeutschen Heimatfront měla být jeho jedinou představitelkou³²⁷. Konrád Henlein si byl dobře vědom, že idea „jednotného němečtí“ má mezi německým obyvatelstvem velmi silný ohlas. Jak se můžeme dočíst v článku Brüxer Zeitung z 11. ledna 1935: „*Das Wort „Einigkeit“ hat bei uns schon einen recht abgebrauchten klang. Und doch verkörpert gerade dieses Wort die Idee, an deren Verwirklichung wir mit allen unseren Kräften arbeiten müssen. Einigung und einheitliche Willensbildung sind für uns Sudetendeutsche jene unerläßlichen Grundlagen, jenes*

³²⁴ KURAL, Václav: *Konflikt ...*, str. 122.

³²⁵ Již od roku 1934 se Henleinovci intenzivně snažili získat živnostníky na svoji stranu. Zahájili mezi nimi agitační akce, kdy např. obchodníkům dávali lístečky s nápisem „*Soeben hat ein Mitglied der Heimatfront bei Ihnen gekauft*“. Ti, kteří se odmítli podříditi, zažili hospodářský bojkot. Stranické schůze živnostníků byly záměrně rozbíjeny CÉSAR, J. – ČERNÝ, B.: *Politika ...*, str. 240.

³²⁶ Své příznivce našel Henlein především mezi zemědělskou mládeží tzv. Landjungend vedenou Gustavem Hackerem, jenž se o Henleinovi vyjádřil jako o muži, který přinesl do politicky zpustošeného života osvěžení, zároveň prý chce omladit politiku a zemědělská mládež je připravena na práci pro národ a stát podle stavovské ideologie. 9. června 1934 byla v Mostě uzavřena mezi BdL a SHF dohoda o sestavování kandidátních listin a rozdělení „sféry vlivu“. Nakonec se však ukázalo, že agrárníci ztrácejí své pozice mezi německým obyvatelstvem a sblížování s SHF jim více škodí než prospívá, proto se nakonec vedení strany rozhodlo vstoupit do voleb samostatně a opoziční funkcionáři (Hodina, Nitsche, Pfrogner aj.) byli ze strany vyloučeni. Tamtéž str. 248-251

³²⁷ Hlasovat pro SHF znamenalo hlasovat pro „sudetoněmecké národní společenství“, odevzdat hlas jiné straně pak proti němu. Tímto způsobem agitovali henleinovci na stránkách Rundschau 17. února 1935.

*unerbittliche Entweder – Oder, ohne daß es für Besserung und keinen Ausweg aus unserer Ohnmacht und Not gibt.*³²⁸

Co bylo většinou německého obyvatelstva od parlamentních voleb v květnu 1935 očekáváno, se můžeme dočíst v článku s názvem „SHF vor den Tor“. Autor zde poukazuje na skutečnost, že volební horečka zasahuje mnohem více Němce než Čechy a Slováky. Ti totiž, podle něj, neočekávají žádnou zásadní změnu poměrů. Avšak: „*Im sudetendeutschen Lager hingegen gärt und brodeln es gewaltig. Es kann kein Zweifel mehr bestehen, daß hier eine mehr als zehnjährige Entwicklung bei diesen Wahlen zur Entladung drängt. Der Volkswille hat sich nicht nur neu geformt, sondern wendet sich auch neuen Zielen zu. (...) Wir erleben eine jener Epochen, in denen der Volkswille gestaltend und handelnd auftritt. Das Ziel dieser Volksbewegung, denn eine solche ist es, stellt sich einfach so dar: Sudetendeutschen Volksgemeinschaft. Im ganzen sudetendeutschen Gebiet, vom kleinen Dorf bis zur großen Stadt, sprechen die Leute in den letzten Wochen nur davon, ob die SHF verboten würde oder nicht. (...) der eigentliche Sinn dieser Wahlen, das ist aber auch die eigentliche Hoffnung, die unser Sudetendeutschum in das Angebot der SHF setzt: Eine bessere und günstigere Nationalpolit. Plattform zu schaffen, um endlich einmal aus den unsicheren und krisenhaften Zuständen herauskommen, die wie ein schwerer Druck auf allen sudetendeutschen Parteien lasten.*“ Zároveň autor článku zmiňuje to, že Konrád Henlein vede sice tvrdý volební boj, avšak čestný, jelikož si chce zachovat otevřené dveře k povolební spolupráci s ostatními stranami.³²⁹

Ve stejném duchu byl pronesen i Henleinův projev 14. dubna v Liberci: „*Man hat uns zum Vorwurf gemacht, daß die SHF etwas ganz Neues sei, das in die alten Schablonen nicht eingeriht werden könne. Wir sind die erste aus den Heimatboden und aus den Herzen des Volkes gewachsene Bewegung Uns vorzuwerfen, wir seien nicht demokratisch, weil wir das Neues verkörpern, ist abwegig. Was wir sind und wollen: das aufbrechende, zu ehrlicher Mitarbei am Aufbau bereite Sudetendeutschum...*“³³⁰

Henlein používal výrazy jako Heimat, Boden, Volks, Deutschum, na které německé obyvatelstvo plně slyšelo. Zároveň se tvářil, že je loajální s českosloveským státem a jeho demokratickými principy. Obával se, aby před volbami nedošlo k zákazu SHF.

³²⁸ Brüxer Zeitung 11. ledna 1935.

³²⁹ Brüxer Volkszeitung, 16. duben 1935.

³³⁰ Tamtéž.

Německá sociální demokracie se již v listopadu 1933 postavila za společný boj proti fašismu s ostatními stranami. Ve svém volebním programu DSAP největší důraz na boj proti nezaměstnanosti, zkrácení pracovní doby a zlepšení systému zprostředkování práce. Přesto již před volbami bylo patrné, že i v pohraničních průmyslových oblastech, které tradičně byly její doménou, ztratí své pozice ve prospěch SHF.³³¹ Příkladem může být právě Most, kde počet členů místní organizace SHF přesáhl 1 tisíc. DSAP bylo vyčítáno, že nebyla dostatečně aktivní při pomoci nezaměstnaným.³³² Za to Bund der Deutschen provozoval s podporou SHF od podzimu 1934 „*Sudetendeutsche Volkshilfe*“. Iniciátorem akce byl Ernst Peschka, jemuž posloužila za vzor „zimní pomoc“ organizovaná v Německu. Sbirka se prováděla na ulicích, při společenských událostech i po domech. Pomoc dostávali především členové SHF. V období do podzimu 1934 do května 1935 bylo vybráno přes 7 miliónů korun.³³³

Koncem dubna se utvořilo nové politické uskupení – tzv. „*Sudetendeutscher Wahlblock*“, které sdružovalo malé německé a maďarské strany. Jednalo se o Christlichsoziale Landespartei, Sudetendeutschen Landbund, Gewerbepartei, Deutschdemokratische Freiheitspartei a Maďarskou národní stranu. Živnostníci a němečtí demokraté již při vzniku tohoto bloku deklarovali, že se jedná o ryze účelové spojení pro nastávající volby a po nich se již nebudou cítit nijak vázáni.³³⁴

Těsně před volbami, 2. května 1935, vydala SHF prohlášení o změně názvu na Sudetendeutsche Partei, chtěla se tak vyhnout formálním námitkám, že se nejedná o řádnou stranu ve smyslu zákona.

V rámci předvolební kampaně podnikl Konrád Henlein řadu veřejných vystoupení po severočeských městech. 12. května navštívil také mostecký okres, kde promluvil na II. náměstí v Mostě a následně se přesunul do Horního Litvínova.

O tom, jak probíhala návštěva Konráda Henleina na Mostecku informovaly české a německé noviny rozdílně. Brüxer Volkszeitung píše, že ... „*Brausende Heil-rufe, Hüte-, Mützen- und Tücherschwenken, ein nicht endewollender Beifall legen ein berendes Zeugnis hiefür ab. Wir sind ein einig Volk von Brüder ...*“ Dále se můžeme dočíst, že se na slavnostně vyzdobeném náměstí sešlo kolem 15. 000 lidí, kteří jako jeden naslouchali slovům muže ochotného pro vybudování Volksmanschaftu obětovat i život, jak dokázal znojemský incident. Nekonečný jásot se pak měl ozvat, když se Konrád Henlein objevil na tribuně. Poté,

³³¹ Tamtéž.

³³² Tamtéž, str. 283.

³³³ NOVÁK, O.: *Henleinovci ...*, str. 58.

³³⁴ „*Die beiden Parteien betrachten das Zusammengehen mit dem Sudetedeutschen Block als rein technische Wahlgemeinschaft und werden nach den Wahlen ihre einigen Wege gehen.*“ Brüxer Volkszeitung 3. května, str.2.

co jej a jeho spolupracovníky srdečně pozdravil okresní vedoucí Josef Witopil, ujal se slova Ortsleiter Dr. Adolf Füssel. Ve své řeči apelovalna voliče, že 19. květen je den, jenž přinese rozhodnutí, jestli jejich boj bude pokračovat či nikoliv. Také Dr. F. Zippelius, vedoucí kandidát SdP v lounské župě, naléhal na poslouchající, ať odevzdají do uren lístek s číslem 12. W. Brand poukázal na bídu v řadách sudetoněmeckých dělníků a žádal, aby těm pánům, kteří ji způsobili, vystavěli 19. května účet. Když se však jako poslední měl ujmout slova Konrád Henlein, ozval se z horního rohu II. náměstí pokřik „ pryč s fašisty“. „Marxisté“ se měli pokusit narušit pokojný průběh shromáždění.³³⁵

Noviny se snažily vysvětlit, proč Henlein nedakdiduje: „ ... *sonder daß er der einfache mann des Volkes bleiben will, der mit dem Volk fühlt und die Not desselben kennt.*“ Také Konrád Henlein v závěru svého projevu apeloval na účastníky shromáždění, aby příští neděli splnili své poslání.³³⁶

O tom, jak popisoval události na II. náměstí Severočeský dělník, si můžeme udělat představu již z názvu článku „ *Hitlerovský misionář Henlein na Mostecku nepochodil*“.³³⁷ Autor článku se ptá, proč se ostatní strany musely spokojit se schůzemi v uzavřených místnostech, „*jenom protistátní strana se těší zvláštní přízni a bylo ji povoleno konati schůzi uprostřed města*“ Ačkoliv prý Němci odhadli návštěvnost akce na 12 000, podle Severočeského dělníku se jí zúčastnilo pouze 4 000. „ *Na schůzi přišlo asi 2000 českých lidí, kteří již před zahájením protestovali proti provokacím henleinovských úderníků, kterých se sjelo z celého severu několik set. Městem procházeli jako vojsko v řadách. Henlein přijel se svou kohortou 5 autobusů a několik aut za ochrany velkého oddílu četnictva. (...) Henlein byl při objevení přivítán protesty velké části účastníků. Nechal předem mluvit 3 jiné řečníky a pak mluvil sám 10 minut, načež byla schůze rychle ukončena.*“

Když Henlein odjížděl z Mostu, protestovali před radnicí další Češi, dokud je nezačali němečtí strážníci zatýkat. „ *Člen obecní správní komise soudr. Glás zakročil na velitelství policie proti jednání některých německých strážníků a žádal propuštění nevinně zatčených,*

³³⁵ „*Bevor Konrad Henlein das Wort ergreifen konnte, mußte die Versammlung für kurze Zeit unterbrochen werden, da sich am oberen Ende des II. Platzes gewisse Elemente veranlaßt sahen, eine Gegenkundgebung abzuhalten. Auch versuchten einige Marxisten, durch Zwischenrufe: Nieder mit den Faschisten! Und durch Anzetteln einer Keilerei Verwirrung in die Reihen der Versammlungsteilnehmer zu bringen, was dank der hervorragenden Disziplin und dem entschlossenen Eingreifen der Ordner vermieden werden konnte.*“ Brüxer Volkszeitung 14. května 1935.

³³⁶ V Brüxer Volkszeitung se před volbami objevovaly volební hesla pouze SdP a to následujícího znění: „*Wir wollen sein ein einig Volk von Brüdern. Wählet Sudetendeutsche Partei – Konrad Hnelein. Liste 12*“ či „*Jeder Sudetendeutsche wählt die Sudetendeutsche Partei. Vorsitzer: Konrad Henlein*“

³³⁷ Severočeský dělník, 18. květen 1935, str. 2.

což se také stalo. Proti stranickému jednání německých policistů bylo českými zástupci u vládního komisaře protestováno.³³⁸

Ještě dramatičtější průběh pak měla mít předvolební agitace SdP v Horním Litvínově. Brüxer Volkszeitung psaly³³⁹, že tato oblast byla již před válkou známa svými marxistickými a anarchistickými sklony. Dopoledne 12. května byla uspořádána protihenleinovská manifestace, které se prý zúčastnilo sotva 100 komunistů převážně české národnosti. Zároveň se zde konala schůze něm. sociálních demokratů, kde hovořil ministr Czech o tom, že nastane brzký konec henleinovského hnutí a sociální demokracie získá zpět své pozice. Shromáždění SdP se konalo od 6 hodin na cvičišti, kde se podle zpráv z Brüxer Volkszeitung shromáždilo kolem 8 tisíc lidí, další 2 tisíce pak stáli v okolí. Když se ujal slova Sebekowsky, začali „marxisté“³⁴⁰ házet po shromáždění kameny. Četnictvo muselo zasáhnout a obnovit klid. Poté Konrád Henlein pronesl svůj krátký referát, ve kterém opět zdůvodnil, proč nekandiduje – chce zůstat obyčejným mužem z lidu. Také podotkl, že je ochoten bojovat za právo a spravedlnost, protože nenávist přináší záhubu. Neopominul se ani zmínit o jednotném národním hnutí, které jako jediné může vyvést národ z bídy. Po té bylo shromáždění ukončeno. „Marxisté“ zaútočili kameny na autobus Henleina stojící na parkovišti, až museli zasáhnout ordneři. Celá kolona byla ještě jednou zasažena, když odjížděla do Jirkova. Článek se dále zmiňuje, že bylo zraněno 20 až 30 lidí a 2 sociální demokraté byli zatčeni. Jednalo se o Willyho Hekla a Karla Malinovského, kteří byli obžalováni z výtržností a z toho, že způsobili na autobusu škodu ve výši 5000 korun³⁴¹. Co se týče obsahu projevů předních funkcionářů SdP, nepřinesly nic nového, jednalo se pouze o povrchní populistická hesla. Neuvedly nic konkrétního, čím by zlepšily sociální postavení zdejších obyvatel.

V Mostě se konaly také volební schůze ostatních stran. 1. dubna 1935 pořádala krajský sjezd KSČ. „Na Střelnici“ se sjelo 266 delegátů strany a vedle boje s fašismem požadovali zavedení šestihodinové pracovní doby. Jako řečníci zde vystoupili Jan Šverma, poslanec Hadek, německý redaktor Ludvík Freund a tajemník Průmyslového svazu horníků Sedláček. Vyvrcholením dne byl třítisícový průvod městem, v jehož čele jela jízda „rudých kolečkářů“³⁴²

³³⁸ Tamtéž.

³³⁹ Brüxer Volkszeitung, 14. květen 1935, str. 3., „... stark marxistisch und anarchistisch durchsetzten Kohlengebiete wurde.“

³⁴⁰ Článek se nezmiňuje o kolik lidí se jednalo, neuvádí ani nic bližšího například národnost, hovoří o nich pouze jako o marxistech.

³⁴¹ Brüxer Volkszeitung 23. května 1935.

³⁴² FRÖHLICHOVÁ, Zdeňka: Mnichov a Mostecko, rkp. uložen v SOkA Most, str. 6

To, jak silně Henlein na německé obyvatelstvo zapůsobil, ukázaly výsledky parlamentních voleb 19. května 1935. SdP získala přes 1 milion hlasů (15,2 %) a 44 poslaneckých mandátů a stala se tak nejsilnější stranou v Československu. „*To byl úspěch, který překvapil nejen mnohé politické činitele v ČSR, ale i samotné henleinovské předáky, Bylo to však i výstražné znamení, ukazující jak hluboce pronikl vliv nacistické ideologie mezi široké vrstvy německého obyvatelstva v ČSR.*“³⁴³

Volební systém I. republiky spočíval v tom, že celé území státu bylo rozděleno do 23 volebních krajů, které však měly různou rozlohu. Proto každý kraj volil jiný počet poslanců. Okres Most patřil do volební župy Louny a ta udělovala mandáty 17-ti poslancům.

Celkový počet odevzdaných hlasů v potickém okrese bylo 65 218³⁴⁴, přičemž volební neúčast se pohybovala kolem 5 – 6 %³⁴⁵. Volby vyhrála jednoznačně Sudetendeutsche Partei³⁴⁶ a to se skoro 30 % náskokem nad druhými národními socialisty. Všechny německé aktivistické strany utrpěly ztrátu oproti předešlým volbám. Německé obyvatelstvo, tak jasně dalo najevo, že není spokojeno s dosavadní politikou těchto stran. Počet jim odevzdaných hlasů klesl o polovinu i více oproti roku 1929. Dosud v německém táboře nejsilnější strana - DSAP – ztratila skoro 6 tisíc hlasů (51%). Němečtí agráři přišli o více jak 3 tisíce příznivců; největší propad však nastal u DCV – takřka 4, 3 tisíce voličů.

V táboře českých stran vyhráli národní socialisté, přestože oproti minulým volbám utrpěli malou ztrátu. Naproti tomu sociální demokraté si polepšili o necelých 1300 hlasů. Poměrně výrazný pokles pak nastal u komunistů, kteří ztratili 2, 5 tisíce hlasů, což představovalo 25% voličů. S největší pravděpodobností tento odliv způsobili němečtí voliči, kteří své hlasy odevzdali SdP.³⁴⁷

Největší úspěch – 62, 9% hlasů sklidila SdP soudním okrese Hora Sv. Kateřiny, který byl v drtivé většině osídlen německým obyvatelstvem. Velkou ztrátu tu utrpěli němečtí

³⁴³ CÉSAR, J – ČERNÝ, B.: *Politika ...*, str. 289

³⁴⁴ Brüxer Volkszeitung uvádí, že německým stranám bylo celkem odevzdáno 37 929 hlasů, z toho 76, 4 % náleželo SdP. Českým stranám odevzdali voliči 21 587 hlasů a komunistům 7319 hlasů. Brüxer Volkszeitung 21. května 1935.

³⁴⁵ Zajímavé je, že v soudním okrese Hora Sv. Kateřiny se pohybovala volební neúčast tradičně kolem 10 %, nyní však poklesla na 6 %. Obecně lze říci, že volby v roce 1935 provázela poměrně nízká neúčast. Můžeme to přisoudit velkým nadějím vkládaných do nich, především ze strany německého obyvatelstva. BÍŽOVÁ, Kateřina - PŘENOSIL, Michal – RADVANSKÝ, Zdeněk: *Volby v ústecké oblasti v letech 1920 – 1938*, sborník UJEP- JUVENILIA, Ústí nad Labem 2000, str. 59.

³⁴⁶ Získala třikrát více hlasů než obdrželi DSAP a DNP dohromady v roce 1929. Dr. Zippelioví, který stál v čele kandidátky SdP lounském kraji, postačovaly jen hlasy ze samotného Mostu, aby obdržel mandát v poslanecké sněmovně. Brüxer Volkszeitung, 21. května 1935.

³⁴⁷ Zajímavé je, že ani po hospodářské krizi nenastal u komunistů velký příliv voličů, tak jak by se mohlo předpokládat. Naopak v českém táboře zůstali voliči vesměs „věrni“ těm stranám, které volili v předcházejícím období. Ztráta hlasů KSČ byla patrná v celé ústecké oblasti, kde obdržela pouze 6, 5 % oproti 11, 34 % v roce 1929. BÍŽOVÁ, Kateřina - PŘENOSIL, Michal – RADVANSKÝ, Zdeněk: *Volby ...*, str. 61

sociální demokraté, kteří obdrželi pouze 23, 9 % hlasů, přičemž v minulých letech patřila tato oblast k jejich baštám, dosahovali tu volebních výsledků kolem 40 %.³⁴⁸

I v lounském volebním kraji se stal SdP po zisku 140 428 hlasů a 5 mandátech jednoznačným vítězem. Daleko za ním se umístili němečtí sociální demokraté s 38 602 hlasy a 1 mandátem, který byl přidělen i komunistům po získání 20 327 hlasů. Bund der Deutschen a Deutsche Christlichsozial Partei neobdržely dostatek hlasů ani pro jeden mandát. Z českých stran získali nejvíce nár. socialisté a to 25 203 hlasů, následovali sociální demokraté s 21 898 hlasy a jako třetí se umístilo národní sjednocení díky 7 691 hlasu.³⁴⁹

Brüxer Volkszeitung komentovalo úspěch SdP jako nebývalé vítězství jednoty německého národa, který konečně překonal „rozdělující stranictví“. I věrní příznivci starých stran prý přešli do strany volksmanschaftu.³⁵⁰

Krátce na to se obyvatelé opět vrátili k volebním urnám. 22. května 1935 proběhly volby do okresních a o čtyři dny později do zemských zastupitelstev³⁵¹.

Při srovnání výsledků voleb do okresního a zemského zastupitelstva, zjistíme, že zde nedošlo k žádným výraznějším změnám. Oboje volby přinesly víceméně stejné výsledky. Rozdíly jsou patrné pouze v řádu jednoho, dvou procent, což bylo patrně způsobeno tím, že do okresních zastupitelstev nekandidovali lidovci, čeští fašisté a něm. Wahlblock. Strany, které neměly na Mostecku příliš silné postavení – agrární a živnostenská strana, sestavily pro volby do okresního zastupitelstva společnou kandidátku. Ve volebních přehledech jsou někdy označovány jako „agrárníci“, jindy jako „sdružené občanské strany“.³⁵²

Účast při volbách do zastupitelstev poklesla o necelé 4 tisíce oproti 19. květnu. Při komparaci výsledů parlamentních voleb a voleb do zastupitelstev, dojdeme k závěru, že procentuální podíl jednotlivých stran byl obdobný, nenastaly zde žádné výrazné výkyvy.

Mezi jednotlivými obcemi okresu se však výsledky měnily podle toho, jaký byl charakter dané obce a jaké bylo národnostní složení obyvatel. V horských obcích, které byly osídleny Němci, vyhrála volby SdP, získala zde mezi 60 – 70 %. Zajímavé však je, že němečtí sociální demokraté obdrželi ve zdejších obcích kolem 25 % hlasů, tohoto výsledku nedosáhli již v žádné jiné oblasti okresu.

³⁴⁸ Tamtéž.

³⁴⁹ Brüxer Volkszeitung 21. května 1935, str. 1.

³⁵⁰ Brüxer Volkszeitung, 21. května 1935, str. 2.

³⁵¹ Na základě správní reformy v roce 1927 byla jedna třetina členů okresních i zemských zastupitelstev dosazena státem. Zároveň jejich rozhodnutí bylo kontrolováno okresním hejtnanem nebo zemských prezidentem. Tímto došlo k zásahu proti principu demokratičnosti správy. Více viz KURAL, V.: *Konflikt ...*, str. 93.

³⁵² viz Brüxer Volkszeitung 6. června 1913 a Severočeský dělník 1. června 1935.

Ve středního pásu pol.okresu, tj. v hornických obcích, již bylo české obyvatelstvo hojně zastoupeno, což se samozřejmě projevilo i na volebních výsledcích. Nebudu zmiňovat všechny hodnoty, pouze ty důležitější, kompletní výsledky uvádím v přílohách.

Obyvatelé Souše potvrdili svoji středolevicovou orientaci. Volby vyhráli národní socialisté, obdrželi 33% hlasů. Velké procento také připadlo komunistům - 19%, což byl nadprůměrný výsledek. Následovali sociální demokraté s 19,4%. Heleinova strana obdržela v Souši pouze 14%, jednalo se o její nejnižší výsledek v celém okrese. Zajímavě dopadly i volby v Třebušicích, vyhrála zde sice SdP s 38%, následovaná národními socialisty – 25%. Komunisté získali opět vysoký podíl - 19% hlasů. Naopak české sociální demokraty volilo pouze 4% obyvatel. V Lomu dopadly volby následovně: Nár. socialisté i komunisté obdrželi shodně 27%, SdP skončila na druhém místě s 25%, obě sociální demokracie, česká a německá obdrželi kolem 5% hlasů. Jednoho z nejlepších výsledků - 24% dosáhla sociální demokracie naopak v Záluží³⁵³, skončila zde na druhém místě za nár. soc. stranou - 27%, SdP pak byla třetí s 17% hlasů. V sousední obci, v Dolním Jiřetíně již byly výsledky odlišné, volby vyhrála SdP s 29%, následovaná nár. soc. stranou – 26%, komunisty – 16% a čs. soc. demokraty – 15%. Také v Louce získali nejvíce henleinovci – 33%, nár. socialisté pak o 10% méně, na třetím místě skončila DSAP s 15%, což patřilo v okrese k nadprůměrným výsledkům této strany. Čtveřici zdejších nejuspěšnějších stran uzavřeli komunisté s 10% hlasů. Volby pro českou sociální demokracii nejlépe dopadli v Rudolicích n. Bílinou, volilo ji 22% a skončila těsně za národními socialisty – 24%. Henleinově straně odevzdalo hlas 18% zdejších voličů. V Rudolicích, které leží na rozmezí středního, hornického pásu a jižního, zemědělského, získali vysoký podíl i agráři 10 % hlasů.

V obcích jižního pásu, kde opět převládalo německé obyvatelstvo, vyhrála volby SdP a sesadila tak zde tradičně nejsilnější BdL, který více jak 15% hlasů obdržel ve Moravěvsi, Poleradech, Saběnicích, Židovicích, Kamenné Vodě a Skyřicích. Mezi zdejšími českými stranami byli nejsilnější stranou národní socialisté, slušné postavení měli i agráři, kteří v jiných částech okresu získali minimální podíl.

V Havrani obdržela SdP 70% hlasů, druhé národní socialisty volilo 10 krát méně obyvatel - 8% hlasů. Podobného výsledku se zde dočkali i komunisté – 7%. Ve Vtelně opět vyhrála SdP – 39%, avšak silné pozice měli v této obci i sociální demokraté – DSAP volilo 16, 6 % obyvatel a čs. soc. dem. 5% obyvatel . Národní socialisté získali pouze 5%. Největší

³⁵³ Lepšího výsledku dosáhla překvapivě v Kamenné Vodě – 40%, v roce 1930 se k československé národnosti přihlásilo 121 zdejších obyvatel k německé 102.

podíl z celého politického okresu získala SdP v německém Vysokém Březně, volilo ji 82 % naproti tomu ostatní strany zde získaly mezi 2-3% hlasů.

V největších městech okresu, v Mostě a Horním Litvínově, volby také jednoznačně vyhrála SdP. V Horním Litvínově volilo Henleinovu stranu 58% obyvatel, s obrovskou ztrátou skončila na druhém místě DSAP – 11%. Nejsilnější českou stranu, národní socialisty, volilo pouze 10% voličů. V Mostě dopadly volby podobně, SdP obdržela 59%, DSAP získala 10krát méně hlasů- pouze 6%. V českém táboře nejvíce hlasů obdrželi nár. socialisté a sociální demokraté. Obě strany získaly shodně kolem 7% hlasů.

Krátce po volbách se v Mostě uskutečnil již delší dobu plánovaný záměr – postátnění městské policie (četnictva)³⁵⁴. 13. července vydal ministr vnitra na základě zmocňovacího zákona vyhlášku o převzetí výkonu bezpečnostní služby politickou správou, zastoupenou v Mostě vrchním radou Janem Zelenkou. Pod nově vytvořený policejní komisariát kromě Mostu spadaly tyto obce: Horní Litvínov, Chudeřín, Lom, Louka, Souš, Rudolice, Dolní Litvínov, Kopisty a Střimice.³⁵⁵ Policejním komisařem se stal Dr. Josef Meiner z Plzně a sbor byl nově utvořen z příslušníků pocházející z jiných měst. Pouze malá část bývalých četníků byla přijata do státní služby.

Státní moc se tímto krokem snažila čelit narůstajícím útokům na republiku v pohraničí. Jako příklad může posloužit špionážní aféra v Mostě. Kožišník Gustav Töpfer, říšský příslušník z Drážďan, bydlící ovšem v Mostě, městský úředník Julius Rittig a horní úředník Wilhem Tomann, byli již v roce 1934 obžalováni z úkladu proti republice a zločinu špionáže. Jmenovaní měli mít napojení na organizaci „Major Helm“ v Německu a Gustav Töpfer provozoval přes hranice kurýrní službu. Nejvyšší soud v Brně jej v červnu 1935 shledal vinného z vojenské zrady a odsoudil jej na 3 roky těžkého žaláře a vyhoštění z republiky. Zbylí dva spolupracovníci byli nejvyšším soudem zproštěni viny a jejich případ byl poslán zpět k soudu I. instance.³⁵⁶

Pouze devět dní od zřízení státní policie v Mostě, došlo k incidentu, který sice trval několik málo desítek minut, avšak rozdmýchal vlnu vášní v obou národnostních skupinách. 22. července 1935 se kolem 8 hodiny večerní uskutečnil průvod pořádaný „Bund der Deutschen“ a „Erster Deutscher Turnverein“ u příležitosti otevření pracovního tábora.

³⁵⁴ Krušnohorský obzor informuje již 30. března o přijetí návrhu národně socialistického poslance Ježka o postátnění policie v pohraničí.

³⁵⁵ Severočeský dělník 20. července 1935.

³⁵⁶ Brüxer Volkszeitung 16. června 1935.

Jednalo se o nepovolenou akci, jelikož předseda BdD Dr. Otto Füssel³⁵⁷ podal žádost na 23. července, průvod se však uskutečnil o den dříve než byl avizován. Dle hlášení policejního komisaře byl dav zastaven a upozorněn, že se jedná o nepovolené shromáždění, nato však Füssel reagoval mávnutím ruky.³⁵⁸ Po té policie v počtu 14 příslušníků měla rozehnat tento průvod, který čítal dle pořadatelů 400 (podle policejního komisařství 200 lidí), v jehož čele kráčelo 18 účastníků pracovního tábora s rýči na ramenou. Přitom měla policie zranit 19 lidí, jak si stěžovala SdP. Samotný předseda spolku O. Füssel byl údajně bit obuškem do obličeje.

Při vyšetřování celého případu se Füssel hájil tím, že v žádosti vznikl překlep, policejní komisařství však prý vědělo z tisku, že se průvod má konat již 22. července. Komisař Meiner však toto tvrzení vyvracel a podotknul, že se jeho úřad musí řídit oficiálními dokumenty, nikoliv tiskem. Navíc upozornil na to, že s Füsselem osobně žádost projednával a celou ji před ním nahlas přečetl, takže předseda BdD měl možnost uvědomit si svůj omyl.³⁵⁹

Incident se snažila SdP využít k tomu, aby ukázala jak je s Němci v Československu zacházeno.³⁶⁰ 30. srpna 1935 podal Klub senátorů a poslanců Sudetendeutschen Partei stížnost k zemskému úřadu na postup státní policie v Mostě.³⁶¹ Policie prý nedala davu možnost výzvu k rozchodu naplnit „ *Im selben Augenblick und ohne dem Zug Zeit zu lassen, dem Befehl Folge zu leisten, stürze sich die Gesamte Polizeiabteilung mit erhobenem Gummiküppel auf die Teilnehmer und schlug wütend auf diese ein, ohne Rücksicht auf das Schlacht oder das Alter.*“ Dále měli příslušníci státní policie obušky bit prchající účastníky, kteří přitom nekladli žádný odpor. Ke stížnosti byl také připojen lékařský protokol s popisem jednotlivých zranění.

Zemský úřad žádal policejní komisařství o vysvětlení zásahu proti účastníkům průvodu a zároveň byl pověřen MUDr. Josef Baloun novou lékařskou prohlídkou zraněných, kterou

³⁵⁷ 26-ti letý JUDr. Otto Füssel pracoval jako advokátní koncipient a jeho bratr Adolf byl Ortsleiter SdP v Mostě a členem zemského zastupitelstva za SdP.

³⁵⁸ Toto potvrzují ve svých výpovědích i náhodní svědkové. Alois Valenta, zaměstnanec firmy Baťa v Mostě vypověděl: „ ... šel jsem po Švehlově náměstí v Mostě a viděl jsem, jak tam na rohu tohoto náměstí a Chomutovské ulice byl zastaven průvod turnerů z nichž část nesla ostré rýče na pravém rameni po voj. způsobu. Slyšel jsem, jak velitel unif. stráže bezpečnosti okr. ins. Jan Minařík hlasitě, klidně a rozvážně vyzýval tento průvod německy a pak česky k rozchodu. Stál jsem poblíže něho. Sledoval jsem, jak účastníci průvodu výzvy neuposlechli, sňali rýče z ramen a dali si je k noze po způsobu vojenském a vůbec se nerozcházeli.“ NA, PZÚ sign. 207/1290/4

³⁵⁹ Tamtéž.

³⁶⁰ ČTK musela dementovat informace některých zahraničních novin, že v Mostě došlo k brutálnímu zásahu policie proti turnerů, který si vyžádal i několik mrtvých. *Expres*, 23. července 1935

³⁶¹ NA, PZÚ sign. 207/1290/4.

však bylo ochotno postoupit pouze 15 z nich. Jak vyplývá z jeho zprávy, neshledal u nikoho stopy vážného zranění, které by vypovídala o brutálním jednání policie.³⁶²

Při zásahu došlo ke zranění dvou policistů, jednalo se o tržnou ránu na noze, způsobenou rýčem a podlitinu pod kolenem, což potvrdila i lékařská zpráva.³⁶³

Policie označila svůj zásah jako přiměřený, pouze chování obv. inspektora stráže bezpečnosti Františka Jánského při předvádění zadržených bylo shledáno policejním komisařem jako nekorektní a předáno k disciplinárnímu jednání. Zároveň byl Jánský z rozhodnutí komisaře přeložen na méně expandované místo do Lomu, protože „...zavdal podnět k útokům na zdejší úřad a dal možnost pořadatelům, aby stížností napadli i zákrok ostatní stráže“³⁶⁴ Komisař ve svém hlášení nepopisuje o jaké „nekorektní chování“ mělo jít. Avšak na základě výpovědí ostatních strážníků se měl Füssel chovat jako zběsilý, tloukl rukama kolem sebe a celý červený neustále křičel, takže jej Jánský nemohl ani legitimovat. Prý pouze v sebeobraně se Jánský dotkl pravou rukou tváře Füssla, nejednalo se prý v žádném případě o úder.³⁶⁵ Avšak Brüxer Zeitung psaly, že byl na strážnici zpohlavkován advokát (Dr.Füssel, pozn.aut.), což „...erinnert schon stark an Konzentrationslagermethode.“³⁶⁶

Dnes již těžko zjistíme, jestli celý incident vznikl omylem, nebo byl ze strany pořadatelů předem připraven³⁶⁷. Každopádně průvod měl demonstrační charakter. Jak hlásil okresní hejtman Žák zemskému úřadu : „*České obyvatelstvo průvod ten vůbec pokládá za provokaci, zdejší poměry národnostní jsou od voleb citlivější, v průvodu bylo pouze 18 účastníků tábora, tedy počet nepatrný, kterému neodpovídala pompésní forma průvodu a zahajování pracovního tábora bylo večer, tedy v dobu málo vhodnou*“³⁶⁸

Podle mého názoru také nebylo náhodou, že akce byla uspořádána pouze několik dní po ustanovení státní policie, pořadatelé chtěli průvodem manifestovat svoji sílu. Každopádně se celý incident stal pro státní policii značně nešťastným a henleinovci toho dokázali propagandisticky využít.

³⁶² NA, PZÚ sign. 207/1290/4. Svoji zprávu lékař zakončuje slovy : „*Mám dojem, že poranění byla toho druhu, že se o poranění v pravém smyslu nedalo mluvit, a že se spíše popsalo udání postižených, než snad skutečnost ukazovala.*“ Stejně tak se neprokázalo, že by byl předseda BdD Füssel bit do hlavy. Lékařská zpráva pouze konstatovala, že na ruce jmenovaného jsou patrné modřiny způsobené spíše stisknutím ruky než údery, pro které chybí jakýkoliv objektivní důkaz.

³⁶³ Tamtéž.

³⁶⁴ Tamtéž.

³⁶⁵ Tamtéž.

³⁶⁶ Brüxer Zeitung, 30. července 1935.

³⁶⁷ Füssel byl potrestán za uspořádání nepovoleného průvodu k pokutě 50 Kč a k 24 hodinám vězení podmíněně na 1 rok. NA, PZÚ sign. 207/1290/4.

³⁶⁸ Tamtéž.

V souvislosti s postátněním policie pocítili čeští obchodníci v Mostě a Horním Litvínově pocítiti úbytek německých zákazníků. Podle vysvětlení některých Němců, jim bylo pod hrozbami „doporučováno“, aby u Čechů nenakupovali. Policejní informátor naznačil, že za tím vším stojí Bund der Deutschen, avšak žádné oficiální udání nebylo učiněno.³⁶⁹

Podezření, že BdD v Mostě vyvíjelo protistátní činnost, opět vyvstalo na podzim 1935. 1. listopadu byli zatčeni a obviněni z trestních činů podle §6 a 2, příp. 17 zákona na ochranu republiky Richard Spillmann a Helmut Wanka, kteří měli 12. června odjet do Drážďan, aby tam vstoupili do Arbeitsdienstu a zároveň byli dotazováni členem SA oddílů o vojenských zařízeních i vnitropolitickém vývoji SdP.³⁷⁰ Spillmann připojil k žádosti o vstupu do organizace legitimaci SHF a zvláštní potvrzení o rasové čistotě. Toto vysvědčení bylo vystaveno na oficiálním papíře s razítkem BdD v Mostě, opatřené podpisy předsedy spolku Dr. Füsselem a jednatelem Hrdlitschkou. Při výslechu Spillmann uvedl, že Füsselovi výslovně sdělil, na co toto potvrzení potřebuje. Předseda SdP se hájil tím, že mu Spillmann řekl, že ho potřebuje pro jednu libereckou firmu, u níž se chce ucházet o místo. Pokud by však tato firma žádala osvědčení o rasové čistotě, jednalo by se podle čs. zákonů o trestní čin. Na základě těchto podezření musel spolek pozastavit činnost a následně byl policejním komisařstvím v Mostě rozpuštěn.³⁷¹

V prosinci 1935 vypukla další aféra, poté co se četnická stanice v Českém Jiřetíně „důvěrným způsobem“ dozvěděla, že jistý vrchní číšník Oskar Bretfeld³⁷² z Horního Litvínova poslal 6. prosince 1935 jednatele místní skupiny SdP Gudolfu Hermadörferovi vzor formuláře, ve kterém se ptá, jestli a jaké zbraně kdo má.³⁷³ Při vyšetřování vyšlo najevo, že Oskar Bretfeld spolu se studentem architektury Leopoldem Fischerem a Maxem Thielem stáli v čele ilegální skupiny, jejímž úkolem bylo seskupovat spolehlivé muže, kteří by byli ochotni povstat se zbraní v ruce při „osvobození“ sudetských území. Jednalo se o členy SdP, silně nacionálně-socialisticky založené, kteří bývali v minulosti vojáky.³⁷⁴ Příjímací ceremoniál členů se vesměs odehrával v salónku hostince „Frank“, kde Bretfeld pracoval. Nově příchozí si museli stopnout do řady, na stole před nimi ležel obraz Adolfa Hitlera a praporek s hákovým křížem. Následně odříkali přísahu věrnosti Adolfu Hitlerovi: „*Ich schwöre in Namen des Gottes, daß wir Hitler als unseren Führer ansehen wollen und ihm die*

³⁶⁹ NA, PZÚ 207/1290/4.

³⁷⁰ Tamtéž.

³⁷¹ Tamtéž.

³⁷² Oskar Bretfeld se narodil 11. 8. 1904 v Horním Litvínově. Byl členem DNSAP, před volbami v květnu 1935 působil jako horlivý člen SdP a „Werbeleiter“, podle vlastního vyjádření získal straně na 600 nových příslušníků. NA, PZÚ 207/582/62.

³⁷³ Tamtéž.

³⁷⁴ Tamtéž.

*Treu geloben*³⁷⁵ Do 1. února 1936 bylo zatčeno 19 osob, z toho 16 obžalovaných z příprav úkladů proti republice a 3 z neoznámení trestných činů.³⁷⁶

Otázkou zůstává, jestli tato organizace vznikla z popudu SdP či nikoliv. Při výslechu Bretfeld udal, že žádný pokyn k tomuto od strany nedostal, přestože se snažil vzbudit u členů skupiny zdání opaku.³⁷⁷ Spojitost mezi SdP a touto skupinou se nepodařila prokázat. Jeden ze zatčených - Rudolf Göpfer - vypověděl, že okresního vedoucího Josefa Witopila informoval o její existenci. Ortsleiterovi Adolfu Füsselovi měl také jistý Josef Siebenäuger říci, že se formuje „Ordnergruppe“ ze členů SdP a zároveň se jej zeptal, zda vzniká pod patronací strany. Füssel to popřel, doslova řekl: *„um Gottes Willen, das sind Sachen, was unsere Partei nicht kümmert. Sie hat damit nichts zu tun, denn das könnte ja ein Putsch sein, wenn das wahr ist, wie sie es erzählen“*.³⁷⁸ Josef Witopil byl vzat do vyšetřovací vazby a obžalován z neoznámení trestného činu podle § 12 zák. na ochranu republiky. Podle jedné z výpovědí se Bretfeld zmínil, že dostává pokyny z německého konzulátu, jindy zase, že v případě potřeby obdrží zbraně z Německa. Spojitost mezi německým konzulátem a Bretfeldem se také nepodařila prokázat. Stejně tak, že by se v lese mezi Flájiemi a Schönbachen nacházelo skladiště zbraní, o kterém hovořil další zadržený Rudolf Wiltner.

Při vyšetřování celého případu policie musela čelit nedostatku důkazů, k čemuž jistě přispěly i zmatky při zatýkání hlavního podezřelého Bretfelda. Tomu se podařilo uprchnout ze stanice v Horním Litvínově a dopaden byl až za půl hodiny za komínem jednoho domu, poté co se neúspěšně snažil najmout auto, které by ho odvezlo do Německa.³⁷⁹

Otázkou také zůstalo, zda byla skupina začleněna do nějaké sítě zabírající širší území. V průběhu vyšetřování vyplynulo na povrch, že studenti Leopold Fischer³⁸⁰ a Max Thiele se v Praze obklopovali stejně smýšlejícími akademiky, kteří měli za úkol v místě, odkud pocházejí, založit další organizaci. Z vyšetřovacích spisů je však patrné, že žádný další student nebyl obviněn. Počet zadržených a obviněných tak skončil na původních 19 mužích.

8. září 1937 však byl celý případ ukončen, když státní zastupitelství v Praze nenalezlo důvodů k dalšímu stíhání obviněných pro zločin § 6, 2 zák. na ochr. republiky.³⁸¹

Při celkovém hodnocení případu můžeme říci, že se patrně jednalo o skupinu, jejímž cílem bylo sdružovat „spolehlivé“ muže, členy SdP, kteří by ve vhodný čas vystoupili se

³⁷⁵ PZÚ 207/682/62.

³⁷⁶ Tamtéž.

³⁷⁷ Tamtéž.

³⁷⁸ Tamtéž.

³⁷⁹ Tamtéž.

³⁸⁰ Leopold Fischer ještě před uzavřením případu uprchl do Německa. Tamtéž.

³⁸¹ Tamtéž.

zbraní v ruce a pomohli by tak „osvobodit“ sudetská území. Nepodařilo se prokázat spojení s říšskoněmeckými činiteli ani začlenění skupiny do nějaké širší ilegální sítě, stejně tak, že skupina vznikla na pokyn vedení SdP.

Jak vyplývá z hlášení četnického velitelství v Mostě z března 1936 nastaly menší změny v organizačním systému strany³⁸², místní organizace SdP se dále dělila na obvody (Sprengel) a bloky (Block)³⁸³, v jejichž čela stáli Sprengelleiter a Blockleiter. Block tvořilo 20-25 domů a úkolem blokového vedoucí bylo informovat členy bydlící v jeho obvodu o záležitostech strany, vybírat z nich deputace pro větší schůze a provádět nad nimi celkový dohled. Z každého bloku bylo vybíráno až 30 mužů pro ordnerskou službu. Pro mládež se občas konaly tzv. „Schulungsabend“, kde se jim dostávalo „stranického vzdělávání“. Vyšším organizačním stupněm byla místní skupina, v jejímž čele stál ortsleiter. Soudní okres byl rozdělen na jednotlivé „Gebiet“, který zahrnoval několik místních skupin. Na okresní úrovni stál Bezirksleiter.³⁸⁴

Postoj SdP k ženám organizovaných ve straně se časem vyvíjel. Nejprve panoval názor, že německá žena nemá být politicky aktivní, její hlavním úkolem je býti dobrou matkou a hospodyní, časem se tento postoj změnil, ženy sice dále nezasedaly v parlamentě, ale velmi dobře se uplatňovaly v místních organizacích. Byly vytvořeny „ženské sekce“ strany – „Frauenschaft“, které se osvědčily především při akcích Sudetendeutsche Volkshilfe.³⁸⁵

Volby v roce 1935 přinesly zlom v dosavadním rozložení politických sil. Avšak vládní koalice mohla, i přes značné ztráty německých aktivistických stran, nadále existovat. Mezi agrárníky patřící do pravicového křídla strany se začaly objevovat úvahy o vytvoření nové koalice bez socialistů, tj. vytvořené z Národního sjednocení, luďáků a henleinovců. Nakonec se však tento záměr pro rozpory v agrární straně a nesouhlas henleinovců neuskutečnil. Nová Hodžova vláda byla tedy sestavena ze stejných stran jako předcházející vláda Malypetrova.³⁸⁶

³⁸² NA, PZÚ sign.207/859/1.

³⁸³ Blockwart byl pravděpodobně přejat z Třetí říše, kde měl také podobnou funkci. Tamtéž.

³⁸⁴ Tamtéž.

³⁸⁵ NA, PZÚ sign. 207/859/9.

³⁸⁶ CÉSAR, J – ČERNÝ, B.: *Politika ...*, str. 292

Henlein se snažil opět deklarovat svoji loajalitu k Československému státu, krátce po volbách zaslal prezidentu Masarykovi svůj děkovný telegram, stejně tak učinil i v případě ministra vnitra Černého.³⁸⁷

Na podzim 1935 musela vláda čelit krizi, jenž byla spojená s volbou prezidenta. V listopadu 1935 prezident Masaryk oznámil, že hodlá ze zdravotních důvodů abdikovat. Pravé křídlo agrárníků vedené R. Beranem se postavilo proti Benešovi a jako svého kandidáta představilo „nepolitického“ B. Němce. Proti Němcovi byli jak socialisté, tak komunisté a nakonec i luďáci. Také uvnitř agrárníků došlo k rozkolu, poté co se i Hodžovo křídlo vyslovilo pro Beneše. Za této situace stáhl dr. Němec svoji kandidaturu a 18. prosince byl Edvard Beneš zvolen 340 hlasy novým prezidentem. Poslanci SdP odevzdali při volbě prázdné hlasovací lístky.

Počátkem roku 1937 byl učiněn pokus o řešení národnostní problematiky v Československu. Zástupci německých aktivistických stran v čele s ministrem Czechem předložili vládě memorandum, ve kterém požadovali hospodářské povzbuzení pohraničí, dodržování národnostního klíče ve státních službách a s tím spojené zjednodušení povinných jazykových zkoušek. Dále respektování německých školských a kulturních potřeb a zjednodušení jazykového styku s úřady.³⁸⁸

Memorandum vycházelo z principu, že Němci jsou jedním ze státních národů, avšak nepožadovalo autonomii. Předkladatelům memoranda bylo jasné, že „...zavést nyní autonomii by znamenalo vytvořit v demokratické ČSR enklávu fašismu“.³⁸⁹

Vláda se k návrhu postavila vesměs příznivě, avšak dalo by se říci, že mohla reagovat razantněji. Vládní prohlášení bylo vydáno až 18. února a některé otázky, např. jazykové, nebyly dostatečně objasněny. I když vláda byla kladně naladěna, její celkový postoj k věci vyzněl trochu nešťastně.³⁹⁰ 4. prosince 1937 byly směrnice únorového usnesení označeny za závazné.

SdP návrh jednoznačně odmítla s tím, že je nedostatečný. Aktivistické strany neměly podle ní právo hovořit za německé obyvatelstvo, protože jejich reprezentantkou je pouze Henleinova strana. V dubnu 1937 představila své vlastní národnostní vyrovnání – „Volksschutzgesetz“. Podle něj měla být zavedena národní autonomie. Každý občan měl náležet do svého národnostního katastru. Musel se přihlásit do katastru v němž se narodil. Občané z daného katastru pak vytvářely národní svazy. V čele by stál mluvčí – „Sprecher“,

³⁸⁷ Tamtéž, str. 293.

³⁸⁸ Tamtéž, str. 394

³⁸⁹ KURAL, V.: *Konflikt ...*, str. 153.

³⁹⁰ Tamtéž, str. 154.

jenž by byl volen předsednictvem svazu – orgánem utvořeném z poslanců a senátorů. Šlo o zavedení vůdcovského principu a totalitního systému, sprecher se stával vládcem svazu, i když jej mohlo předsednictvo odvolat. Tento systém v sobě obsahoval ještě prvky spannismu.³⁹¹

Po úspěchu v parlamentních volbách požadovala SdP vypsání nových voleb do obecních zastupitelstev. Vláda s vypsáním voleb otálela, až nakonec byl zveřejněn termín 14. listopadu 1937. 17. října se uskutečnil krajský sjezd SdP v Teplicích, kterého se účastnili i K. Henlein, K. H. Frank a krajský vedoucí F. Zippelius. Po skončení sjezdu pozval Zippelius Henleina spolu s Frankem na oběd. Po obědě, když Henlein s doprovodem opouštěli Zippeliův dům, se policie snažila uvolnit Henleinovi cestu k autu. Ve strkanici se na jednoho strážníka, Fr. Fuxe, vrhl muž ve světlém kabátě, až se policista převalil na vedle stojící auto. Když se snažil bránit obuškem, dotýčný muž mu jej vytrhl. Nakonec však byl ostatními strážníky odveden na strážnici, kde byl identifikován jako K. H. Frank. Po sepsání protokolu byl propuštěn.³⁹²

Teplický incident se snažili henleinovci využít, aby demonstrovali, jak je v ČSR zacházeno s německými poslanci. Deutsches Nachrichtbüro informovalo o napadení sudetoněmeckých poslanců. Celý incident se několikrát projednával v parlamentě. Henlein požadoval vypsání nových parlamentních voleb, zrušení cenzury a zákazu shromažďování. Ve vyhrocené atmosféře se vláda rozhodla odložit obecní volby a zakázala všechny veřejné schůze.³⁹³ Není jasné, zda byl celý incident předem připraven či vznikl náhodou. Pravděpodobné však je, že se ho SdP snažila využít, aby odvrátila pozornost od homosexuální aféry Haeindricha Rutha.³⁹⁴

5. listopadu seznámil Hitler své nejužší vedení se závěry vojenského specialisty Hossbacha. Podle tzv. Hossbachova protokolu bylo určeno za nejbližší cíl německé agrese Československo a to nejen pohraničí, nýbrž jako celek. Zároveň při audienci lorda Halifaxe u Hitlera 19. listopadu bylo oznámeno, že Velká Británie nemá námitek proti úpravě hranic týkající se Gdaňska, Československa a Rakouska, pokud budou provedeny pokojnou cestou.³⁹⁵

V listopadu 1937 byla odstartována desetiměsíční krize státu, která vyústila krátce před dvacetiletým jubileem Československa. Do této doby prosazovala SdP politiku

³⁹¹ KURAL, V.: *Konflikt*, str. 161.

³⁹² JAROŠOVÁ, Lenka: *Teplíce-Šanov (říjen 1937-1938)*. Diplomová práce FF UK. Praha 2004

³⁹³ NOVÁK, O.: *Henleinovci*, str. 155

³⁹⁴ 4. října 1937 byl zatčen mravnostní policií Heindrich Rutha a obviněn z „homosexuálního jednání“, čímž ve vedení strany vznikla krizová situace. Rutha se 5. listopadu 1937 oběsil ve vyšetřovací vazbě. Tamtéž, str. 154.

³⁹⁵ KURAL, V.: *Konflikt*, str. 166.

autonomismu, kdy se pohraniční oblasti měly stát nezávislými na zbylém územím, které by bylo ekonomicky i politicky podřízené Německu. Tato idea byla vtělena i do „Volksschutzgesetze“. Od listopadu 1937 však nastala v politice Sdp změna. Strana se plně přimkla k Německu a za svůj cíl označila připojení pohraničních oblastí k Třetí říši.³⁹⁶ K této tezi se Henlein přihlásil v dopise Hitlerovi z 19. listopadu 1937. V březnu 1938 se proto Hitler rozhodl využít SdP při postupném rozkladu Československa. Úkolem Henleina mělo být kladení dalších a dalších požadavků a tím vyvolat napětí až by byla Říše nucena k rozhodnému zásahu.

³⁹⁶ KURAL, Václav - RADVANOVSKÝ, Zdeněk: *Sudety pod hákovým křížem*, Ústí nad Labem 2002, str. 27. I když v roce 1941 bude Henlein tvrdit, že od samého začátku prosazoval politiku připojení k Německu, avšak musel se tvářit loajálně k ČSR. Tomuto tvrzení nemůžeme přikládat zásadní význam, jelikož bylo vyřčeno v úplně jiné situaci, kdy Henlein musel nějakým způsobem „omluvit“ svoji tehdejší politiku.

III. část: Rok 1938

III.A. leden –březen 1938

Takřka ve všech periodikách se v prvních novoročních vydání zamýšleli nad tím, co přinese rok 1938, kdy si Československá republika připomíná dvacetileté jubileum. Agrární „Venkov“ otiskl na svých stránkách anketu vedenou mezi politiky: „*Co byste přáli Československé republice k jejímu 20 jubileu?*“ Jako nejzajímavější se jevily odpovědi představitelů dvou nejsilnějších stran – Rudolfa Berana a Konráda Henleina, které také převzaly Brüxer Zeitung³⁹⁷. Beran se zde vyslovil pro možnou spolupráci s henleinovci. Podle něj není možno přehlížet vůli jednoho a čtvrt milionu voličů. Jako podmínku stanovil, že tato strana musí být loajální a nepošilhávat po hranicích. Naproti tomu Henlein otevřeně přiznal, že Němci na rok 1918 nahlízejí s hořkostí a smutkem. Pro ně to nebyl rok vítězství, nýbrž porážky Němectví. Zároveň doporučoval státním představitelům, aby našli ideologii odpovídající stavu Evropy v roce 1938.

Tímto dal Henlein jasně najevo, že hodlá pokračovat v intencích vytyčených v listopadu minulého roku. Také Beranův projev byl kritizován, 4. ledna napsaly Lidové noviny v reakci na něj, že je nemožné jednat s někým u koho nejsou dostatečně vyjasněné státoporné postoje, SdP totiž podle nich není obvyklou opozicí stavící se proti vládní koalici, ale opozicí, která chce změnit nejen zahraniční orientaci, ale i demokratický charakter státu. Za této situace je velmi těžké nalézt nějaký kompromis pro obě strany.

Od počátku roku volala SdP po vypsání obecních voleb.³⁹⁸ Před vládou stálo složité dilema. Má-li dodržet demokratický princip a vypsát volby i přesto, že s pravděpodobností rovnající se jistotě dojde k dalšímu posílení henleinovců, čímž získají rozhodující převahu v obecních zastupitelstvech pohraničních obcí. Nebo se zachovat nedemokraticky, ponechat v činnosti dosavadní zastupitelstva, či v některých obcích správní komise, které byly ustaveny před 3 a více lety. Podle zákona mohla být správní komise či vládní komisař ustanoven pouze na dobu 6 týdnů. Také Brüxer Zeitung³⁹⁹ v tomto směru kritizovaly vládu,

³⁹⁷ Brüxer Zeitung, 3. ledna 1938.

³⁹⁸ Severočeský dělník 25. února 1938. Konrád Henlein se vyjádřil v tom smyslu, že je nutné vypsání nových voleb, jelikož složení zákonodárných sborů neodpovídá německé ani české vůli.

³⁹⁹ Brüxer Zeitung, 18. ledna, 27. ledna 1938.

že nechce vypsát volby, přestože v zemi vládne klid, politický boj probíhá v obvyklých mezích a nic by nemohlo narušit jejich pokojný průběh voleb.

SdP také kritizovala dohodu z 18. února 1937, která prý německému lidu nepřinesla nic pozitivního. S odstupem jednoho roku naopak česká strana hodnotila dohodu vcelku pozitivně, avšak upozorňovala na to, aby se úřední místa německými zaměstnanci obsazovala uvážlivě, aby ... „, *se nedostaly živly nespolehlivé do úřadů, především pak okresní úřady by měly být ve spolehlivých rukách.*“ Nemělo by se tedy postupovat překotně, pouze za účelem splnění předepsaného počtu německých zaměstnanců. Stejně tak Češi kritizovali, že jsou německým podnikům zadávány státní zakázky, přestože prý jejich provedení stojí státní pokladnu více než v případě českých podniků.⁴⁰⁰ Je zřejmé, že Češi v pohraničí si přeci jen „žárlivě“ střežili své postavení a nařízení dohody neprováděli s příliš velkým nadšením, atmosféra v pohraničích byla počátkem roku 1938 díky působení henleinovců zradikalizovaná a to jak na německé, tak i české straně a radikalismus je nepřítelem smíření.

V Mostě požadavek nových voleb zintenzivněl v souvislosti s krizí ve správní komisi, která byla vyvolána zástupci SdP. Pro objasnění celé záležitosti se však musíme vrátit do roku 1931, kdy se konaly poslední obecní volby, ve kterých dosáhly značného úspěchu negativistické strany - DNSAP získala 9 mandátů a DNP 5 mandátů⁴⁰¹. 31. října pak byl 16-ti z 31 hlasů zvolen novým starostou člen DNSAP Kuchelmeister. Avšak při schvalování obecního rozpočtu se starostovi nepodařilo získat nutné 2/3 hlasů, když se proti jeho návrhu postavily české strany spolu s DSAP a KSČ. Kuchelmeister nechtěl rezignovat, nastala patová situace, která trvala až do 4. srpna 1933, kdy úřední nařízení rozpustilo obecní zastupitelstvo. Byl jmenován vládní komisař, – Vojtěch Pflieger – který měl záležitosti obce spravovat nanejvýš po několik týdnů, dokud se nenajde jiné řešení krize. Pro potřeby vládního komisaře byl ustanoven poradní orgán, složený z 8 německých a 6 českých zástupců, tento sbor však neměl žádné pravomoci, ale pouze poradní hlas. V situaci, kdy henleinovo hnutí nabíralo stále na síle, se vláda obávala vypsání nových obecních voleb, které by situaci vyřešily. V zákoně bylo stanoveno, že obecní volby mají být vypsány v „příhodnou dobu“, nebyl dán žádný závazný termín. Vládní komisař se stal značně nepopulární, jak mezi německou, tak i českou veřejností. Pflieger byl pověřen zlepšit finanční situaci města, takže přistoupil k razantnímu omezení obecních výdajů především v sociální

⁴⁰⁰ Hlas od hranic, 24. února 1938

⁴⁰¹ Rozložení zbývajících mandátů: německé strany: DCV- 5 křesel, DAWG – 2 k., DGP(gewerbe partei) – 2 k., DSAP – 5 k., KSČ – 5, české strany: ČSND – 1k, ČSNS – 7k., ČSL – 1k., BÍŽOVÁ – PŘENOSIL - RADVANOVSÝ, *Volby ...*, příloha č. 23.

oblasti.⁴⁰² 6. května 1936 byl vládní komisař odvolán a na jeho místo nastoupila správní komise, přičemž se mělo jednat o nepolitický orgán, kde by nerozhodovala stranická ani národnostní hlediska.⁴⁰³ Sestavena byla podle národnostního klíče, německé strany obdržely dohromady sedm mandátů - sociální demokraté a henleinovci měli dva a ostatní německé strany po jednom mandátu⁴⁰⁴. Českým stranám náleželo 5 mandátů, přičemž předseda komise Šlemr byl české národnosti.

Krize ve správní komisi vypukla 31. ledna 1938, kdy si Ortsleiter SdP Füssel stěžoval, že komisaři SdP jsou ostatními německými stranami – sociálními demokraty, křesťanskými sociály a agrárníky uskupenými do zatlačení do izolace⁴⁰⁵. Toto ignorování prý stojí na základech linie vytyčené 18. února 1937⁴⁰⁶. Jako bezprostřední příčina vystoupení henleinovců posloužila skutečnost, že do výboru na sanaci městských jatek nebyl zvolen kandidát SdP Sribitz, jenž měl prý nejlepší předpoklady, ale německý sociální demokrat a úředník bratrské pokladny Sehring.⁴⁰⁷ Stejně tak měly být ignorovány další návrhy komisařů za SdP. Přesněji byl odmítnut kandidát henleinovců do „Schulausschuß der Gewerblichen Fortbildungsschule“. Také při rozdělování městských subvencí na kulturní a sociální účely se cítila SdP poškozena, jelikož Volkshilfe obdržela pouze 300 Kč oproti loňským 1000 korunám.⁴⁰⁸

SdP argumentovala, že rozložení sil ve správní komisi neodpovídá demokratickým principům, může-li 5 zástupců aktivistických stran, které ve volbách do parlamentu obdržely pouze 1820 hlasů přehlasovat 2 zástupce SdP, za nimiž však stojí 9294 voličů.⁴⁰⁹ Okresní úřad zaujal následující stanovisko: buď se německé strany dohodnou, nebo dojde k ustanovení vládního komisaře.

Poté co jednání s okresním hejtmánem Karlem Žaloudkem nepřineslo žádný posun a podle názoru SdP ani ze strany aktivistů nebyla zaznamenána žádná iniciativa, rozhodli se komisaři Dr. Blaschke a Parth odstoupit z funkce. K rezignaci se připojil i městský revizor, funkcionář SdP prof. Alois Ott. Okresní hejtmán jejich odstoupení přijal. Sdp v prohlášení

⁴⁰² Severočeský dělník, 6. května 1938.

⁴⁰³ Brüxer Zeitung, 16. dubna 1938.

⁴⁰⁴ Brüxer Zeitung, 5. února 1938.

⁴⁰⁵ Brüxer Zeitung 3. února 1938.

⁴⁰⁶ „Es lege ihm auch ein wohlausgeklügeltes System zu Grunde, dessen Anfang in die Zeit nach dem 18. Feber 1937 zurückreiche. Schon damals sei ein enges Zusammenrücken der ertreter der aktivistischen Parteien in Brüxe rGemeindestube festzustellen gewesen.“ Brüxer Zeitung 11. února 1938.

⁴⁰⁷ Tamtéž.

⁴⁰⁸ Brüxer Zeitung, 11. února 1938. Tato „ztráta“ byla plně vynahrazena v neděli 13. února, kdy se podařilo pro Sudetendeutschen Volkshilfe vybrat na ulicích v Mostě částku 10 129 Kč a to i přes nepřízeň počasí, jak upozorňuje autor článku. Brüxer Zeitung, 14. února 1938.

⁴⁰⁹ Brüxer Zeitung, 5. února 1938.

uvedla, že po celou dobu zastávala ve správní komisi linii nečinit žádnou „ velkou politiku“, ale zabývat se čistě věcnými záležitostmi. Nyní však „... *die SdP kann mehr von 9000 Wähler in Brüx die Mitverantwortung für Beschlüsse heute nicht mehr übernehmen. Sie zieht die Konsequenz aus einer Entwicklung, für welche sie kein Verschulden trifft.*“⁴¹⁰

Záležitost se projednávala 10. února 1938 na schůzi místní organizace Sudetendeutschenpartei, které se zúčastnil i poslanec Erik Hirte. Místní vedoucí Alois Ott označil chování aktivistických stran jako neslýchané a naplňující německé uvědomělé kruhy nejprudším rozčilením a rozhořčením. Na schůzi bylo přijato rozhodnutí, že SdP nevstoupí do nové komise, pokud ji nebude zaručen odpovídající vliv. Krizi prý nevyřeší ani ustanovení vládního komisaře, ani složení nové komise z odborníků. Nejlepším a jediným východiskem je tak vypsání obecních voleb.⁴¹¹ Celá schůze byla zakončena voláním po obecních volbách: „*Wahlen sind unser Recht, sie sind in den Gesetzen der demokratischen Republik verbrieft. Wir berufen uns darauf! So wie wir vier Jahre um unser Recht kämpfen, so kämpft SdP im ganzen Staate. Wir wollen nur unser Recht! Wir wollen kein Geschenk und brauchen kein Almosen!*“⁴¹²

Česká strana se vyjádřila, že se jedná výhradně o rozpory mezi Němci, na kterých nenese žádnou vinu. Buď bude komise pracovat dále v zúžené podobě bez ohledu na silnou kritiku SdP, nebo se utvoření nějaká nová komise, či dojde k ustanovení vládního komisaře. Mezi českou veřejností také vyvstala otázka, co henleinovci sledují svým odchodem, protože důvody, které vedly bezprostředně ke krizi, byly malicherné.⁴¹³

Těžko můžeme celou záležitost hloupěji posoudit, jelikož jsme pro nedostatek pramenů odkázáni pouze na tisk, který informuje velmi povrchně, jisté však je, že se SdP svým postupem snažila vyhrotit situaci a zároveň naléhat na vypsání obecních voleb.

Celá krize trvala měsíc bez nějakého posunu a rozhodující zvrát nastal vývojem celé mezinárodní situace, tedy až po anšlusu Rakouska, jenž naprosto změnil podobu aktivismu.

Na počátku roku 1938 měla SdP již dávno za sebou období vytváření své vnitřní stability probíhající v letech 1935/1936. Přesto v únoru 1938 veřejně vystoupilo opoziční křídlo v SdP, k němuž se hlásili především bývalý členové DNSAP⁴¹⁴. Četnické velitelství

⁴¹⁰ Brüxer Zeitung, 9. února 1938.

⁴¹¹ „*Wir werden in keine neue Zerwaltungskommission eintreten, wenn uns nicht die Gewähr gegeben ist, daß unser Einfluß in einem gerechten Verhältnis zu unsere Verantwortung steht*“ Brüxer Zeitung 11. února 1938.

⁴¹² Tamtéž.

⁴¹³ Hlas od hranic, 10. února 1938.

⁴¹⁴ Rozpory uvnitř strany byly patrné již od konce roku 1937, následkem toho podal Rudolf Kasper demisy, aby demonstroval svůj nesouhlas s politikou Henleina. Bývalým členům DSNAP se zdála Henleinova politika dvojí

v Mostě hlásilo zemskému úřadu, že se 13. února 1938 uskutečnila v hotelu „Centrum“ v Horním Jiřetíně důvěrná schůze opozice SdP, jíž se zúčastnilo kolem 70 osob, z nichž asi 60 pocházelo z Horního Jiřetína, zbytek z Lomu a Horního Litvínova.⁴¹⁵ Schůzi svolal horník Bedřich Sauerstein a jako řečník zde působil Otto Liebl. Poslanec Liebl stál od listopadu mimo klub SdP a v dubnu 1938 se vzdal svého mandátu. Ve své řeči měl podle policejního hlášení kritizovat vedení SdP – Henleina a Brandta. Prohlásil, že pokud nedojde ke změně na nejvyšších místech, bude vytvořena nová strana „Deutsche Sozialisten“, za niž stál další nespokojený člen SdP Erich Meyer. Ten si stěžoval na to, že vedení SdP chce sudetským Němcům vnutit ideje spannismu a KB, které jim jsou cizí.⁴¹⁶

Celá záležitost s Deutsche Sozialisten měla pouze epizodní trvání, koncem dubna 1938 utichla, po anšlusu Rakouska a poté, co Hitler sdělil, že potřebuje v Československu jednotné německé hnutí.

Od počátku února 1938 docházelo v mezinárodní politice ke událostem, jenž byly v Československu sledovány s velkými obavami a nevěstily pro něj nic dobrého. 4. února byl na postu ministra zahraničí nahrazen Konstantin Neurath razantnějším Joachimem Ribbentropem. Zrušené ministerstvo války vystřídalo Oberkommando der Wehrmacht, v jehož čele stál Wilhelm Keitel. Sám Hitler se pak prohlásil vrchním velitelem branné moci. V Rakousku trvala od počátku roku díky působení nacistů krizová situace. Po jednání Schuschnigga a Hitlera v Berchtesgadenu byl rakouský kancléř donucen ke značným ústupkům. Pro Československo nepříznivé zprávy přicházely také z Británie, kde byl ministr zahraničí Anthony Eden nahrazen lordem Halifaxem. Chamberlain se také vyjádřil, že malé státy nemají spoléhat na ochranu Společnosti národů.⁴¹⁷

Atmosféra v pohraničí se značně vyostřila po projevu Hitlera 20. února 1938, který přenášel i pražský rozhlas. Říšský kancléř v něm prohlásil, že v Německu jsou již všechny složky společnosti nacionálně socialistické a zároveň poukázal na velký hospodářský pokrok, který tento stát pod vedením NSDAP učinil. Údajně pro zvýšení bezpečnosti Říše bude pokračovat zbrojení, i když jeho přáním je být s evropskými mocnostmi a ostatními státy v přátelském poměru. Největší ohlas však způsobily výroky týkající se Němců v zahraničí. Dva sousední státy prý uzavírají masu 10 miliónu Němců, kteří před rokem 1866 tvořili spojený německý národ. Bojovali bok po boku s říšskými vojáky ve velké válce, ale díky

tváře málo „nacistická“. Ze strany byl také vyloučen Kasprův stoupenec Gustav Jonak. V únoru 1938 se ustanovila strana nazvaná „Deutsche Sozialisten“, v jejímž čele stáli Friedrich Brehm či Ferdinand Fischer.

⁴¹⁵ PZÚ, 207/610/42.

⁴¹⁶ Tamtéž.

⁴¹⁷ KURAL, V.: *Konflikt ...*, str. 169

mírovým smlouvám jsou proti své vůli rozděleni. Dále uvedl, že jejich oddělení od Říše nemůže vést k národnostně politickému bezpráví, všeobecné právo na sebeurčení, které bylo základem pro klid zbraní, není možné přehlížet. Zároveň nesmí být Němcům upírán společný osud a světový názor.⁴¹⁸

Dle komentáře uveřejněném v Brüxer Volkszeitung měl jeho projev historický význam.⁴¹⁹ Hitler prý mluvil jako vůdce a kancléř velké říše, která po letech ponížení a bezmocnosti znovuzískala své sebevědomí a to nejen v politické oblasti, ale především v morálním právu, když se vzala Němce v cizině pod ochranu a je připravena bránit je před útlakem a ponížením. Nakonec autor trochu výhružně dodává, že tento vzkaz nepřeslechli ani v Praze.

Samozřejmě docela jiné stanovisko zaujala česká strana, která projev označila za nepřijatelné vměšování do vnitřních poměrů státu a porušování čs. státní integrity. Také si položila otázku, co by mohlo z takového „práva na ochranu soukmenovců“ vzniknout při úmyslné provokaci nějakého henleinovce například v Karlových Varech či jinde.⁴²⁰

Český tisk si uvědomoval, že všechny události nevyznívají pro Československo vůbec příznivě. Přesto: „...*Ukázalo se především, jak důležité je zachovat klid, jasný pohled a pevnou vůli. (...) Po schůzce berchtesgadenské (...) se Rakousko považovalo za ztracené a uvažovalo se, kdo bude další nejbližší obětí. Na naši republiku se soustředovaly zvědavé a soucitné, popřípadě potutelné pohledy. Dnes Rakousko zůstává samostatné (...), nemůže být řeč o anšlusu. (...) Doufejme, že zatím je řada překvapení zakončena a počíná nová fáze, která bude celou svou povahou mírnější...*“⁴²¹

Bohužel se autor článku velmi mýlil, když očekával mírnější období. Naopak události nabraly rychlý spád. Již 11. března na nátlak Berlína rezignoval Schuschnigg a novým kancléřem se stal Seyss-Inquart, který požádal Hitlera, aby mu pomohl v Rakousku obnovit klid a pořádek. O den později pak do země vstoupily jednotky wehrmachtu. 13. března vyhlásil Seyss-Inquart zákon o připojení, z Rakouska byla vytvořena Ostmarka. Samotný pojem Österreich měl zmizet a s ním vše, co by připomínalo rakušanství.⁴²² Sjednocení Němců tak neproběhlo na bázi spannismu, ale v čisté nacionálně-socialistické verzi. A jak podotýká V. Kural: „...*mezi 67 000 zatčenými Vídeňáky se ocitli i konkurenční fašisté včetně*

⁴¹⁸ Dle Brüxer Zeitung, 21. února 1938. Brüxer Volkszeitung, 22. února 1938.

⁴¹⁹ Brüxer Volkszeitung, 23. února 1938.

⁴²⁰ Hlas od hranic, 3. března 1938.

⁴²¹ Hlas od hranic, 10. března 1938.

⁴²² „*Österreich lebt nur Landschaft und Gebietsbeziehung fort, im übrigen ist es aufgegangen in dem deutschen großen Deutschen Reich, das seit 1000 Jahren das Problem der deutschen Geschichte war und große Kaiser und Könige nicht lösen konnten. Reichskanzler Adolf Hitler hat jetzt geordnet.*“ Brüxer Zeitung, 14. února 1938.

*spannovců, jejichž ideové soupeření s nacismem se v mocenské sféře ukázalo být pouhou chimérou“*⁴²³

Brüxer Zeitung naplňovaly články, které oslavovaly spojení Rakouska s Říší. Líčily nadšení, které nyní zažívali rakouští Němci, přinášely fotografie, na kterých jásající davy vítají německé vojáky. Němci prý zažívají sebevědomí a štěstí z toho, že jsou konečně jednotným národem. Tedy je jim dopřáno něco, co po staletí hledali. „*Wir Sudetendeutschen haben keinen Einfluß auf die Außenpolitik unseres Staates. Aber wenn wir ihn besäßen und wenn man auf uns hörte, werden wir die Tschechen, mit denen dieses Land seit tausend Jahren teilen, bitten, sich des 28. Oktober zu erinnern und der Gefühle, die sie damals befühl haben. Für die Österreicher ist 11. März 28. Oktober. (...) sind Zeugen eines neues Niebelungenzuges geworden.*“⁴²⁴

Zároveň podotýkaly, že anšlus pro ČSR znamená prodloužení státní hranice o dalších 375 km a nabádaly k pozornosti.⁴²⁵ Ve stejném smyslu hovořil 14. března na shromáždění SdP v Liberci R. Sandner. Podle něj se sice vláda snaží s klidem sledovat události v Rakousku, ale doporučuje ji vyvést z nich důsledky. Měla by si vzít poučení ze zkrachovalé politiky Schuschnigga a zkorigovat svůj postoj k sudetským Němcům.⁴²⁶

Jako zajímavý se jeví komentář uveřejněný v Brüxer Volkszeitung: Češi prý jistě před 20 lety neprovedli v Praze převrat s cílem vytvořit německý národně jednotný stát, ale kdyby nedošlo k rozpadu Habsburské monarchie, který zapříčinili, nemohl by dnes Adolf Hitler vytvořit svůj jednotný stát. I někteří Češi, podle autora, nahlízejí na zánik monarchie jako na chybu. A další chybou bylo, že sudetským Němcům nebylo přiznáno právo na sebeurčení.⁴²⁷

Mezi německým obyvatelstvem panovalo přesvědčení, že jistě nebude trvat dlouho a i oni budou připojeni k Hitlerově říši. Díky cenzuře nemohl být tento názor plně vyjádřen v tisku, avšak z článků jej „mezi řádky“ vyčteme.⁴²⁸

Český tisk nabádal opět ke klidu a rozvaze, ČSR se podle něj nemá čeho obávat, jelikož „...naše samostatnost by mohla padnout, ale jen tehdy, padne-li demokracie západoevropských národů. A tomu nevěří jistě ani Hitler. (...) Kdo sáhne na náš stát zapálí

⁴²³ Kural, V. Konflikt ..., str. 171.

⁴²⁴ Brüxer Zeitung, 14. března 1938.

⁴²⁵ „Mahnung zur Vorsicht“ Tamtéž.

⁴²⁶ Brüxer Zeitung, 14. března 1938.

⁴²⁷ Brüxer Volkszeitung, 17. března 1938.

⁴²⁸ Ve své řeči z 20. února vzal Hitler pod ochranu 10 miliónu Němců v Rakousku a ČSR. „Alpendeutschen“ jsou nyní již součástí Říše, tudíž zůstává otázkou času, kdy přijdou na řadu i Sudetendeutschen. V tomto smyslu vyznívá také článek v Brüxer Zeitung, 22. března 1938.

světovou válku a z té útočnick nevyjde jako vítěz – i to ví pan Hitler.(...)děkujeme Masarykovi a Benešovi, že náš osud spojil s osudem západní demokracie“⁴²⁹

Ve stejném duchu se nesl i veřejný projev uspořádaný 13. března v Souši, kde byla vyjádřena podpora bránit republiku.⁴³⁰ O šest dní později se konala schůze hornických žen v Lomu, jejíž výsledkem byl dopis zasláný vládě, ve kterém se také vyslovily pro rozhodnou obranu státu.⁴³¹

Krátce po anšlusu Rakouska došlo k zásadnímu obratu v německém aktivistickém táboře. Bund der Landwirte vydal 17. března prohlášení, že je nucen pod vlivem nejnovějších událostí přehodnotit svůj dosavadní postoj, jelikož není spokojen s postojem vlády k sudetoněmecké otázce. Proto se dá očekávat, že v rámci utvoření sudetoněmecké jednoty vstoupí spolu s křesťanskými socialisty do SdP. BdL reagoval na slova Konráda Henleina, který požadoval vytvoření jednotné sudetoněmecké fronty. Události v Rakousku podle něj ukázaly, že jednotný národ s rozhodnou vůlí může vyhrát boj za svá práva.⁴³²

Tento obrat se odrazil také v regionální politice, bezprostředně při řešení krize v mostecké správní komisi. Po odchodu zástupců SdP pracovala komise ve své zúžené podobě, k ustanovení vládního komisaře nedošlo, i když se uvažovalo o jmenování dosavadního předsedy komise Šlemra do této funkce. Zástupce za DAWG, inspektor Sablik se vyjádřil, že v „nutném případě“ by rezignoval a svůj mandát by podstoupil SdP.

Na 21. března bylo naplánováno další jednání mezi zástupci aktivistických stran a okresním hejtmanem Žaloudkem. Ještě před tím však místní vedení BdL vydalo prohlášení, které reagovalo na dění v Rakousku a na nové postoje Gustava Hackera, tedy že „...*Mit Rücksicht auf das bezeitigen Verwaltungskommission bestehende Kräfteverhältnis der deutschen Parteien untereinander sieht die Ortsgruppe des BdL in Brüx den Anspruch auf Vermehrung der Mandate der SdP für berechtigt.*“ Proto, dále stojí v prohlášení, se BdL vzdává jednoho svého mandátu ve prospěch SdP, čímž přispěje k řešení krize ve správní komisi.⁴³³ Celý tento akt se nakonec ukázal být nepodstatným, jelikož den po jednání s okresním hejtmanem, oznámil BdL odchod z vlády a vstup do SdP⁴³⁴. O další den později to samé učinili i křesťanští sociálové. Tímto skončila krize v mostecké správní komisi. SdP

⁴²⁹ Hlas od hranic, 18. března 1938.

⁴³⁰ Kronika Souše, II. díl, nestránkováno.

⁴³¹ FRÖHLICHOVÁ, *Mnichov...*, rkp., str. 8.

⁴³² Brüxer Zeitung, 17. března 1938.

⁴³³ Brüxer Volkszeitung, 23. března 1938.

⁴³⁴ Ministr Fr. Spina byl naprosto proti začlenění do SdP, rezignoval proto na svoji funkci a stáhl se z politického života. KURAL, V.: *Konflik ...*, str. 171

disponovala nyní pěti mandáty. Vedle komisařů V. Partha, A. Otta, R. Honiga, J. Witopila se přihlásil k SdP také býv. agrárník R. Ritter.⁴³⁵

V aktivistickém táboře tak zůstala osamocená sociální demokracie a ve svých důsledcích znamenalo začlenění BdL a DCV do Sudetendeutschen Partei konec německého aktivismu.⁴³⁶

23. března pořádala SdP v Mostě ve sportovní hale veřejné shromáždění, kterého se podle odhadů Brüxer Zeitung zúčastnilo na 5 tisíc lidí. Všichni se však do haly nevešli, takže stáli na schodech i kolem haly. Projev poslouchali i obyvatelé z okolních domů stojících na střechách. Jako host promluvil poslanec Knorr, jehož řeč byla přenášena tlampači ven. Knorr samozřejmě kritizoval vládu, její postoj k sudetským Němcům, vnitřní i zahraniční politiku. Poslouchající vyzval, aby se radovali, že Rakousko našlo cestu zpět do Říše, z čehož by se ČSR při tvoření své vnitřní politiky měla poučit. Ustanovení z 18. února, jak také Gustav Hacker potvrdil, nebyly prý myšleny čestně. „*Wir wollen nichts anderes als Stück Erde auf dem wir leben, das wir mit Recht und Stolz Heimat nennen*“⁴³⁷

26. března vznesl Konrád Henlein požadavek na vypsání nových voleb, které se budou týkat všech zákonodárných a samosprávných těles. Vláda podle něj musí uznat, že německé sjednocení změnilo vnitropolitické poměry.⁴³⁸

O dva dny později byl zveřejněn vládní návrh národnostního statutu vypracovaný M. Hodžou, který ve své podstatě shrnoval již existující menšinová práva⁴³⁹. Proti tomuto návrhu se postavila nejen SdP, ale i zástupci slovenských, maďarských a polských stran.⁴⁴⁰

28. března 1938 se Henleinovi dostalo instrukcí od Hitlera, jak má dále postupovat. Místodržící v Sudetech, jak ho Hitler tajně tituloval, měl při jednání s vládou klást nepřijatelné požadavky, které by stupňovaly napětí.⁴⁴¹

⁴³⁵ Stráž na severu, 16. dubna 1938.

⁴³⁶ Brüxer Zeitung 23. března 1938.

⁴³⁷ Brüxer Volkszeitung, 25. března 1938.

⁴³⁸ Brüxer Zeitung, 26. března 1938.

⁴³⁹ KURAL, V.: *Konflikt ...*, str. 172.

⁴⁴⁰ Brüxer Zeitung, 30. března 1938.

⁴⁴¹ KOKOŠKA J.: *Plán „Grün“*. Praha 1968, str. 15. Podle slov Henleina „*Musíme tedy stále žádat tolik, abychom nemohli být nikdy uspokojeni*“

III.B. duben – červen 1938

České obyvatelstvo se snažilo vyjádřit vládě podporu, konaly se manifestační schůze a nejrůznější shromáždění. 10. března v Hornickém domě v Mostě promluvil k 1100 lidem poslanec za soc. demokracii Laušman, který označil poměr Čechů a Němců za vnitřní záležitost republiky. Čeští občané jsou podle jeho slov ochotni republiku bránit, kdyby byla napadena.⁴⁴² 19. března na schůzi v Ervěnicích zase poslanec Němec odsoudil ustrašenecké chování a ujišťoval, že Francie a Rusko nám v případě války jistě pomohou. „*Nebáli jsme se tisíc let, nebudeme se bát nyní*“ Ve stejný den v Lomu sepsaly hornické ženy dopis vládě, ve které ji vyjádřily podporu⁴⁴³.

Na 3. dubna 1938 byla legionáři plánována manifestace „za nedotknutelnost hranic, jednotu a sílu čs. republiky“ a zúčastnit se měli všichni demokraticky smýšlející občané. Průvod měl začít v Horním Litvínově, kde by se k němu cestou přidali obyvatelé Chudeřina a Kopist. Vyvrcholil by na Švehlově náměstí v Mostě.⁴⁴⁴ Akce se nakonec nekonala, jelikož 1. dubna vláda zakázala na celý měsíc veřejné projevy. Chtěla tak zamezit pořádání mohutných demonstrací Sudetendeutsche Partei.⁴⁴⁵

Po zákazu veřejných projevů byla mezi „hraničáři“ patrná snaha dodávat si vzájemného povzbuzení alespoň prostřednictvím tisku. „*Tato zem po předcích zděděná je naše a naši za každých okolností zůstane. V rámci hranic našeho státu chceme spolupracovati pro blaho všech občanů v tomto státě žijících s každým, kdo se hlásí pod vlajku republiky. Hranice naší vlasti jsou posvátné, budeme je také chránit všemi prostředky a jsme přesvědčeni, že je uchráníme*“ (...) Jelikož henleinovcům „...nejde o to, jaká práva v republice budou mít, o žádnou autonomii v rámci státu, ale o to, až autonomii dostanou, připojit se k Německé říši“⁴⁴⁶

16. dubna 1938 inicioval obecní zastupitel za komunistickou stranu Lohn dopis vládě, ve kterém ji spolu se DSAP a českými stranami vyjádřil podporu v boji proti fašismu a

⁴⁴² Severočeský dělník, 18. března 1938.

⁴⁴³ Severočeský dělník, 25. března 1938.

⁴⁴⁴ Severočeský dělník, 1. dubna 1938.

⁴⁴⁵ Hlas od hranic, 7. dubna 1938.

⁴⁴⁶ Tamtéž. Či další články: Severočeský dělník 1. dubna 1938 s názvem „*Naše síla je v klidu a rozvaze*“, „*Záškodnictví poráženců*“. Tamtéž, 8. dubna 1938 „*Byli jsme před Rakouskem*“. Tamtéž, 15. dubna 1938 „*Zůstaneme věrni*“ aj.

totalitě.⁴⁴⁷ Podobný obsah měl i dopis sepsaný na okresní konferenci české soc. demokracie v Mostě.⁴⁴⁸

10. dubna 1938 se konal v býv. Rakousku a v Německu slibovaný plebiscit. Na otázku: „*Bist du mit der 18. März 1938 vollzogenen Wiedervereinigung „Österreiches mit dem Deutschen Reich einverstanden und stimmst du für die Liste unseres Führers Adolf Hitlers?*“ odpovědělo „*Ja*“ 99, 75% ve Východní marce a v Německu 99, 1% voličů.⁴⁴⁹ Brüxer Zeitung tuto skutečnost opět komentovaly jako vítězství německé jednoty a velký svátek všech Němců. Na věci samé by se však nic nezměnilo, ani pokud by Adolf Hitler nezískal takový volební výsledek. Potřeboval prý souhlas, z kterého by získal novou sílu k výstavbě velkého díla, jenž ještě nebylo dokončeno.⁴⁵⁰ Že toto „dílo“ bude hotovo, až po začlenění všech Němců dosud stojící mimo Třetí říši, bylo zřejmé.

Hitlerem požadovaná taktika kladení nepřijatelných požadavků se naplno projevila v době konání sjezdu SdP v Karlových Varech. Z jednotlivých projevů zde zaznělo, že sudetské území je materiálně i duchovně poškozováno a vystaveno systematickému přistěhovalectví. Dále nejsou plněny sliby z pařížské mírové konference. Němci nemají ve skutečnosti statut menšiny, ale méněcenných občanů. Jsou podrobena útlaku, zestátnění policie bylo namířeno proti nim, stejně tak jako omezování samosprávy. Již nemá být používán termín „státní národ“, který je nadřazen ostatním, ale místo toho jednotlivé rovnocenné národy.⁴⁵¹ Konrád Henlein přednesl na sjezdu 8 požadavků: 1. rovnoprávnost německé národní skupiny, 2. její uznání za právnickou osobu, 3. uznání německého osidlovacího území, 4. německou samosprávu na tomto území a to ve všech oborech veřejného života, 5. zákonná ochrana pro německé občany mimo toto území, 6. odstranění a odškodnění bezpráví, které postihlo německé občany od roku 1918, 7. zavedení německých veřejných zaměstnanců na německém území, 8. svolení svobodně se hlásit k německému národu a jeho světového názoru.⁴⁵²

České veřejné mínění se rozhodně postavilo proti těmto požadavkům, které označilo za „*nebývalou provokaci henleinovců.*“⁴⁵³

⁴⁴⁷ Gedenkbuch der Stadt Oberleutendorf für das Jahr 1938, SokA Most, AM Horní Litvínov, in. č. 212, čj. 208 str. 8.

⁴⁴⁸ Severočeský dělník 15. dubna 1938.

⁴⁴⁹ Brüxer Zeitung, 11. dubna 1938.

⁴⁵⁰ Brüxer Zeitung, 11. dubna 1938.

⁴⁵¹ Brüxer Zeitung, 22. dubna 1938.

⁴⁵² Brüxer Zeitung, 25. dubna 1938.

⁴⁵³ Hlas od hranic, 29. diubna 1938.

Vláda přepracovala svůj národnostní statut, rozšířila jazykový zákon, zaručila podíl Němců na státním rozpočtu. Také v otázce státních zaměstnanců došlo k posunu ve prospěch německého obyvatelstva. Statut doprovázela rozsáhlá amnestie a příslib vypsání obecních voleb na jaro 1938. Vláda opouštěla ideu národního státu ve prospěch státu národnostního.⁴⁵⁴ SdP návrh opět odmítla.

Podle českého tisku karlovarský sjezd způsobil nárůst sebevědomí u členů SdP, který se projevil i v mosteckém okresním zastupitelstvu, když neoprávněně požadovali místo ve správní výboru okresní nemocnice po zesnulém nár. soc. zastupiteli Pošváři.⁴⁵⁵

Blížil se první máj a vládní místa z obavy před možnými nepokoji, které hrozily v této napjaté atmosféře propuknout, prodloužila zákaz konání veřejných projevů až do 7. května 1938. Přesto byly policejním ředitelstvím v Mostě povoleny průvody městem pořádané jednotlivými stranami.

Průvodu SdP se zúčastnilo podle odhadů pořadatelů na 12 tisíc osob nejen z Mostu, ale i z okolních obcí. Z převážně levicového svátku se stal „*Tag der deutsche Arbeit*“. Heslo manifestace znělo: „*Für Arbeit, Recht und Brot*“⁴⁵⁶. Průvod začal v Nádražní ulici, pokračoval Na Baštách a Wilsonovou třídou až na 3. náměstí, kde měl před řečnickou tribunou vyvrcholit. Podle zpráv Brüxer Volkszeitung se v průvodu shromáždili všichni Němci bez rozdílu stavu a třídy. Okresní vedoucí J. Witopil řekl, „*Was wir geträumet haben, ist Wahrheit geworden, das Sudetendeutsche Volk ist geeignet*“ A. Füssel ve svém projevu nejprve vzpoměl „předbojovníků dnešního německého nacionálně socialistického nazírání“ Ludwika Vogela a starostu Dr. Herolda. Poté vládě výhruzně vzkázal, že v budoucnu se nebude trpět, aby na německých hranicích byli stříleni Němci.⁴⁵⁷ Účastníkům shromáždění také přislíbil, že příští rok nebudou stát na Třetím náměstí, ale na Prvním. Dav při slovech funkcionářů SdP nadšeně hlásal a se zdviženou pravicí provolával Sieg-Heil! Státní policie do průběhu shromáždění nezasáhla, pouze 3 osoby legitimovala kvůli „nedovoleným výkřikům“, po té co se dva z nich neprokázali, byli odvedeni na stanici a po zjištění totožnosti opět propuštěni.

Sjednocené české strany pod vedením Obce legionářské uspořádaly svůj projev na Prvním náměstí a zúčastnilo se jej kolem 14 tis. lidí. V němčině i češtině mobilizoval

⁴⁵⁴ KURAL, V.: *Konflik ...*, str. 172 – 173.

⁴⁵⁵ Hlas od hranic, 29. dubna 1938.

⁴⁵⁶ Brüxer Volkszeitung, 2. května 1938.

⁴⁵⁷ „*Man wird in Hinkunft nicht mehr dulden, daß an der Deutschen Grenzen auf Deutsche geschossen wird!*“ Tamtéž.

legionář Dr. Linhardt všechny morální i fyzické síly k zajištění nezávislosti státu. Zároveň byl přečten telegram odeslaný prezidentovi Benešovi, v němž mu byla vyjádřena podpora.⁴⁵⁸

Na Masarykově náměstí oslavili 1. květen za účasti Wenzla Jaksche němečtí sociální demokraté, sejít se jich tu mělo kolem 1,5 tisíce.

I v Horním Litvínově byl uspořádán průvod SdP, jaký prý ještě toto město nezažilo.⁴⁵⁹ Skoro 10 tis. lidí nejen z Horního Litvínova a okolí se shromáždilo na cvičišti. Poslanec Luschka, jehož dav nejprve pozdravil nacistickým pozdravem ve své řeči prohlásil ... „ *Der 1. Mai ist kein Werbefeldzug der Sozialdemokraten mehr, sonder ein Tag der innigen Begeisterung, des Bekenntnisses des deutsches Volkes der Arbeit, eines Volkes, welches seine Heimat erarbeitet und liebt*“⁴⁶⁰

1. máj znamenal velkou zkoušku pro policejní ředitelství v Mostě. Do města se mělo sejít kolem 30 tisíc lidí naprosto odlišného smýšlení a atmosféra po karlovarském sjezdu byla značně napjatá. Každý incident by byl jistě henleinovci využit k demonstraci útlaku sudetoněmeckého obyvatelstva v ČSR.⁴⁶¹

Nutno říci, že policie v této zkoušce uspěla, což překvapivě ocenily i Brüxer Zeitung. Také četnictvo i vojsko mělo pohotovost. Avšak jejich zásahu nebylo třeba, protože se policii podařilo držet skupiny od sebe. Třetí náměstí, které patřilo SdP, policie kordony uzavřela v momentě, kdy okolními ulicemi procházeli Češi a antifašisté. „ *Die Angehörigen der Verschiedenen nationalen und politischen Lager respektiere ihre Überzeugungen und Embleme und es kam nirgens zu Zwischenfällen. Die Disziplin wurde von allen Seiten gewahrt und der glatte Verlauf der Kundgebungen durch die umsichtige Dispositionen der Polizeidirektion und das tatvolle Vorgehen der Polizeibeamten und polizeioffiziere erleichtert.*“⁴⁶²

K narušení klidu naopak však o týden později v souvislosti se stavěním máje v Dolní Jiřetíně. Tato obec vykazovala poměrně silnou českou většinou. Místní skupina SdP měla od

⁴⁵⁸ Severočeský dělník 29. května 1938, Brüxer Volkszeitung, 2. května 1938.

⁴⁵⁹ „*Noch nie gab es in unserer Stadt eine derart mächtige Kundgebung einer politischen Bewegung*“ Gedenkbuch der Stadt Oberleutendorf, str. 12. Nebo Brüxer Volkszeitung, 2. května 1938.

⁴⁶⁰ Brüxer Volkszeitung, 2. května 1938.

⁴⁶¹ Již v dubnu 1938 hlásily četnické stanice v politickém okrese Most, že „*strana SdP je rozhodnuta pořádati dne 1. května manifestační průvody ve všech pohraničních významnějších místech. Manifestační průvody mají býti pořádány i proti zákazu příslušných úřadů. V případě, že bude bezpečnostními orgány proti nim zakročováno, mají klásti odpor, aby vyvolali konflikt. V případě použití zbraní proti demonstrantům má býti tohoto zákroku použito k zahraniční propagandě proti republice a zároveň má býti voláno o pomoc příslušných úřadů v Německu*“. NA, PZÚ, k. 1108.

⁴⁶² Brüxer Zeitung, 2. května 1938.

policejního ředitelství v Mostě povolen průvod městem a stavění máje. Zároveň však policejní úřad zakázal používání nacistického pozdravu.⁴⁶³

Průvod 350 lidí včetně 36 krojovaných ordnerů a 6 žen nesoucí věnec prošel městem a zastavil se před hostincem „Radnice“, kde byl také vztyčen máj ozdobený stužkami SdP. Na průběh celé akce dohlíželi četníci, kteří do průběhu slavnosti nezasáhli, dokud funkcionář SdP Gustav Liem nezačal provolávat Sieg-Heil! Když jej četníci upozornili, že je tento pozdrav zakázán, dostalo se jim odpovědi, proč prý je zakázán, když byl v Mostě na 1. máje povolen. Následně začal celý dav provokativně heilovat a jistý Arnošt Moser měl přijít přímo před strážníka a zvedat ruku před jeho obličejem. Mezitím se však dozvěděli Češi, kteří slavili v Sokolovně Den matek, co se děje před „Radnicí“. Podle policejní zprávy jich sem dorazilo kolem čtyř stovek a to již nejen ze Sokolovny, ale i z hornické kolonie Centrum. Účastníci německé slavnosti se dali rychle na útěk. Češi požadovali skácení máje, protože jeho věnec měl představovat na vlásku visící demokracii Československa. Do Dolního Jiřetína byl povolán pohotovostní oddíl z Mostu, který měl zabezpečit klid. Zároveň byla zrušena německá taneční zábava a na příkaz policejního úřadu byl máj ve večerních hodinách poražen.⁴⁶⁴

O den později obdržela policie zprávu, že se čeští horníci z dolů Centrum a Columbus chystají v noci skácet máj v Horním Jiřetíně. Na místo proto dorazil pohotovostní oddíl s policejním komisařem Karáskem. Situace se začala vyhrocovat, když se na místě sešlo asi 80 Čechů a 200 osob německé národnosti. Nakonec se však Češi začali rozcházet, takže k ničemu vážnému nedošlo.⁴⁶⁵

O událostech v Dolním Jiřetíně informoval Brüxer Zeitung po svém: dav Čechů napadl bezdůvodně pokojné účastníky májové slavnosti. Zmínily se sice o tom, že se na slavnosti heilovalo, ale už nedodaly, že přes zákaz policejního ředitelství a výstrahu přítomných četníků. Češi se pak prý přidali ke kácení stromu a skákali po špičce ozdobené stužkami (s motivem SdP, pozn. autora). Večer pak házeli kameny do německých oken. A nakonec článku stojí: „*Wir forden Ruhe in unserem Gebiete! Wir forden Sicherheit für das Leben der deutschen Volksgenossen!*“⁴⁶⁶

Atmosféra v obou obcích byla značně napjatá, němečtí rodiče se dle Brüxer Zeitung, dokonce báli posílat své děti do školy a raději je doprovázely. V Horním Jiřetíně u máje,

⁴⁶³ NA, PZÚ sign. 207/610/42.

⁴⁶⁴ Tamtéž.

⁴⁶⁵ Tamtéž.

⁴⁶⁶ Brüxer Zeitung, 9. května 1938.

který „... *der nationale Symbol des Deutschtums unser Gegend geworden war...*“⁴⁶⁷, drželi němečtí muži hlídku. Na místo dokonce dorazil senátor E. Enhuber a podle jeho slov vznikla srážka při zcela nepolitické události a přítomný strážník ji mohl zabránit.⁴⁶⁸

Slavnostní skácení máje v Horním Jiřetíně bylo naplánováno na 15. května 1938. Zemské četnické velitelství vydalo rozkaz, aby při této akci byl zachován klid a pořádek. Opatření okresního četnického velitelství připomínaly manévry: akce se zúčastnilo na 30 gážístů, 1 důstojník správní a 1 výkonný. Pohotovostní oddíl v síle 17 mužů by umístěn v restauraci „Spořitelna“. 4 policisté stáli u stožáru máje a hlídali intervenujícího úředníka z policejního ředitelství v Mostě. Na silnicích měly udržovat normální provoz tři dvoučlenné hlídky. Na četnické stanici v Dolním Litvínově byl v záloze uniformovaný sbor státní policie v síle 31 mužů. Na stanici v Dolním Jiřetíně držel 1 příslušník službu u telefonu. Spojení mezi intervenujícím úředníkem a četn. pohotovostním oddílem měl obstarávat civilní agent státní policie z Mostu.

Avšak k žádnému policejnímu zákroku nemuselo dojít, protože celá slavnost proběhla bez potíží. Poté co ženy v krojích pod májem zatančily, začalo se s vlastním kácením. Nebyl pronesen ani žádný projev a asi 1500 účastníků slavnosti se odebralo do hostince „Feuerwehr“, kde pokračovala taneční zábava.⁴⁶⁹

Tento den se prý stal znamením klidu, svornosti němectví, duchovním vítězstvím nad útlakem a násilím. Máj prý od teď představuje boj německého národa za svoji půdu.⁴⁷⁰

Naopak v českém tisku se můžeme dočíst: „*poslední doba začíná znervosňovat víc a více klid našich lidí, prosíme proto jménem všech hraničářů, aby vláda velmi rozhodně zakročila vůči straně Konráda Henleina, aby nám to s tím stálým a úzkostlivým klidem nepřerostlo přes hlavu*“⁴⁷¹

Případ Dolního Jiřetína dobře ilustruje, jak probíhaly vzájemné roztržky mezi oběmi národnostmi. Němci se nesnažili vyhnout možným střetům, právě naopak jejich chování bylo vysloveně provokativní, nebylo tedy divu, že Češi mnohdy sáhli k násilné konfrontaci, která pak byla Sudetoněmeckou stranou využívána k propagandistickým účelům.

22. května 1938 se konaly obecní volby v Mostě a v Horním Litvínově. V Mostě nebyla utvořena jednotná kandidátka českých stran. Do obecních voleb zde vstoupily tyto

⁴⁶⁷ Brüxer Zeitung, 16. května 1938.

⁴⁶⁸ Brüxer Zeitung, 11. května 1938. Novináři si zde dále stěžují, že cenzura zabavila článek z předcházejícího dne, ve kterém informovali o dění v Horním Jiřetíně.

⁴⁶⁹ NA, sign. PZÚ 207/610/42.

⁴⁷⁰ Brüxer Zeitung, 16. května 1938.

⁴⁷¹ Stráž na severu, 21. května 1938.

strany a uskupení – česká volební skupina⁴⁷², národně-socialistická strana, česká strana sociálně demokratická, národní liga, komunistická strana, sudetoněmecká strana, německá sociální demokracie a sdružení židovských stran⁴⁷³. V Horním Litvínově se spojili národní socialisté se skupinou českých občanských stran. Sociální demokraté a komunisté kandidovali samostatně. DSAP vydržela nátlak SdP a uhájila si své nezávislé postavení.

V rámci předvolební kampaně navštívil 16. května 1938 posl. E. Kundt Horní Litvínov. Jeho projev zněl velmi radikálně, plně v intencích karlovarských požadavků. Na úvod řekl, obecní volby představují velkou politickou příležitost, aby mohly být německé obce opět spravovány v německém duchu.⁴⁷⁴

Podle jeho slov byla i ve starém Rakousku umožněna Čechům svobodná správa obecních záležitostí a ti později toto právo německému obyvatelstvu odebrali. Sudetské Němce má čekat velká epocha, kdy si budou spravovat svůj sociální, kulturní a hospodářský život. Policie má být opět v německých rukách. Požaduje bezpodmínečnou národní suverenitu. „*Wir sind ja kein Negervolk, das verwaltet werden muß*“⁴⁷⁵ Češi by podle jeho slov měli být vděční, že Konrád Henlein představil v Karlových Varech skromné požadavky (!) a demagogicky dodává, že je podivuhodné, když lidé, kteří se považují za demokraty, se staví proti tomu, aby si každý národ mohl svobodně zvolit svůj světový názor. O zákazu „německého pozdravu“ řekl, že se jedná o oficiální pozdrav sudetského němectví a kdo jej nepoužívá, nehlásí se k němu. Pokud bude někdo kvůli tomuto pozdravu zadržen, má o tom podat protokol k parlamentnímu klubu Sdp.⁴⁷⁶ Kundt se ve svém projevu věnoval i zahraniční politice státu, kde vznesl požadavek na spolurozhodování. Podle jeho slov tvoří dějiny velké národy a mužové. Úlohou sudetských Němců je pomáhat jim při tom a nekrvavým způsobem vytvořit odpovídající pořádek. Stejný úkol by měl připadnout také Čechům.⁴⁷⁷

V pátek 20. května 1938 se konalo shromáždění SdP, na kterém jako řečníci vystoupili W. Sebekowsky, A. Ott a místní vedoucí A. Füssel. V práci obecního zastupitelstva nastoupí po volbách nové způsoby, skončí marxistické pojetí, vyjádřil se ve svém projevu Alois Ott.

⁴⁷² Česká volební skupina občanských stran byla tvořená národním sjednocením, českou živnostenskou stranou, agrární stranou a lidovou stranou

⁴⁷³ Brüxer Zeitung, 9. května 1938.

⁴⁷⁴ Brüxer Zeitung, 16. května 1938.

⁴⁷⁵ Brüxer Volkszeitung, 17. května 1938

⁴⁷⁶ Používání „německého pozdravu“ považovali Češi za provokaci. Svědčí o tom případ, který se stal v Mostě na I. náměstí. Poslanec Eichholz byl napaden dvěma Čechy, po té co se pozdravil se svým známým tímto způsobem. Jan Lukeš a Jaroslav Pront byli za napadení zadrženi policií a obviněni z lehkého ublížení na těle. Brüxer Zeitung, 24. července 1938.

⁴⁷⁷ Brüxer Zeitung, 16. května 1938.

Dvacet let prý bylo zastupitelstvo místo pro mezitřídní boj, který poškozoval obec, zastupitelstvo se stane reprezentantem „volksmanschaftu“. Jako nejdůležitější označil řešení sociální otázky, především pak situaci nezaměstnaných. Je prý nutné vypracovat nové statistiky, protože ty oficiální (hovořící o klesající nezaměstnanosti, pozn. aut.) neukazují pravdivý stav. Zároveň se musí učinit pořádek v hospodaření obce.

A. Füssel se naopak zaměřil na sociální demokraty. Aby nedošlo ke ztrátě zbývajících německých hlasů, nabídla SdP spojení s místními sociálními demokraty, kteří prý bezdůvodně tuto nabídku odmítli. Podle Füssela i ti zbývajcí dělníci, kteří dosud stojí mimo národ, se v rozhodující chvíli přidají k volksmanschaftu. Na tyto slova navázal i W. Sebekowsky slovy, že každý správný Němec musí odevzdat hlas Konrádu Henleinovi.⁴⁷⁸

Také ostatní strany konaly své volební agitace. Národní socialisté, tradičně nejsilnější česká strana v oblasti, uspořádala svoji voličskou schůzi 13. května 1938 v Hornickém domě v Mostě. Před asi tisíci posluchači předstoupila posl. Zemínková. Její projev se však nedotkl žádné aktuální otázky, omezila se na význam ženy v obecní správě a odkaz Václava Klofáče.⁴⁷⁹ V Horním Litvínově pořádali 15. května s voličskou schůzi čeští sociální demokraté. Bohužel bližší informace o jejím průběhu nám stranický tisk nepřináší. Ve stejný den se zde konalo také shromáždění DSAP, na kterém promluvil Wenzl Jaksch.⁴⁸⁰

Atmosféra před obecními volbami byla značně napjatá. 18. května zaslali horníci z dolu Matylda vládě rezoluci, ve které žádali zásah proti provokacím SdP. „*Stále roztoucí útisk proti demokratickému obyvatelstvu, ignorující celé státní autority, rasové štvánice, bojkot, šeptaná propaganda o příchodu vojska Třetí říše a jiné, za účelem zastrašení a podrobení se SdP, pokračuje bez překážky*“ Rezoluce, kterou podepsali zástupci všech odborových svazů končí slovy: „*Jestliže vláda není jednotná a pevná (...) nechť učiní místo skutečně demokratické vládě, která je dosti silná, rázně proti fašismu zakročiti, která spojenectví s Francií Lidové fronty a největší baštou míru Sovětským svazem zůstane věrná, samostatnost demokratické republiky udrží a ji také do důsledku ubrání.*“⁴⁸¹

Bezprostředně před prvním kolem voleb byli představitelé státu podrobeni těžké zkoušce v souvislosti s tzv. květnovou krizí. Mezi historiky nepanuje jednotný názor na bezprostřední příčinu jejího vzniku. Podle V. Kurala byly Praze předány mylné informace o sudetoněmeckém puči, údajně chystaném na 20. května a jeho podpoře jednotkami SA a SS.

⁴⁷⁸ Brüxer Zeitung, 20. května 1938 a Brüxer Volkszeitung, 21. května 1938.

⁴⁷⁹ Stráž na Severu, 21. května 1938.

⁴⁸⁰ Gedenkbuch der Stadt Oberleutendorf..., str. 69.

⁴⁸¹ FRÖLICOVÁ, Zdena, *Mnichov a Mostecko*. In: *Mnichov 1938*, Praha 1988, str. 112.

Později ještě získala zprávy o přesunech svazků wehrmachtu k čs. hranicím. Vláda v reakci na tyto údaje nařídila vojenské uzavření hranic, obsazení pevností a povolání jednoho ročníku záložníků. Z mosteckých kasáren byli vojáci 9. pěšího pluku spolu s příslušníky SOS převezeni na hranice do okolí Brandova, Zeleného dolu a Cínovce.⁴⁸²

Hitler nyní mohl vystupovat před světem jako ten, který pouze reaguje na vojenské operace čs. strany.⁴⁸³ I když rozhodnutí vlády přinášelo obrovská rizika, přeci jen povzbudilo „hraničáře“, kteří se konečně dočkali rozhodného činu. Republika ukázala, že je rozhodnuta se bránit. Na druhou stranu přinesla obtíže v mezinárodní politice, Británie si uvědomila, že by ji Československo svým samostatným rozhodnutím mohlo vtáhnout do válečného konfliktu: „... *britská vláda v blízké budoucnosti učiní všechno, aby nemusela opakovat svůj postoj z 21. května, ba co víc – aby krize tohoto druhu nevznikla*“⁴⁸⁴

V neděli 22. května proběhlo první kolo obecních voleb a přestože byla atmosféra vypjatá, obešel se tento den bez potíží, k čemuž jistě přispěla i přítomnost vojska na hranicích a ve městech.⁴⁸⁵

Volební účast byla v Mostě i v Horním Litvínově stejná jako při parlamentních volbách v roce 1935 – 94%, přičemž by podle tisku mohla být ještě vyšší, nevolili totiž povolání záložníci⁴⁸⁶.

V Mostě volby vyhrála Sdp, obdržela 10 671 (61,6%)⁴⁸⁷ hlasů, což představovalo 26 mandátů. Hlas jí odevzdalo odhadem 92% německých voličů. DSAP zažila ještě další pokles oproti roku 1935, volilo ji jen 572 (3,3%) voličů a získala 1 mandát, oproti posledním obecním volbám v roce 1931 ztratila 4 mandáty. Z českých stran byla tradičně nejúspěšnější nár. soc. strana, získala 2415 (13,9%) hlasů, přestože oproti roku 1931 1 mandát ztratila. Následovala česká sociální demokracie s 1256 (7,2%) voliči a s 3 mandáty, čímž si o 1 mandát polepšila oproti roku 1931. Česká volení skupina získala 1234 (7,1%) hlasů a 3 mandáty. KSČ obdržela hlasy od 716 (4,1%) voličů, což znamenalo 2 mandáty. Jako poslední mohla v obecním zastupitelstvu zasednout židovská skupina, volilo 374 (2,1%) voličů a měla nárok na 1 mandát. Národní liga obdržela pouze 80 hlasů, což na získání mandátu nestačilo.

⁴⁸² FRÖLICHOVÁ, Zdena, *Mnichov ...*, str. 113.

⁴⁸³ KURAL, V.: *Konflikt...*, str. 175-177.

⁴⁸⁴ Tamtéž, str. 178.

⁴⁸⁵ „*Máme za sebou první volební den. Minul v úplném klidu a pořádku a zvláště v pohraničí, kde v předvolebním týdnu docházelo k drzým provokacím a k přepadávání českých občanů i německých sociálních demokratů henleinovskými násilníky, nedošlo v den voleb k rušivým událostem. K tomuto náhlému uklidnění přispělo bezesporně rozhodnutí vlády o povolání záložníků k vojenskému cvičení, rozhodnutí, kterému bylo porozuměno na obou stranách státních hranic.*“ Severočeský dělník, 27. května 1938.

⁴⁸⁶ Tamtéž.

⁴⁸⁷ Počet hlasů SdP se oproti vlbě do poslanecké sněmovny narostl o 1377 hlasů. V roce 1935 odevzdalo hlas v Mostě BdL a DCV 977 voličů. Ztráta DSAP volbám do posl. sněmovny představovala 414 hlasů.

Brüxer Zeitung sice psaly, že Most zůstal německým městem, avšak více jak 30% jeho obyvatel volilo české strany.⁴⁸⁸

Také v Horním Litvínově se vítězem voleb stala Sdp, která získala 4311 (67,9%) hlasů a 25 mandátů, přibližně získala hlas od 90% (opět pouze odhadem) německého obyvatelstva. Něm. soc. demokraté zde byli úspěšnější než v Mostě, volilo je 482 (7,6%) voličů, což představovalo 3 křesla v zastupitelstvu.

Nár. socialisté se rozhodli vstoupit do voleb ve společné kandidátce se skupinou občanských stran. Toto seskupení obdrželo 788 (12,4%) hlasů a 4 mandáty. Sociální demokraty volilo 390 (5,8%) voličů, náleželi ji 2 mandáty. KSČ odevzdalo hlas 380 (5,7%) voličů a získala také 2 mandáty.

Večer po vyhlášení výsledků se na I. náměstí sešel dav německých obyvatel, na výzvu státní policie se však záhy rozešel. Stejně poklidně proběhl večer i v Horním Litvínově.⁴⁸⁹

O týden později se konaly volby v těchto obcích: Lom, Hamr, Hora Sv. Kateřiny, Kopisty, Konobrzhe, Paředla, Růžodol, Korozluky, Obnice, Horní Jiřetín, Střimice, Souš, Louka, Klíny a Saběnice. České strany kandidovaly samostatně pouze ve 4 obcích (Lom, Kopisty, Konobrzhe, Růžodol), v ostatních obcích se sdružily ve českou volební skupinu. Pouze v těch obcích, kde byla česká většina se nestala vítězem voleb SdP. V Lomu, Kopistech, Růžodolu zvítězila KSČ. V Souši obdržela nejvíce hlasů ČSNS a to 1057, následovala za ní KSČ se 780 hlasy, ČSDSD s 482 hlasy, dohromady měly tyto strany 26 mandátů. Až na 4. místě se objevila SdP se 477 hlasy a 4 mandáty. Stejně tak v Konobrzích vyhráli volby národní socialisté. Ve Střimicích pomohlo spojení českých stran, které dohromady vyhrály volby, poté co získaly 221 hlasů a 10 mandátů. V Saběnicích byla postavena jediná kandidátka SdP, takže o složení obecního zastupitelstva bylo rozhodnuto bez voleb.⁴⁹⁰

V Hoře Sv. Kateřiny, kde před rokem 1933 byli jednoznačně nejsilnější stranou němečtí sociální demokraté, získali nyní 117 hlasů a 4 mandáty, SdP obdržela 713 hlasů a 19 mandátů, což představovalo přibližně 85,9 % německých hlasů.. Český volební blok získal 48 hlasů a 1 mandát. Brüxer Zeitung si stěžovaly, že odvolili i dva zdejší Češi, kteří byli povoláni do vojenské služby, přestože to zákony zakazují.⁴⁹¹ V Klínech se voleb zúčastnilo 11 Čechů, přičemž sdružené české strany obdržely 22 hlasů. Pravděpodobně tak obdržely hlasy od

⁴⁸⁸ Brüxer Zeitung, 23. května 1938.

⁴⁸⁹ Tamtéž.

⁴⁹⁰ Brüxer Zeitung, 30. května 1938.

⁴⁹¹ Brüxer Zeitung, 30. května 1938.

německých sociálních demokratů, jejichž strana v Klínech nekandidovala.⁴⁹² Měla by být oceněna jejich odvaha jednat proti volksmanschaftu a situovat se tak do postavení „zrádců národa“.

České strany a komunisté podaly 30. května stížnost na průběhu obecních voleb v Mostě. Němečtí sociální demokraté se od celé záležitosti distancovali. Předmětem sporu byl fakt, že na kandidátce SdP vystupovali bratři Adolf a Otto Füsselové, což je podle stěžovatelů nepřípustné. Sudetoněmecká strana však namítala, že zákon nedovoluje, aby osoby v příbuzenském vztahu zasedaly v městské radě, nikoliv však v zastupitelstvu. Další sporný bod se týkal Národní ligy, která ve volbách obdržela pouze 80 hlasů, ačkoliv se pod její kandidátku podepsalo 160 lidí. Stížnost byla podstoupena k zemskému úřadu, který ji koncem června 1938 zamítl.⁴⁹³

Poslední, třetí kolo voleb se uskutečnilo 12. června 1938 obcích, kde uplynulo šestileté volební období obecní správy, v politickém okrese Most se to týkalo obcí: Bečov, Vysoké Březno, Bylany, Chánov, Dolní Jiřetín, Komořany, Lišnice, Moravěves, Polerady, Rudolice, Sedlec, Bedřichův Světec, Velebudice, Volevčice, Záluží, Židovice, Chudeřín, Janov, Dolní Litvínov, Rauschengrund, Mníšek. V Brandově se volby nekonaly, protože v sousední saské obci Obernhau se vyskytla slintavka a kulhavka. Obyvatelstvo tedy odvolilo v Hoře Sv. Kateřiny 29. května.

SdP se stala opět vítěznou stranou ve všech obcích kromě těch, kde Češi tvořili většinu. Dolní Jiřetín, kde ze 30 křesel v obecním zastupitelstvu získaly spojené české strany 19 mandátů. Stejně tak v sousedním Záluží volby vyhrála ČSNS s 8 mandáty, následovaly KSČ a ČSDSD, oběma stranám připadlo 7 mandátů. SdP zde skončila až na 3 místě se 6 křesly. Ve Velebudicích obdržely SdP a české spojené strany shodně po 6 mandátech. V Komořanech připadlo na SdP 9 mandátů, spojené české strany sice získaly o jeden mandát méně, ale poměrně silné zde bylo zastoupení KSČ – 3 mandáty a 1 křeslo zbylo také na DSAP.⁴⁹⁴ Naopak v Moravěvsi, Bylanech, Rauschengrundu a Mníšku kandidovala pouze jediná strana – Sudetendeutsche Partei.

Celkově SdP vyhrála ve 27 obcích ze 39, kde se obecní volby konaly. Volilo ji průměrně kolem 90 % německého obyvatelstva. Němečtí sociální demokraté ztratili oproti roku 1935 opět další příznivce, při srovnání volebních výsledků z roku 1935 a obecních v r.

⁴⁹² Tamtéž.

⁴⁹³ Brüxer Zeitung, 27. června 1938.

⁴⁹⁴ Brüxer Zeitung, 13. června 1938.

1938 zjistíme, že ztráta DSAP činila 30% hlasů.⁴⁹⁵ Největší ztráta nastala v Mostě (414 hlasů, 42%), nejmenší pak v hornických obcích – Kopisty, Komořany, Souš, ale i Bedřichův Světec. Nárůst hlasů byl zaznamenán v Rudolicích n. Bílinou (42 hl. v r. 1935, 51 hl. v r. 1938) Nejvíce mandátů – 4 – získala DSAP v Hoře Sv. Kateřiny, 3 křesla obsadila také v Louce a Konobřích. Jak píše M. Moulis ... „, *Všeobecně se projevílo, že němečtí sociální demokraté i komunisté si vedli lépe v místech, kde byla silná česká menšina, zaměřená ostře proti Henleinovi.*“⁴⁹⁶ Podle údajů Brüxer Zeitung odevzdalo svůj hlas SdP v soudním okrese Most 89,9% německého obyvatelstva, v s. o. Horní Litvínov 89, 2% a v Hoře Sv. Kateřiny dokonce 83, 8%. Tato čísla jsou nižší v porovnání s celosudetským průměrem, kde se odhaduje, že SdP volilo 90-95% německých voličů. Je prakticky nemožné spočítat přesně kolik německých voličů odevzdalo hlas SdP, jelikož nevíme, jaký počet Němců volilo KSČ.

Velmi těžko lze posoudit nějaké výkyvy uvnitř českého tábora, protože ve 23 obcích z 39 byla vytvořena jednotná kandidátka českých stran, ke které se někdy ještě přidala KSČ (v Souši) či DSAP (ve Volevčicích a Velebudicích).

Brüxer Zeitung komentovaly po skončení třetího kola celý průběh voleb: „*Die drei Wahlsonntage wurden drei Wahlsiege, von denen die ganze Walt sprach. Dreimal hat gemeldet werden müssen, daß es außer der Sudetendeutschen Partei keine politische, von einer wahren Überzeugung getragenen Macht mehr in unserem Volk gibt, und daß alle Hoffnungen Prags auf den Aktivismus, den einige tschechische Blätter jetzt gerne aus der Erde kratzen würden, Lustschlösser gewesen sind.*“⁴⁹⁷ Dále se můžeme dočíst, že sudetští Němci ukázali před světem, co chtějí a co si myslí. Nyní je již pražská vláda nemůže přehlížet. Stejně tak cizina by měla o jejich osudu spolurozhodovat.⁴⁹⁸

Český tisk se naopak obával, aby v obcích, kde získali rozhodnou většinu příznivci henleinovi strany „...*nepovstanou úřadům a státu nebezpečná hnízda at' pasivního či zjevného odporu*“ a to především v otázkách přenesených působností obcí (např. vojenské záležitosti).⁴⁹⁹ Němečtí sociální demokraté hovořili o výsledku voleb jako o největším morálním vítězství, kterého strana ve své historii dodáhla. „, *Was sich zu uns bekannte, das*

⁴⁹⁵ Tento údaj se příliš neodchyluje od celorepublikového průměru, který činil asi 35 %. Karník, Zd. České země v éře první republiky. Praha 2003, str. 533. Při výpočtu tohoto údaje jsem započítávala i ty obce, kde byla postavena jediná kandidátka SdP, protože v nich i v roce 1935 bylo postavení DSAP velmi slabé.

⁴⁹⁶ MOULIS, Miloslav: *Henleinovci a obecní volby v roce 1938*. In: Historie okupovaného pohraničí 7, Ústí nad Labem 2003, str. 167.

⁴⁹⁷ Brüxer Zeitung, 13. června 1938.

⁴⁹⁸ Tamtéž.

⁴⁹⁹ Severočeský dělník, 3. června 1938.

*war nicht eine Grupe von Wählern, das sind Kaders von Helden und Heldinnen, denen die Nachwelt noch Ruhmeskränze flechten wird.*⁵⁰⁰

Co tedy přinesly obecní volby? Slovy M. Moulise: *“Lze pochopit snahu čs. vlády splněním dalších Henleinovských požadavků uklidnit rozpoložení v českém pohraničí v oblastech s většinou německého obyvatelstva. Ale brzy a tím více po dlouhém časovém odstupu se ukázalo, že tento krok se nezdařil. Naopak: Henlein prokázal, že za ním stojí 90 - 95% německého obyvatelstva. Podařilo se mu prakticky potlačit všechnu opozici mezi sudetskými Němci. Plány Henleina i Hitlera, i tímto způsobem urychlit cestu k rozbití československé republiky, se naplňovaly.”*⁵⁰¹

Při ustanovujícím zasedání nově zvolených obecních zastupitelstev se projednávala otázka volby starosty, jeho zástupce (jednoho či dvou podle velikosti obce) a členů rady.

Volba představitelů města proběhla v Horním Litvínově 14. června za přítomnosti velkého počtu diváků. 25-ti hlasy byl starostou zvolen funkcionář SdP Franz Richter, prvním místopředsedou Anton Vatter (SdP), druhým pak Emanuel Dubský (blok DSAP a českých stran). Městská rada byla utvořena z 8 zástupců SdP a 4 zástupců ostatních stran.⁵⁰²

Na Mostecku bylo poměrně dost obcí, kde se prosadil starosta z jiné strany než ze SdP. Jednalo se o obce Chudeřín (starosta za ČSNS), Lom (ČSNS), Kopisty (KSČ), Záluží (ČSDSD), Dolní Jiřetín (spojené české strany), Souš (ČSNS). Dokonce v Lomu, Záluží Rudolicích a Souši neměli ani jako místopředsedu členu SdP. Jedná se o poměrně výjimečnou záležitost ve srovnání s ostatními oblastmi.⁵⁰³

I během obecních voleb pokračovala jednání o národostním statutu, 4. června 1938 představila SdP svoji konkretizaci karlovarských požadavků v dokumentu nazvaném „*Skizze über Neuordnung der innenstaatlichen Verhältnisse der Tschechoslowakei ...*“. Tento náčrt však vládu dosti zaskočil. Henlein přesně podle Hitlerových instrukcí o stupňování požadavků se již nespokojil s Volksschutzgesetze, ale směřoval k velmi volné federativní podobě státu. Státní území mělo být rozděleno na jednotlivé národní skupiny, které by disponovaly rozsáhlou samosprávou. Centrální úřady by byly oslabeny na nejvíce možnou úroveň. Vláda se snažila o kompromis mezi jejím připravovaným návrhem a touto skizzou,

⁵⁰⁰ Freiheit, 24. května 1938.

⁵⁰¹ Moulis, M. *Henleinovci ...*, str. 171.

⁵⁰² Do městské rady byli zvoleni kromě starosty a dvou místopředsedů: Eduard Häckel (DSAP), Wilhelm Martin (SdP), Karl Kaspar (SdP), Ferdinand Pietsch (SdP), Wenzel Fischer (SdP), Dr. Franz Schott (SdP), Hermann Lohn (KSČ), Antonín Hejskal (blok DSAPA českých stran), Arthur Löffler (SdP).

⁵⁰³ BÍŽOVÁ, K. – RADVANOVSÝ, Z. – PŘENOSIL, M: *Volby ...*, str. 89.

přičemž vyloučila požadavky dotýkající se samotné integrity státu. Návrh národnostního statutu vláda představila až 26. července 1938.⁵⁰⁴

Český tisk však byl skeptický k tomu, že by národnostní statut zlepšil poměry v pohraničí. Henleinovcům prý ani o statut jako takový nejde neboť ... „ *At již národnostní statut přinese sebevětší výhody Němcům, sudetoněmecká strana bude mít stále obrácené oči do zaslíbené nacistické říše*“⁵⁰⁵

Začátkem července se na Strahově konal X. sokolský slet, který byl chápán jako národní manifestace, a který přinesl Čechům optimističtější náladu: „ *Budme věrni sokolské myšlence, idee, jež povzbuzuje a posiluje národ, rozradostňuje nás bezpečnou zárukou, že sebe těžší doby najdou nás silné a odolné a nezviklají naši důvěru v lepší příští*“.⁵⁰⁶ Sokol byl nejrozšířenějším českým spolkem, na Mostecku měl svoji pobočku v každé obci. Proto byl slet považován za jednu z nejvýznamnějších událostí v životě zdejších „hraničářů“. Jeho význam ještě zdůraznila atmosféra doby, ve které se konal. Při závěrečném průvodu Prahou však sokolové z Krušnohorské-Kukaňkovy župy ostantativně mlčeli, aby tak demonstrovali svůj nesouhlas se zákazem uskutečnit průvod městem při župním sletu v Duchcově. Sokolové se nechali slyšet, že „*nesmí-li křičet v pohraničí, nebudou křičet ani v Praze*“.⁵⁰⁷

Brüxer Zeitung však psaly, že slet vyjadřoval připravenost Čechů k boji a přispěl tak prý k zesílení jejich sebevědomí, což bude mít důsledky na sudetoněmeckém území. Sokolský slet s celou svoji symbolikou a atmosférou vypadá prý „teatrálně, popírající opravdové, hluboké národní vědomí.“⁵⁰⁸

Naopak nikoliv jako teatrální, ale vyjadřující dávnou německou tradici, označily zmíněné noviny oslavy slunovratu konanou 20. června 1938 v Mostě. Slavnost probíhala na cvičišti německého tělocvičného spolku a zúčastnit se ji mělo na 8 tisíc lidí. „ *Aus Fabriken, Scheibstuben, von den Werkstätten und Felden kommen die Deutschen zum Feuer der große Wende um die Herzen aufrennen zu lassen an den Flammen des neues Geistes*“ Pořadatelé museli svůj program značně omezit, protože okresní úřad nepovolil průvod městem a u zapálené hranice na Hněvíně nesmělo být žádné další shromáždění.

⁵⁰⁴ KURAL, V.: *Konflikt ...*, s. 181-183.

⁵⁰⁵ Stráž na Severu, 25. června 1938.

⁵⁰⁶ Stráž na Severu, 2. července 1938. K myšlenkám sokolského sletu se přihlásí i němečtí sociální demokraté, viz *Freiheit*, 5. července. „ *...Der zehnte Sokolkongres ist so als ein Beweis dessen, daß die Demokratie im Herzen Europas lebt*“.

⁵⁰⁷ Stráž na Severu, 16. července 1938.

⁵⁰⁸ Brüxer Zeitung, 7. července 1938.

Slavnost zahájily fanfáry, následoval přednes básní a tanec žen s pochodněmi. Poté co sbor zazpíval písně „Flamme empor“ a „Sonnenwende“, začali lidé skákat přes oheň. Celá oslava proběhla klidně a policie nemusela zasáhnout.⁵⁰⁹

III. C. Červenec – září 1938

Jak již bylo výše řečeno, v Mostě se nemohlo ustanovující zasedání zastupitelstva sejít do té doby, dokud nebude vyřízena stížnost na průběh voleb. Po zamítnutí stížnosti se nově zvolené zastupitelstvo sešlo 1. července 1938 ve školní tělocvičně na Wilsonově třídě vyzdobené městskými a státními vlajkami. Volby se zúčastnili i okresní hejtmán Žaloudek a vrchní okresní komisař Dr. Cee, kteří na úvod schůze pohovořili o úlohách a povinnostech městského zastupitelstva. Jaké bylo rozložení politických stran v zastupitelstvu, názorně ukazuje fakt, že zastupitelům SdP nestačila polovina křesel u stolu ve tvaru U, ale museli být posazeni i na jeho druhou polovinu.⁵¹⁰

Ještě před volbou starosty navrhly české strany spolu s KSČ a židovskou stranou na post prvního místopředsedy nár. socialistu Bohumila Dymeše, jenž také tuto funkci získal. Při volbě starosty se české strany, KSČ a zástupce židovské strany zdrželi hlasování. Starostou byl 26 hlasy SdP a 1 hlasu DSAP zvolen funkcionář SdP Alois Ott⁵¹¹, druhým místostarostou okresní vedoucí SdP Josef Witopil. Zasedání se zúčastnilo také velké množství přihlížejících lidí, kteří po zvolení starosty Aloise Otta propukli v bouřlivý jásot. Městská rada měla 14 členů z níž 9 bylo zvoleno za SdP, zbytek rady tvořily české strany. Němečtí sociální demokraté ani Židé nebyli v radě zastoupeni.⁵¹²

Krátce po volbě podaly české strany opět odvolávání, tentokrát proti volbě starosty, jelikož jeho bratr Alexius Ott působil jako městský revizor. Stížnost byla 1. srpna 1938 opět zamítnuta.⁵¹³

Zajímavě probíhala volba starosty v Záluží. Dle Stráže na Severu pomohlo ke zvolení starosty M. Vencla, který kandidoval za ČSDSD, 6 henleinovských hlasů. Zatímco kandidát

⁵⁰⁹ Brüxer Zeitung, 21. června 1938.

⁵¹⁰ Brüxer Zeitung, 2. července 1938.

⁵¹¹ Alois Ott se narodil 20. ledna 1894 v Mostě, vystudoval Filosofickou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze. Pro zranění oka byl zproštěn vojenské služby. Od roku 1918 působil jako profesor na reálném gymnáziu v Mostě, kde vyučoval latinu a řečtinu. Zabýval se také regionální historií. Oženil se s Annou Stanek z Dolního Jiřetína, s níž měl 7 dětí. V roce 1933 vystoupil z DCV a stal se členem nově vznikající SHF. Tamtéž.

⁵¹² Městská rada měla toto složení: Wilhelm Friedler (SdP), Richard Hönig (SdP), JUDr. Walter Parth (SdP), Rudolf Pflaum (SdP), Franz Sauerstein (SdP), JUDr. Hubert Mayer (SdP), Rudolf Nödl (SdP), prof. Alois Ott (SdP), Josef Witopil (SdP), Franz John (ČSNS), Bohumil Dymeš (ČSNS), Jan Lakaš (skupina čes. obč. stran) Josef Pisařovič (ČSDSD). Tamtéž.

⁵¹³ Brüxer Zeitung, 2. srpna 1938.

národních socialistů obdržel 8 hlasů od své strany a 7 hlasů od KSČ. 15 hlasů získal i Vencl a to 8 od ČSDSD, 1 od živnostníků, 1 od sjednocených a 6 právě od Sdp. Při rovnosti hlasů nakonec o osobě starosty nakonec rozhodl los. Zvláštní je, že SdP se volby starosty vůbec účastnila a také, že odevzdala své hlasy právě sociálnímu demokratovi. Nepodařilo se mi k této kauze najít další informace, celá věc je pouze omezena na jeden článek v národně-socialistickém listu, proto je obtížné provést hlubší hodnocení⁵¹⁴

Podle zákona měly státní orgány potvrdit zvolené starosty v jejich funkci. Starosty okresních měst potvrzoval ministr vnitra, ostatní pak zemské úřady. Avšak se schvalováním nových starostů, především těch z řad SdP příslušné orgány nespěchaly. Starosta Horního Litvínova – Franz Richter - obdržel potvrzení od zemského úřadu 22. července 1938. V pamětní knize Horního Litvínova je zaznamenáno, jak probíhalo předání úřadu. Krátce před 2 hodinou odpoledne přivítala nového představitele města, údajně podle starého obyčeje, dívka se solí, chlebem a vínem. Poté mu poblahopřál hodně štěstí jeho předchůdce. Nakonec nechal Richter vyvěsit vedle státní vlajky symboly SdP – vlajku a znak. Zakrátko se však před radnicí objevil dav lidí, který požadoval jejich odstranění. Symboly SdP zůstaly na místě až do 6 hodiny.⁵¹⁵

Při prvním zasadání zastupitelstva přednesl místostarosta za SdP dr. Franz Schott své cíle : „ *Die Sudetendeutschen sollen uns Bollwerk im Kampfe für unsere Volksrechte und Kampfe für den deutschen Sozialismus sein. Wir wollen das Leben unserer Gemeiden nach die Anschauung unserer Volksgruppe gestalten.*⁵¹⁶ Z jeho projevu je patrné, jak stále sebevědoměji vystupovali jednotliví funkcionáři SdP, nesnažili se již ani příliš zakrývat, kam jejich snažení míří. Ve stejném duchu proběhlo i „shromáždění praporů“, pořádané 24. července 1938 v Mníšku. Brüxer Zeitung přináší zprávu, že se sjely uzavřené oddíly SdP ze všech míst litvínovského a mosteckého okresu, aby uctily památku válečných hrdinů.

Shromáždění, které mělo zřejmý manifestační charakter, se mělo zúčastnit na 10 tisíc lidí. Vrcholem celého dne byl průvod uspořádaný pouze z mužů, členů SdP, jenž čítal na 4 tisíce osob a v jehož čele kráčel starosta Horního Litvínova Richter a posl. Köhler. Franz Richter ve svém projevu trval na tom, že musejí zůstat zachována německá pracovní místa.⁵¹⁷

Richter narážel na prodej Petschkova koncertu České obchodní společnosti, ke kterému došlo 15. července 1938. Petschkové vlastnili Mosteckou uhelnou a Severočeskou uhelnou

⁵¹⁴ Stráž na Severu, 18. července 1938.

⁵¹⁵ Das Gedenkbuch der Stadt Oberleutendorf ..., str. 83.

⁵¹⁶ Tamtéž, str. 86.

⁵¹⁷ Brüxer Zeitung, 25. července 1938.

společnost, které nyní přešly z německo-židovských do českých rukou.⁵¹⁸ Sudetoněmecká strana při jednání s vládou požadovala nejen zajištění německých pracovních míst, ale i dodržení smluv o dodávkách. Za nepřipustné považovala to, že by mohlo dojít k počesťování německých pracovních míst.⁵¹⁹ Na místech důlních úředníků totiž převažoval Němci a snaha vlády, aby tato místa byla obsazována podle národnostního klíče, byla neúspěšná.

Nový starosta Mostu, Alois Ott, byl potvrzen mistrem vnitra až 5. srpna 1938. Slavnostní předání úřadu od vrchního komisaře Šlemra se mělo uskutečnit o 11 dní později při zasedání celé správní komise a za účasti obou místostarostů. Na oslavu převzetí starostenského úřadu naplánovala SdP lampiónový průvod městem a „německy smýšlející občané“ byli vyzváni, aby svá okna vyzdobili svíčkami a prapory.⁵²⁰

Ještě než začal průvod městem, shromáždili se na I. náměstí Češi a komunisté, podle úřední zprávy jich bylo kolem třinácti set. Ve 20 hodin se od sportovní haly vydal průvod pěti tisíc lidí doprovázený kapelou. Ordneři utvořili řetěz, který obepínal celý průvod. Nový starosta pozdravil shromážděné z balkónu zvednutou pravou rukou. V svém projevu se opět vrátil k tomu, že jim byla pět let protiprávně odepřena správa města, po ten čas prý zažívali útlak a dodává, že si již za žádných okolností nenechají vzít správu města. Vyjádřil se v tom smyslu, že děkuje za to, že volby byly tak dlouho odsouvány, protože nyní stojí němectví pod ochranou Konráda Henleina jednotné a založené na základech nacionálního socialismu⁵²¹

Češi sice byli policií drženi stranou od průvodu, avšak při projevu starosty vydávali takový hluk, že nebylo z jeho projevu nic slyšet. 120 příslušníků státní policie jim v tom nedokázalo zabránit, ztěžovaly si Brüxer Zeitung.⁵²² Kritizovaly také to, že nebyl povolán pohotovostní oddíl četnictva, který měl sídlo v blízkosti I. náměstí. Celá záležitost prý ukazuje, jak vypadá „dobrá vůle“ a „snaha o porozumění“ na české straně.⁵²³

Stráž na Severu komentuje celou událost slovy ... *„Prosíme naše hraničáře, aby v zájmu celostátním nenechali se vyprovokovat k žádným činům, které by pověst našeho národa mohly poškodit. Nadávejte záminku nepřátelské propagandě, která slyší i trávu*

⁵¹⁸ Petschkové se zbavovali svého severočeského koncernu. České obchodní společnosti prodali 51 tis. akcií Severočeské uhelné společnosti za bezmála 127 miliónů, 99, 2 tis. akcií Mostecké uhelné společnosti za 154,5 mil. korun, dále akciovou společnost – Grube Minerva, a.s. Grube Poseidon. Viz Gedächtnisprotokoll z 15. července 1938. MF ČR - Správní Archiv, Bankovní dům Petschek, nezpracováno.

⁵¹⁹ Brüxer Zeitung 15. července, 22. července, Stráž na Severu 30. července 1938.

⁵²⁰ Brüxer Zeitung, 11. srpna 1938.

⁵²¹ Brüxer Zeitung, 17. srpna 1938.

⁵²² Tamtéž. Za rušení veřejného klidu a pořádku byli ke 14 dnům vězení odsouzeni 4 osoby: Emilie Šálková, pomocná pokladní v městských lázní, Josef Řáda, městský dělník, Rudolf Pacík, řidič, Karel Nozar, dělník v městském hospodářském dvoře. Brüxer Zeitung, 20. srpna 1938.

⁵²³ Tamtéž.

rust. ⁵²⁴ Český tisk přinesl také informaci, že na Teplické třídě ordneři zbili svými obuškami tři české mladíky a další 18-ti letý muž byl bodnut nožem, takže skončil v nemocnici⁵²⁵. O těchto skutečnostech však *Brüxer Zeitung* nenapsaly sebemenší zmínku.

Tento incident byl během několika dnů druhým. První se odehrál 7. srpna 1938 při oslavě svátku Panny Marie Sněžné, která patřila mezi patronky města – v roce 1421 měla ochránit město před husity. Češi však považovali oslavu tohoto svátku za protistátní akt.⁵²⁶ V rámci oslav, kterých se zúčastnilo kolem 3 tisíc osob, byl také uspořádán průvod městem, během něhož měla skupinka vojáků stojící na I. náměstí volat na účastníky průvodu „*chcíp-heil!*“. Na dotyčné vojáky pak byla podána stížnost, neboť „*Vojsko je k ochraně státu a jeho občanů, nikoliv k tomu, aby hanilo německé občany a rušilo jejich shromáždění.*“⁵²⁷

Události, které se staly při starostově projevů, měly širší dosah. 19. srpna totiž navštívili Most spolupracovníci lorda Runcimana - Frank T. A. Ashton-Gwatkin a Geoffrey Peto. Ashton-Gwatkin⁵²⁸ vedl hospodářskou sekci ministerstva zahraničí a byl pravou rukou Rucimana, Peto zase působil jako Rucimanův sekretář v době, kdy byl ministrem obchodu. Oba Angličané navštívili město za doprovodu poslance Kundta, když se vraceli z Červeného Hrádku do Prahy. Starosta Alois Ott spolu s Ortsleiterem Adolfem Füsselem jim ochotně vyličili, jak jsou zdejší Němci utiskováni. Jako příklad samozřejmě uvedli záležitost se starostovým projevem a pokřikování vojáků při oslavě svátku Marie Sněžné.⁵²⁹ Po rozhovorech na radnici se vydala anglická delegace doprovázaná starostou a Füsselem k policejnímu řediteli, aby jim sdělil své stanovisko k oběma případům. Přítomen byl i inspektor státní policie Kračmar, jenž byl Hodžou pověřen, aby prozkoumal bezpečnostní poměry v Mostě.

Když se oba Angličané vraceli do hotelu Roß, německé obyvatelstvo shromážděné na I. náměstí je nadšeně zdravilo, zatímco Češi volali fůj, jak informovaly *Brüxer Zeitung*.⁵³⁰

Spolu s anglickou delegací navštívilo město množství zahraničních žurnalistů, kteří se zajímali o místní národnostně-politické poměry.⁵³¹

⁵²⁴ Stráž na Severu, 27. srpna 1938.

⁵²⁵ Stráž na Severu 20. srpna 1938.

⁵²⁶ Alois Ott se nechal slyšet, že poprvé za 20. let se slaví tento svátek v důvěře, ve znamení sudetoněmecké jednoty a v duchu nacionálního socialismu. (...) Zároveň jej prý naplňuje zadostiučiněním ten fakt, že právě sudetští Němci se stali středobodem celé světové politiky. A dodává, že jako jejich předkové teď bojují o svoji německou vlast. *Brüxer Zeitung*, 8. srpna 1938

⁵²⁷ *Brüxer Zeitung*, 8. srpna 1938

⁵²⁸ Gwatkinův postoj k sudetoněmecké otázce byl jednoznačný, již v březnu 1938 prohlásil, že by sudetoněmecké oblasti měly připadnout Německu. KVAČEK, Robert – CHALUPA, Aleš – HEYDUK, Miloš: *Československý rok 1938*. Praha 1988, str. 138.

⁵²⁹ *Brüxer Zeitung*, 19. srpna 1938.

⁵³⁰ Tamtéž.

Karta britského „nezávislého“ vyšetřovatele a zprostředkovatele mezi vládou a Sudetoněmeckou stranou byla Británií vytažena ve chvíli, kdy Henlein odmítl národnostní statut, který v sobě zahrnoval některé, pro Československo částečně přijatelné požadavky obsažené ve Skizze. Lord Walter Runciman byl známý svým germanofilstvím a jeho mise probíhala plně pod taktovkou henleinovců.⁵³² 18. srpna 1938 zprostředkoval Max von Hohenlohe-Langenburg, který pracoval pro SdP a nacistickou zpravodajskou službu, schůzku Henleina s Runcimanem ve svém sídle Červeném Hrádku. Henlein tvrdil, že požaduje pouze autonomii, pokud na ni však československá vláda nepřistoupí, nezbude mu nic jiného než trvat na plebiscitu.⁵³³

Koncem srpna předložil prezident Beneš svůj návrh na řešení sudetoněmecké otázky inspirovaný požadavky henleinovců, které mu byly odevzdány prostřednictvím Runcimana. Tento „třetí plán“ zajišťoval 50% podíl úřednických míst pro německé obyvatelstvo v jejich většinovém území, finance směřující do sociální, kulturní a vzdělávací oblasti byly rozděleny podle národností a dále počítal s vytvořením jednotlivými samosprávnými župami. Runciman se na tento návrh díval zpočátku příznivě, avšak po druhé schůzce s Henleinem na Červeném Hrádku 28. srpna, kde vůdce sudetských Němců nepřímo plán odmítl, změnil také své stanovisko.⁵³⁴

Při cestě z Aše na Červený Hrádek se měl Henlein zastavit také v Horním Litvínově, kde probíhala dožínková slavnost. Nakonec však na „Erntefest“ dorazil pouze K. H. Frank, který omlouval Henleinovu neúčast tím, že se jej čekala velmi důležitá jednání s lordem Runcimanem. Frank vysvětloval, že volksmanschaft se nachází v závěrečné fázi boje za svá práva a proto mají mít pochopení pro vůdcovu zaneprázdněnost. Nakonec nezapoměl dodat: „*Wir wollen nur eines: unsere deutsche Zukunft und den deutschen Sieg unserer deutsche Sache!*“⁵³⁵ Frankův projev si poslechl i známý novinář Daily Expressu – Sydney Morell, který ve své reportážní knize zaznamenal toto: „*Týž den odpoledne vyjel za zámku Henleinův vyslanec Karl Herrmann Frank, karlovarský knihkupec, který tiskl skoro všechny brožury vydávané stranou, a vrátil se autem na chůzi do Horního Litvínova, kde oznámil jásajícím Sudeťanům: ‘Jsme na konci svého zápasu. Naše požadavky zůstávají nezměněny.*“⁵³⁶

⁵³¹ Tamtéž.

⁵³² Německá sociální demokracie ve svém memorandu nabízela Rucimanovi spolupráci při řešení sudetoněmeckého problému. *Freiheit*, 13. srpna 1938.

⁵³³ KVAČEK, Robert – CHALUPA, Aleš – HEYDUK, Miloš: *Československý rok 1938*. Praha 1988, str. 155.

⁵³⁴ Veřejně byl třetí plán označen jako nedostačující 1. září 1938. *Brüxer Zeitung*, 1. září 1938.

⁵³⁵ *Brüxer Zeitung*, 29. srpna 1938.

⁵³⁶ MORELL, Sydney: *Viděl jsem ukřižování*. Brno 1995, str. 69.

I když byla dožínková slavnost ochuzena o účast Konráda Henleina, proběhla velmi pompézně, zúčastnit se jí mělo kolem 15 tisíc lidí. Město bylo vyzdobené stranickými prapory, girlandami a květinami. Večer pak svítily v oknech svíce a lampióny, děkanský kostel byl ozářen refraktorem a u památníku válečných hrdinů byl ze svíček utvořen velký věnec. Na programu oslav stála nejdříve mše, poté uctění památky válečných hrdinů, k památníku byl položen věnec se stuhami SdP. Po té byl uspořádán průvod městem v jehož čele kráčeli chlapci a dívky v krojích nesoucí obrovský věnec, následovaly je selské vozy ozdobené stuhami. Další část průvodu tvořili představitelé SdP a nakonec nechyběli ani zástupci německých spolků.

Starosta Richter ve svém projevu ocenil pomoc „Erntedienste“, která ulehčila zemědělcům těžkou práci při sklizních. Dále byl potěšen, že se sedláci stali rovnocenným článkem v řetězu národního společenství.⁵³⁷

26. srpna se konalo zasedání městského zastupitelstva v Mostě. Starosta se ve své řeči vrátil k událostem na I. náměstí. Celou záležitost využil ke kritice státní policie, která prý není schopná zajistit klid a pořádek. Jediné řešení proto viděl v znovuzavedení „Sicherheitswache“, která, prý dokázala plnit svoje povinnosti, přestože ji tvořilo kolem 40 mužů. Starosta však pozapomněl na to, že situace je naprosto odlišná než jaká byla před pěti lety a že za incidenty, které se v nedávné době staly, stálo provokativní chování sudetoněmecké strany.

Alois Ott přednesl své záměry do budoucna. Nutné je zlepšit zásobování vodou, kanalizaci a osvětlení ulic. Dále rozšířit parky a všechna zařízení, která slouží k odpočinku obyvatel. Oživení hospodářství a s tím spojené rozšíření pracovních možností je, podle jeho názoru, úkolem vlády a státu. Avšak některé sociální otázky musí řešit také obec, jedná se o péči o chudé a bytovou otázku. Jelikož předcházející vedení města zanechalo pohledávky ve výši 2 300 000, považuje za nezbytné se obrátit k občanům s žádostí o poskytnutí prostředků. Jinak by obec nebyla schopná splnit své kulturní a sociální povinnosti. Starosta Ott dodal, že příspěvky by byly rozděleny a upotřebeny podle národnosti dárce.⁵³⁸

7. září 1938 obdržela Henleinova strana „čtvrtý plán“, který oproti předešlému zaváděl v samosprávných orgánech národní kurie. Obvody státní správy, samosprávy a soudů by se navzájem přizpůsobily, soudy vyšší instance by byly organizovány v „národnostních odděleních“. Své stanovisko k návrhu chtěla SdP sdělit až po norimberském sjezdu NSDAP,

⁵³⁷ Brüxer Zeitung, 29. srpna 1938.

⁵³⁸ Brüxer Zeitung, 27. srpna 1938.

jehož se účastnili i přední funkcionáři Sudetoněmecké strany. Zpravodaj Brüxer Zeitung vyslaný do Norimberku popsal svůj dojem ze sjezdu následovně: „ *Der Gesamteindruck ist für jemand, der einem Parteitag in Nürnberg zum erstenmal erlebt, überwältigend. Dabei find es nicht eigentlich die Äußerlichkeiten und die Massenwirkungen, die den Zuschauer so sehr in den Bann ziehen. Es ist vielmehr das Gefühl und die Ahnung, welch gewaltiger Wille und welche Kraft hinter dieser politischen Herrschau des deutschen Volkes steht.*“⁵³⁹

Hitlerova řeč na sjezdu strany byla s napětím očekávána, podle některých náznaků měla zahájit útok německé armády na Československo.⁵⁴⁰ Vůdce vystoupil 12. září se svým projevem, ve kterém přímo napadl Československo. To je prý určeno k tomu, aby v případě války z jeho území vzlétávala letadla, aby bombardovala německá města a průmyslové oblasti. Dále, že v Československu je pouze 7 a půl milionům obyvatel přiznáno právo na sebeurčení. Ostatním je odepřeno. Sudetští Němci jsou potlačováni a je s nimi zacházeno nečestně. 3 miliony příslušníků německého národa je bito proto, že nosí potkolenky, nesmí zpívat písně, které se Čechům nelíbí či zdravit se svým pozdravem. Toto bezprávi musí být ukončeno. A na závěr dodal ono známé: „*Ich bin auch keineswegs gewill, hier mitten im Herzen Deutschladns durch die Tüchtigkeit kein anderer Staatsmänner ein zweites Palästina entstehen zu lassen. Die armen Araber sind mehrlos und vielleicht verlassen. Die Deutschen in der Tschechoslowakei sind weder wehrlos, noch nicht sind sie verlassen, das möge man zur kenntnis nehmen.*“⁵⁴¹

Po těchto slovech propukly na mnoha místech v pohraničí nepokoje. Henleinovci přepadali policejní stanice, celnice, úřady. V místech, kde došlo ke srážkách vyhlásila vláda stanné právo. Na Mostecku byla situace mnohem klidnější. Pouze v Horním Litvínově se na náměstí shromáždilo kolem 100 Němců, kteří provolávají „Ein Volk, ein Reich, ein Führer!“ . Na výzvu místního vedoucího se však dav rozešel.⁵⁴² Hitlerova řeč nevyvolala na Mostecku žádné nepokoje a za touto skutečností stálo pravděpodobně národnostní složení obyvatelstva, tedy silná česká menšina.⁵⁴³ Okresní policejní ředitelství v Mostě hlásilo do Prahy již 11. září 1938, že se mu dostalo informací o zamýšlených protistátních demonstrací. Místní vedení SdP bylo upozorněno, že „... by se jednalo o nepovolenou akci a vzhledem k velkému počtu Čechů by mohla vážně narušit veřejný klid a měla by za následek důrazné zakročení bezpečnostních

⁵³⁹ Brüxer Zeitung, 10. září 1938.

⁵⁴⁰ KVAČEK, Robert – CHALUPA, Aleš – HEYDUK, Miloš: *Československý rok 1938 ...*, str. 178.

⁵⁴¹ Brüxer Zeitung, 13. září 1938.

⁵⁴² NA, PMR, sign. 688, k. 3181.

⁵⁴³ FRÖHLICHOVÁ, Z.: *Mnichov a Mostecko*, str. 116.

orgánů. Tím bylo docíleno, že vedoucí SdP působili na své příslušníky, takže od nějakých demonstrací bylo upuštěno. V celém policejním obvodu byl klid.“⁵⁴⁴

Henlein za této situací označil jednání s vládou za vyloučené.⁵⁴⁵ 15. září utekli představitelé Sudetoněmecké strany do Německa a o den později byla strana a všechny organizace na ni napojené úředně rozpuštěny.⁵⁴⁶ V samosprávných orgánech zůstaly beze změn jednotlivé mandáty, které byly získány na základě kandidátní listiny SdP. Konrád Henlein byl obviněn z útoku proti republice podle § 1 a 2 zákona na ochranu republiky.⁵⁴⁷

19. září 1938 byla mimořádná opatření rozšířena na celou republiku a to na dobu tří měsíců podle § 4 zákona z 14. dubna 1920, č. 300 Sb. zák. a zákona z 10. června 1933, č. 125 Sb. zák. Zároveň nařídil zemský úřad uzavření hranic pro muže ve věku od 18 do 60 let, žen se opatření netýkalo.⁵⁴⁸ Po těchto nařízeních vlády nastal ve vnitrozemí klid, avšak na hranicích pokračovaly srážky s příslušníky Sudetendeutschen Freikorpsu, který byl vytvořen z uprchlých henleinovců a do jehož čela byl jmenován Henlein.⁵⁴⁹

15. září se setkal Chamberlain s Hitlerem na Berghofu. Při jednání se britský premiér vyjádřil v tom smyslu, že nemá námitek proti odstoupení sudetských území Německu, musí však ještě vyslechnout závěrečnou zprávu lorda Runcimana a stanovisko Francie. Daladier se návrhem souhlasil, 19. září byla čs. vládě předána britsko-francouzská ultimativní nota, která v rámci zachování evropského míru požadovala odstoupení okresů s více než 50% německého obyvatelstva.⁵⁵⁰ Československo mělo předat německé pohraničí, aniž by došlo k vypsání plebiscitu, ten by prý pouze celou situaci zkomplikoval. Vláda po těžkém rozhodování nakonec 21. září na notu přistoupila.

Proti rozhodnutí vlády se však zdvihla mohutná vlna odporu, české obyvatelstvo na celém území vyjadřovalo odhodlání bránit republiku. Byla vyhlášena generální stávka, na demonstraci před Rudolfinem lidé požadovali demisy současného kabinetu a vytvoření vlády národní obrany.⁵⁵¹ 22. září byl do čela vlády jmenován armádní generál Jan Syrový.

⁵⁴⁴ PMR, sign. 688, k. 3181.

⁵⁴⁵ Henlein prohlásil v lipském rozhlasu: „*Naše další žití je nemožné, jen právo na sebeurčení je pro nás záchranou. Všechny možnosti jednání s českou vládou jsou nemožné. Předstupuji před vás a prohlašuji, že chceme svobodné sebeurčení a svobodné žití a chceme domů do říše. K tomu mně dopomáhej Bůh*“. PMR, k. 3181.

⁵⁴⁶ Brüxer Zeitung, 17. září 1938.

⁵⁴⁷ Brüxer Zeitung, 16. září 1938.

⁵⁴⁸ Brüxer Zeitung, 19. září 1938.

⁵⁴⁹ Viz Protifašistický a národně osvobozenecský boj ..., č. 533.

⁵⁵⁰ KVAČEK, R. – CHALUPA, A. – HEYDUK, M.: *Československý...*, str. 190-2.

⁵⁵¹ Viz *Protifašistický a národně osvobozenecský boj ...*, Zpráva okresního úřadu pro Prahu-venkov o demonstračních průvodech 21. a 22. září 1938, č. 523.

Bohužel pro poslední zářijový týden nejsou příliš k dispozici prameny, které by ukazovaly, jaká byla situace na Mostecku. Český tisk – Stráž na Severu, Severočeský dělník i Hlas od hranic – vydal svá poslední čísla do 23. září.⁵⁵² Ani v kronikách se pro tuto dobu nenachází podrobnější informace. Zůstáváme tak odkázáni pouze na německý tisk, kde se ve velké míře objevují bílá místa - cenzurou zamítnuté pasáže.

Starosta Alois Ott vyzýval obyvatelstvo, jak německé, tak i české, aby v těchto „dějinných chvílích“ zachovalo klid a pořádek.⁵⁵³: „*In dieser Zeit des Überganges aus der alten in die neuen Sachlage, des Anschlusses des Sudetendeutschums an die großdeutsche Entwicklung, ist es notwendig, an die ganze Bevölkerung unserer Heimat zu appellieren, dabei mitzuhelfen, daß der Eintritt in die neuen Entwicklung in die strengster Ordnung und in voller Würdigung des hohen Augenblicks vor sich geht.*“ Tato slova muselo zdejší české obyvatelstvo vnímat jako nebývalou provokaci.

České a židovské obyvatelstvo začalo opouštět své domovy, na silnicích byla vidět nákladní auta naložená nábytkem. Život ve městě jakoby utichl, ačkoliv byly obchody otevřené, nikdo v nich nenakupoval, jedinou výjimku představovaly konzumy s potravinami. Stejně tak hostince byly neobvykle prázdné.⁵⁵⁴ 25. září 1938 zaslalo prezidium zemského úřadu podřízeným orgánům oběžník „*s opatřeními k zamezení bezdůvodného útěku obyvatelstva z pohraničí*“.⁵⁵⁵

Po jednání v Godesbergu, kde Hitler vystoupil s rozsáhlejšími požadavky než v Berchtesgadenu, západní spojenci dali najevo souhlas s případnou československou mobilizací. 23. září vláda povolala do zbraně všechny muže v záloze do věku 40 let.⁵⁵⁶

Brüxer Zeitung nám přináší svůj komentář toto, jak vydal průběh mobilizace v Mostě⁵⁵⁷ Krátce po té, co byla v půl 11 večer rozšířena zpráva o mobilizaci, město rázem ožilo. Po ulicích začaly jezdit nákladní auta, lidé se shlukovali před domy, či vykukovali z oken. Ráno byly na sloupech vylepeny plakáty s nápisem „všeobecná mobilizace“, na nádražích stáli bledí muži a plačící ženy, na duchu zkleslí lidé mezi množstvím nejrůznějších zavazadel. Hustý těžký vzduch prý ležel nad městem. Celý článek byl zakončen slovy, že již nejbližší hodiny

⁵⁵² Přesněji řečeno poslední číslo Severočeského dělníka vyšlo 23. září, Stráž na Severu 17. září a Hlasu od hranic dokonce 9. září.

⁵⁵³ Brüxer Zeitung, 22. září 1938.

⁵⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵⁵ „*Jest proto naléhavou povinností okresních a státních policejních úřadů, aby se všemi vhodnými po ruce jsoucími prostředky postaraly o to, aby byl zabráněno hromadnému opouštění bydlišť obyvatelstvem v pohraničí.*“ Protifašistický ..., č. 573.

⁵⁵⁶ KVAČEK, R. – CHALÚPA, A. – HEYDUK, M.: Československý..., str. 209.

⁵⁵⁷ Avšak musíme si uvědomit, že se jedná o německý pohled. Český tisk by danou záležitost popisoval jistě jiným způsobem. Brüxer Zeitung, 24. září 1938.

by prý ukázaly, jaké obrovské neštěstí, bídu a žal by dnešní ráno započalo. Autor však věří, že se podaří v Evropě zachovat mír.

Je zde zřetelně vidět, že článek je napsán tendenčně. Není tu ani jediná zmínka o tom, jak vnímalo mobilizaci české obyvatelstvo (jistě nikoliv jako „na duchu zkleslí lidé“), nepíše se tu, jestli všichni občané německé národnosti uposlechli mobilizační výzvu (otázkou je, zda by taková zmínka prošla cenzurou, nejspíše nikoliv). 24. září 1938 hlásil český zemský úřad: *„Mobilizace v Čechách pokračuje bez závad a v úplném klidu. (...) České obyvatelstvo a demokratičtí Němci rukují všeobecně s nadšením a ještě před vylepením vyhlášek. (...) Pokud lze zjistit působí mobilizace na stoupence SdP velmi depresivně a tito jsou téměř přestrašeni.“*⁵⁵⁸ Také prezident Beneš se vyjádřil, že *„(...)Průběh mobilizace bezvadný, lid absolutně pevný, vláda pánem situace, dosud není žádného rušení, naši Němci dosud klidně rukují“*⁵⁵⁹

Mobilizace se týkala i tzv. civilní protiletecké obrany, okresní úřad v Mostě nařídil v souvislosti s předpokládaným leteckým útokem provedení mimořádných opatření.⁵⁶⁰

Brüxer Zeitung si stěžovaly, že je velmi omezena možnost získat aktuální informace, noviny zůstaly odkázány pouze na informace z České tiskové kanceláře a z rádia. Proto pro nejbližší dny omezily svá vydání.⁵⁶¹

V noci během mobilizace došlo k zatýkání předních činitelů Sdp. Mezi jinými byl zatčen starosta Horního Litvínova Franz Richter či redaktor Carl Jahn. Tito byli nejdříve předvedeni před krajský soud v Mostě a pak odvezeni do věznice Plzeň-Bory, kde byli prý drženi jako „rukojmí čs. režimu“⁵⁶² Policie a četnictvo přišlo také pro místního vůdce Sdp Dr. Adolfa Füssela, který se tou dobou zdržoval u svého tchána v Zaječicích. Füsselovi se však podařilo uprchnout do kukuřičného pole, kde ztrávil noc a den. Během dalších 12 dnů se skrýval před zatčením, následkem čehož prý utrpěl nervové potíže.⁵⁶³

Pamětník L.M. z Mostu vzpomíná: *„ V září 1938 se do třídy vrátilo jen několik studentů, takže se ani nevyučovalo a jen se vyprávěly zážitky z prázdnin. Většina hochů i dívek se již z rodiči z pohraničí odstěhovala. Můj otec však stále ještě otálel, protože jsme nikde nikoho neměli. Až když se do Mostu začalo stahovat vojsko, naložili jsme na vozík to nejnnutnější na cestu do otcovy domovské obce, která se prý měla o nás postarat. Cestou jsme*

⁵⁵⁸ Protifašistický ..., č. 544.

⁵⁵⁹ Tamtéž, č. 555.

⁵⁶⁰ Brüxer Zeitung, 24. září 1938.

⁵⁶¹ Brüxer Zeitung, 27. srpna 1938.

⁵⁶² Píše o tom Brüxer Zeitung po jejich propuštění 3. října 1938.

⁵⁶³ SOkA Most, AM Mostu, ev. č. 1014. Adolf Füssel pak požadoval odškodnění ve výši 15 000 korun za újmy, které během skrývání utrpěl.

*potkávali celé řady uprchlíků. Spěchali jsme do vesnice Zeměchy u Kladna, kde měl otec známého, který nás nechal přenocovat v sále, ostatní uprchlíci byli ubytováni ve stodole a na půdě. Spát se stejně nedalo, protože okolo se celou noc valilo vojsko na ochranu státních hranic.*⁵⁶⁴

Chamberlain se rychle chopil Hitlerovo vyjádření, že dává přednost mírového řešení situace před válkou a navrhoval, že by uzavření dohody mohl pomoci „nezávislý prostředník“ – Mussolini. Na 29. září byla svolána mezinárodní konference do Mnichova. Za základ jednání měl být položen Mussoliniho návrh řešení, který však krátce před tím odbržel od Hitlera. Odstoupené území překračovalo rámec jak požadavků z Berchtesgadenu, tak i Godesbergu. Zábor měl postupovat ve čtyřech pásmech, první tvořilo Pošumaví (mělo být obsazeno již 1., 2. října), druhé západní a severozápadní Čechy (2., 3. října), třetí severočeské výběžky (4., 5., října), čtvrté severní Morava (6., 7., října). Páté pásmo⁵⁶⁵ v sobě zahrnovalo zbylé území obývané převážně Němci a mělo být obsazeno do 10. října⁵⁶⁶

Obyvatelé Českolovenska se o Mnichovské dohodě dozvěděli prostřednictvím rádia z úst ministerského předsedy Syrového: „*vláda byla donucena naléhavou výzvou Anglie a Francie toto rozhodnutí přijmout, v poslední minutě bylo rozhodnuto zachránit národ*“. Po předsedovi vlády hovořil k vojákům generál Krejčí, který nařídil zachovat kázaň a klid.

„S pláčem a bolestí v srdcích svých hraničáři smutně pohlíželi na ty naše hranice, samým Bohem nám dané, s námi srostlé, oplývající krásou a bohatstvím a ty měly být pro nás navždy ztraceny.“⁵⁶⁷

Německé obyvatelstvo naproti tomu zažívalo obrovskou euforii, měli pocit, že začíná nový, radostnější život. „*Wir gehen ihm (neues Leben, pozn. aut.) mit Andach und mit tiefer Rührung im Herzen entgegen und wir werden den Tag der Vereinigung mit dem Muttervolke mit einem Aufschrei schluckzenden Jubels begrüßen. Wir warten auf diesen Tag, auf das Licht*“⁵⁶⁸

⁵⁶⁴ *Vyhnání a život Čechů v pohraničí 1938 – 1945. Vzpomínky II.* Praha 1999, str. 53.

⁵⁶⁵ V Mnichově bylo dohodnuto, že páté pásmo a plebiscitní území bude definitivně určeno mezinárodním výborem, který byl ustanoven ze zástupců Německa, Francie, Velké Británie, Itálie a ČSR. Dalším úkolem výboru bylo stanovení hranic mezi Německem a ČSR. BIMAN, Stanislav: *Vojenské obsazení území připojeného k Německu podle mnichovské dohody a období jeho vojenské správy*, in: HOP 1, Ústí n. Labem 1998.

⁵⁶⁶ RADVANSKÝ, Z. – KURAL, V.: *Sudety pod hákovým křížem*, str. 39

⁵⁶⁷ Kronika obce Louka, archiv obce Louka, č. f. 568, inv. č. 14, event. j. 14, str 85..

⁵⁶⁸ Brüxer Zeitung, 1. října 1938.

III.D. Říjen – prosinec 1938

Celý politický okres Most připadl do pátého záborového pásma. Hranice probíhala těsně u Loun, přičemž toto město již patřilo na území republiky. Českým zástupcům ve správní komisi se při stanovování hranic pátého pásma nepodařilo prosadit, aby základem k určování „převážně německého území“ bylo sčítání obyvatelstva z roku 1930. Němci si vymohli, že se hranice bude stanovovat podle sčítání z roku 1910.⁵⁶⁹ Tato skutečnost Československo výrazně poškodila, protože rakousko-uherské statistické údaje byly poměrně nepřesné, nezkoumala se národnost, ale obcovací jazyk, čímž byl vytvořen velký prostor pro manipulaci. Poté, co se Hitlerovi podařilo posunout hranici ze etnografické na strategickou, upustil od požadavku plebiscitu.⁵⁷⁰

V politickém okrese Most se nacházelo dle sčítání obyvatelstva z roku 1930 deset obcí, které měly českou většinu.⁵⁷¹ Tyto obce spolu s dalšími českými enklávami v uhelné pánvi měly vyrovnávat „obět“ za jihlavský německý ostrov, který se zůstal v ČSR.⁵⁷²

„Takto stanovená hranice připojovala k Německu území s obyvatelstvem, ve kterém Němci nepředstavovali ani 80% a kde zůstávalo více než 20% Čechů, připojovaných k Německu i v souvislých úsecích bez ohledu na právo sebeurčení, bez záruk a nadějí, že bude respektována jejich kulturní a národní osobitost a že nebudou vydáni mstivosti henleinovských ordnerů, zaujatých členů strany SdP a místního obyvatelstva“⁵⁷³ Záborem celého pátého pásma se ocitlo 700 tisíc Čechů v Německé říši.⁵⁷⁴

⁵⁶⁹ PMR, sign. 688, k. 3182,

⁵⁷⁰ Viz Protifašistický ..., č. 724. Dále dopis starosty Loun z 13. října 1938, kde žádá, aby vláda bránila hranice vytyčené Mnichovskou dohodou a aby nebyla „(...) zabírána i ta území, v níž měl býti plebiscit. Běrou se nám důležitá průmyslová centra, kde nachází se většina obyvatelstva, která se hlásí k Československé republice. Jsme svědky toho, že dokonce ryze česká města a vesnice jsou rvány naší domovně, aniž bychom viděli dostatečný odpor ze strany Československa. (...)“ Tamtéž, č. 765.

⁵⁷¹ Jednalo se o Dolní Litvínov, Lom, Dolní Jiřetín, Kopisty, Obrnice, Rudolice, Souš, Střimice, Třebušice, Kamenná Voda, Záluží. Viz příloha

⁵⁷² BIMAN, Stanislav: *Vojenské obsazení území připojeného k Německu podle mnichovské dohody a období jeho vojenské správy (1. – 20. října 1938)*. In: *Historie okupovaného pohraničí 1. Ústí nad Labem 1998*, str. 82. Avšak v zabraném území se nakonec nacházelo o 484 tisíc Čechů více než zbylo Němců v republice. GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Druhá republika*. Praha 2004, str. 259.

⁵⁷³ Tamtéž.

⁵⁷⁴ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Druhá republika*, str. 21. 2. října 1938 ministerstvo NO vypracovalo přípis týkající se provádění Mnichovské dohody a vymezení pojmu „životní zájem státu“, který dle Mnichovské dohody připouštěl korektury hranic od linie určené národnostními poměry. MNO takto označilo linii ze severu tvořenou Chomutovem – Mostem – Českým středohořím – Mimoní – Osečnem – Polubným – jižními svahy Krkonoš a Orlickými horami. Z hospodářských důvodů se vyslovilo pro zachování průmyslové oblasti uhelné pánve Chomutov – Most. *Protifašistický...*, č. 672.

České obyvatelstvo odcházelo z Mostecká již před Mnichovem, svědčí o tom zmiňovaný článek v Brüxer Zeitung, avšak jejich exodus v říjnu ještě zintenzivněl. Pohraničí opouštěli především státní úředníci, učitelé, železničáři, tedy ti, kteří začleněním do Německa ztratili své zaměstnání. Dále lidé, kteří byli známi svým antifašistickým postojem – sociální demokraté, komunisté, legionáři, sokolové a také Židé. V menší míře pak ostatní obyvatelé, kteří se nemohli smířit s tím, že by žili v nacistickém státě.⁵⁷⁵

Předpokládá se, že z převážné části odcházelo obyvatelstvo spjaté s československým státem. Avšak na Mostecku tvořili Češi vesměs starousedlíky, kteří sem přišli v souvislosti s těžbou uhlí již v 19. století. Obyvatelé, kteří se zde narodili před rokem 1918, či mohli doložit, že jsou jejich potomky, byli při sčítání v roce 1939 označeni jako Češi s říšskou státní příslušností. Na základě dohody z 20. listopadu 1938 mohlo neněmecké obyvatelstvo, které získalo podle dohody určitou (tj. říšskou) státní příslušnost, optovat do 29. března 1939 pro česko-slovenskou státní příslušnost. Optanti také mohli přesídlit do 31. března 1940 do své země, avšak směli si s sebou vzít pouze movitý majetek. Opce však nakonec vyzněla naprázdno, protože dříve než skončila, obsadili Němci i zbytek republiky.⁵⁷⁶ Většina Čechů na Mostecku však na konzulátu v Drážďanech optovala pro česko-slovenskou národnost, i když se tak vystavili tvrdším životním podmínkám.⁵⁷⁷

V době, kdy ještě nebylo jasné, zda dojde k případnému hlasování o plebiscitu, posílaly čs. úřady (Ústřední evakuační komise) uprchlíky zpět do pohraničí. V Mostě bylo v sále Reprezentačního domu ubytováno na 600 uprchlíků z okolí Chebska, které úřady vrátily do záborového území.⁵⁷⁸ Pamětníci vzpomínají, že se vrátili zpět do pohraničí, aby v případě plebiscitu mohli hlasovat.⁵⁷⁹ O tom samém vypovídá i kronika obce Louka: „*Jedinou útěchou, kterou lid český čekal, bylo to, že měl být v těchto zabraných krajích proveden plebiscit, který by dal výsledek o jistých procentech obyvatelstva obou národností, neboť okres Mostecký, Duchcovský a Bílinský byly silně obydleny českým obyvatelstvem, právě z toho plynula naděje, že by tyto okresy, když ne celé, alespoň z části, připadly zpět k republice.*“⁵⁸⁰ Avšak již 13. října však bylo rozhodnuto, že k hlasování nedojde.⁵⁸¹

⁵⁷⁵ RADVANOVSKÝ, Z. – KURAL, V.: *Sudety pod hákovým křížem*, str. 59. K problematice uprchlíků stále stěžejní dílo: ŠÍMA, Jaroslav: *Českoslovenští přestěhovalci v letech 1938-1945. Příspěvek k sociologii migrace a teorii sociální péče*. Praha 1945. 11. listopadu 1938 byl vládním nařízením zřízen Úřad pro péči o uprchlíky při ministerstvu práce a sociální péče, jehož úkolem bylo řešit otázku uprchlíků z okupovaného území. NA, MPSP-R, k. 25.

⁵⁷⁶ BARTOŠ, J.: *Okupované ...*, str. 66-67.

⁵⁷⁷ Kronika obce Souše II. díl, nestránkováno.

⁵⁷⁸ Brüxer Zeitung, 5. října 1938, či Brüxer Zeitung, 3. října 1938.

⁵⁷⁹ *Vzpomínky II.*, str 54,

⁵⁸⁰ Kronika obce Louka, str. 88.

⁵⁸¹ Brüxer Zeitung, 14. října 1938.

Při určování počtu Čechů, kteří v souvislosti se zábořem odešli do vnitrozemí, narážíme na nedostatek pramenů. Úřad pro péči o uprchlíky vedl sice podrobnou statistiku o počtu uprchlíků v jednotlivých okresech⁵⁸², avšak neuváděl, kolik uprchlíků přišlo z určitého okresu v zabraném území.⁵⁸³ Porovnáním údajů ze sčítání obyvatel v roce 1939 zjistíme, že Most⁵⁸⁴ vykazoval o 20 085 méně Čechů oproti roku 1930.⁵⁸⁵ Absolutně se jedná o jeden z největších úbytků Čechů v pohraničí, avšak relativně, tj. poměr úbytku obyvatelstva mezi roky 1930 a 1939, byl průměrný.⁵⁸⁶ Podle situační zprávy z 7. března 1939 odešlo ze samotného města Mostu do 10. ledna 1939 okolo 2500 Čechů.⁵⁸⁷ Je zřejmé, že nacistické sčítání obyvatelstva nebylo prováděno přesně, resp. že úmyslně počet Čechů snižovalo.⁵⁸⁸

Pamětník F.S. vzpomíná na útěk Čechů z Mostu : „*Rozhodnutí o okupaci se osudově dotklo i rodin zdějšší menšiny. Ve spěchu na poslední chvíli se pokoušely celé rodiny odtud uprchnout do vnitrozemí před řáděním nacistických fanatiků. Železnice a silnice, jako jediné únikové cesty, byly přecpány uprchlíky. Nedostávaly se kryté železniční vagóny a tak kdo měl štěstí, musel vzít za vděk otevřeným železničním vozem-uhlákem, kam se snažili poskládat svůj skromný zachráněný majeteček. Cesta pak dále pokračovala za sychravého počasí a za těchto podmínek odtud utíkala i naše rodina. Za stísněných podmínek opouštěli své domovy jen s tím nejdůležitějším, pokud se jim to vůbec podařilo zachránit a utíkali do vnitrozemí. Zde hledali útočiště u příbuzných, u známých, prostě u toho, kdo byl ochoten pomoci*“.⁵⁸⁹

⁵⁸² MPSP-R, k. 38. Okresy s největším počtem uprchlíků byly v Čechách: Praha (policejní obvod), Louny, Roudnice n. Labem, Turnov, dále Rakovník, Semily, Brandýs nad Labem, Kutná Hora, Mnichovo Hradiště, Kladno, Poděbrady, Slaný. Na Moravě: M. Ostrava, Olomouc, dále Kroměříž, Kyjov, Přerov, Hranice, Prostějov.

⁵⁸³ Nejnověji se počtem migrujících obyvatel (tj. uprchlíků i aktivních státních zaměstnanců) zabýval Jan Benda, in: BENDA, Jan: *Čeští uprchlíci z okupovaného pohraničí ve druhé republice*. Diplomová práce FF UK, Praha 2008. Benda uvádí na základě materiálů MV a MPSP-R počet uprchlíků všech národností z českomoravského území obsazeného Německem a Polskem ve výši 190 961 osob. Počet státních zaměstnanců i s jejich rodinami dosahoval podle Bendy 183 469 osob. Celkem se tedy jednalo o 374 430 migrantů všech národností, z toho by mělo být jiné národnosti než české 31 698 osob. Tamtéž, str. 65. Samotný pojem „uprchlík“ měl svoji genezi. Nejprve se používal tento termín vedle pojmů „přistěhovalec“, „vystěhovalec“. Za protektorátu se začal používat termín „přestěhovalec“. Toto označení souviselo se změnou činnosti úřadu, do jehož působnosti byli zahrnuto i nuceně vysídlené obyvatelstvo z Vyškovska, Milovicka, Benešovska a Terezína. V této době dochází i ke změně názvu úřadu – Úřad pro péči o přestěhovance při ministerstvu sociální a zdravotní péče. Více viz GEBHART, Jan: *Migrace českého obyvatelstva v letech 1938-1939*. In: ČČH 5. 1998.

⁵⁸⁴ Jedná se o obvod landráta, podle něhož byly přepočteny i výsledky sčítání z roku 1930.

⁵⁸⁵ Tamtéž, str. 152. V roce 1930 – 45 064 Čechů, v roce 1939 – 24 979 Čechů (27,9% přít. oby.)

⁵⁸⁶ V Mostě v roce 1939 činil úbytek Čechů 45% oproti roku 1930. Avšak například v Podbořanech dosahoval úbytek 77%. Toto číslo je dosti vysoké a není objektivně vysvětlitelné, což vypovídá o nepřesnosti nacistického sčítání. Tamtéž.

⁵⁸⁷ KOCOURKOVÁ, Květoslava: *Příspěvek k dějinám Mostu v letech 1939-1945 vypracovaný na základě německých situačních zpráv (Lageberichte)*. In: Věstník okresního archivu v Mostě 1975, str. 15.

⁵⁸⁸ Podle sčítání obyvatelstva z roku 1930 bylo v odstoupeném území Německu a Polsku 849 166 obyvatel české národnosti. Na území připojenému k Německu to bylo 725 707 Čechů. K tomuto číslu musíme připočíst také přirozený roční přírůstek obyvatelstva, který činil odhadem 5%. ŠÍMA, *Přestěhovanci...*, str. 108.

⁵⁸⁹ *Opožděná svědectví, Mnichov a ČSR 1938*, Děčín 2001, str. 147

Byla zaznamenána i vzpomínka Václava Rendla z Braňan: „*Otec byl havířem na dole v Mostě. Bydleli jsme v Braňanech u Mostu. V říjnu jsme byli v noci vyhnáni. Vzít jsme si mohli to, co jsme uvezli na vozičku (tři osoby celkem 70 kg, a to jen nejnutenější prádlo a peřinu) O vše ostatní jsme přišli.*“⁵⁹⁰

3. října 1938 hlásí okresní hejtman z Mostu, jaká nálada vládne mezi českým obyvatelstvem: „...vzmáhá se rozladění a nepokoj, stěžují si, že jsou pro ně vydávány pouze rozkazy, aby území neopouštěli, ale nikdo jim nesdělí, co s nimi bude a marně čekají tito hraničáři na nějaké povzbudivé slovo v rozhlase. Stěžují si dále na zásobování, že není o ně náležitě postaráno. Tak např. v okrese není k dostání benzín v množství úředně povoleném.“⁵⁹¹

Obsazování okresu Most postupovalo od severu dále do vnitrozemí, 5. října obsadily jednotky generála von Reichenaua linii Brandov – Hora Sv. Kateřiny – Nová Ves v Horách – Mníšek. 6. října přeletěly nad Mostem 4 trojčlenné letky těžkých německých letadel. Nízko letoucí letadla vzbudila mezi německým obyvatelstvem značný rozruch, nadšeně je zdravili máváním.⁵⁹²

9. října v 10 hodin opustili Most poslední četníci a vojáci. Četnictvo odvezl autobus, vojáci odešli pěšky.⁵⁹³ Ve stejnou dobu příslušníky státní policie odvezl z Horního Litvínova vůz požárníků.⁵⁹⁴ Nejbližším městem, které se nacházelo mimo zábor byly Louny. Proto se sem stahovalo nejen prchající civilní obyvatelstvo, ale i vojenské složky. Zdejší situace začala být kritická, jak vyplývá z hlášení okresního hejtmana v Lounech.⁵⁹⁵

Ohledně odchodu vojska a četnictva začali Němci odstraňovat „nenáviděné“ státní znaky s dvouocasým lvem, jakožto „symbolů neštěstí, které na nich 20 let leželo“⁵⁹⁶. České nápisy byly přetřeny barvou, socha T. G. Masaryka zakryta černým přehozem. Zmizet mělo vše, co připomínalo český národ. V Louce byla poražena lípa, která byla zasazena před sokolovnou v roce 1919 jako symbol Československé republiky.⁵⁹⁷ V Mostě byla bronzová socha TGM, která zde stála od roku 1935 a při jejímž odhalení byl přítomen Edvard Beneš,

⁵⁹⁰ *Vyhnání Čechů z pohraničí 1938. Vzpomínk. Praha 1996, str. 83-84.*

⁵⁹¹ Na, PMR, k. 3181.

⁵⁹² Tamtéž. Či Protifašistický ..., č. 671.

⁵⁹³ Brüxer Zeitung, 10. října 1930.

⁵⁹⁴ Das Gedenkbuch der Stadt Oberleutendorf, str. 45. Kronikář také píše, že do poslední chvíli vykonávali příslušníci policie, ač velmi neradi, svoji službu. Díky nim prý také nedošlo k žádné „komunistické výtržnosti“.

⁵⁹⁵ „...město Louny je přeplněno lidmi následkem evakuace 5 politických okresů, jakož i následkem toho, že do města znovu přichází mnoho civilních uprchlíků. Tato situace je zhoršována ještě tím, že vojenská tělesa demobilizují určitý počet vojáků nebo jiným dávají dovolené. (...)“ . Kromě těch, kteří ze zabíraného území utíkali, se v Lounech shromažďovali demobilizovaní vojáci, kteří měli svá bydliště v záborovém území a naopak se dožadovali prostředků k návratu domů. PMR, sign. 688, k. 3181.

⁵⁹⁶ Gedenkbuch der Stadt Oberleutendorf, str. 89.

⁵⁹⁷ Kronika obce Louka, str. 88.

odstraněna v předvečer 28. října 1938.⁵⁹⁸ Názvy ulic a náměstí začala nést jména nacistických pohlavárů.⁵⁹⁹ U křižovatek byly nainstalovány tabule s nápisem „RECHTS FAHREN“. Veřejné budovy (pošta, nádraží) obsadili členové Freiwillige Schutzdienst.⁶⁰⁰

9. října v půl jedné odpoledne se objevili v Horním Litvínově první vojáci Wehrmachtu. Město prý bylo vyzdobeno jako nikdy před tím, všude vlály prapory s hákovým křížem, dokonce i kostel a socha archanděla Michaela byly takto vyzdobeny. U památníku padlých hrdinů se objevil nápis „*und Ihr habt doch gesiegt*“.⁶⁰¹ Ulice lemovaly davy jásajících lidí, kteří zasypávali vojáky květy. Projíždějící jednotky se ve městě nezastavily, pokračovaly dále na Most. V průvodu bylo možno vidět také několik vojáků v československé uniformě, ovšem nyní s hákovým křížem na paži. Jednalo se o přeběhlíky, kteří se po mobilizaci přidali na německou stranu. Až k večeru část vojáků zůstala v Litvínově, ubytování byli v tělocvičně.⁶⁰²

Stejně probíhal i příjezd vojska do Mostu, kde je také přivítal několika tisícový dav. Večer 10. října byla uspořádána oslava, představitelé strany nařídili, aby všechna okna, kudy vedl slavnostní průvod, byla osvícena, za což měli zodpovídat majitelé domů. Celé město pak ozařoval obrovský hákový kříž umístěný na Hněvíně. Oslavy se zúčastnil i velitel vojska v Mostě – oberleutnant Hörnlein. Místní vedoucí SdP Adolf Füssel neváhal ve svém projevu říci: „*...was uns heute am Tage unsere Befreiung nach all den 20 Jahren Knechtschaft und Unterdrückung so tief bewegt, und es scheint uns wie ein unwirklicher Traum zu sein, wenn heute in Brüx, wo vor wenigen Tagen noch eine von wildem Haß erfüllte tschechische Soldateska Jagd auf deutsche Menschen machen können...*“⁶⁰³

Adolf Hitler, aby údajně zmírnil bídu, kterou zažívaly pohraniční oblasti, poskytl mimořádnou pomoc zdějším obyvatelům. V jednotlivých obcích byly pořádány mimořádné vyživovací akce – rozdáván byl černý chléb a eintopf, poskytnuto bylo i oblečení.⁶⁰⁴ 12. října dorazila na Mostecko Pomocná kolona Bavorsko (Hilfszug Bayern), která poskytovala teplé jídlo pro obě národnosti, jak zdůrazňovaly Brüxer Zeitung.⁶⁰⁵ V oblasti Horního Litvínova a

⁵⁹⁸ Brüxer Zeitung, 27. října 1938.

⁵⁹⁹ Opatření ke zkrášlení města, odstranění českých reklam na fasádách viz SOKA Most, AM Mostu, ev. č. 1041. Či ev. č. 1033 odstraňování českých pomníků.

⁶⁰⁰ Kronika obce Louka, str. 47 - 48.

⁶⁰¹ Gedenkbuch der Stadt Oberleutendorf, str. 91.

⁶⁰² Kronika obce Louka, str. 47 - 48

⁶⁰³ Brüxer Zeitung, 11. října 1938.

⁶⁰⁴ Kronika Souše II. díl, nestránkováno. Celkem měl Hitler poskytnout 5 760 tun potravin, z toho 180 tun brambor. Dále bylo dodáno přes 1 mil 600 tis. nejrůznějšího mužského oblečení, 1 mil. 500 tis. kusů oblečení pro ženy a 1 mil. 250 tis. kusů dětského oblečení. Brüxer Zeitung, 6. října 1938.

⁶⁰⁵ Brüxer Zeitung, 11. října 1938. Pisatel soušské kronika se zmiňuje, že někteří Češi neváhali si přijít pro jídlo. Kronika obce Souše II. díl, nestránkováno. Avšak Miroslav Kindl, tehdy z Komořan, vzpomíná: „*...byli jsme donuceni jít s bandičkou do fronty na guláš, který vařili němečtí vojáci, a kde se fotografovalo, aby měli důkaz,*

Hory Sv. Kateřiny mělo být rozdáno na 12 tisíc teplých porcích denně.⁶⁰⁶ Akce NSV (Nationalsozialistische Volkswohlfahre) se neomezovaly pouze na dodávání potravin, v jejich náplni byla i jakási osvěta, vedená v duchu nacionálního socialismu – péče o dítě, o rodinu, zdravotní péče, pořádání ozdravných pobytů pro děti a matky.⁶⁰⁷

6. října ještě před příchodem vojska ohlásily jednotlivé místní organizace německé sociální demokracie, že se rozpouštějí. S nimi došlo k zániku i organizací na ně napojených – Union der Bergarbeiter, Arbeiterverein Kinderfreunde, turistický spolek Naturfreunde, Internationaler Metallarbeiterverband, Sozialistischer Jugendverband, Verband der Eisenbahner. Starosta Chudeřina, Josef Kilian, vystoupil z DSAP a vyzval své kolegy, aby v rámci jednotného německví spolupracovali s nastupujícím režimem.⁶⁰⁸

Později byl zahájen útok na veřejně známé komunisty nebo sociální demokraty. Stačil jakýkoliv důvod – v Souši byl 12. října zapálen prapor s hákovým křížem, následkem čehož bylo předvedeno k výslechu 40 osob, vesměs komunistů. Osm vybraných osob bylo posláno do vězení v Mostě a po několika dnech došlo k jejich propuštění.⁶⁰⁹ Z. Fröhlichová se zmiňuje, že v rámci „hony na komunisty“ byl ubit Josef Henzl.⁶¹⁰ Množily se případy, kdy Němci násilně vtrhli do domů svých českých sousedů. Po válce vypovídal u MLS Most napadený horník František Ubl z Dolního Jiřetína: „(...) dne 28. října 1938 před 10 hod. večerní vpadla do mého bytu tlupa 9 Němců, všichni z Jiřetína. Včele tlupy byl Martin Schmerz, dále v této tlupě byl vyšetřovaný Bedřich Hampl, Pavel Folda, Hamrle, zemřelý Mathias a Lim a další jejichž vesměs z Dol. Jiřetína. Ležel jsem v posteli, oni mi nařídili, abych se oblékl, pak mě vytáhli ven a musel jsem s nimi jít do kaštanové aleje na silnici Jiřetín-Komořany. Tam do mě všichni tloukli. Všichni mě uhodili pěstmi do obličeje a skopali mě, až jsem zůstal ležet. (...)“⁶¹¹

Miroslav Kindl vzpomíná, že „...ihned v den obsazení našeho území německou armádou, mohli němečtí občané beztrestně po dobu 24 hodin si vyřizovat „své účty“

že pomáhali hladovějícím Čechům, když předtím vykradli všechny sklady potravin“ Viz příloha „Vzpomínky Miroslava Kindla“, zaznamenané autorkou v Mostě 29. 10. 2007 .

⁶⁰⁶ Das Gedenkbuch der Stadt Oberleutendorf, str. 118.

⁶⁰⁷ Tamtéž.

⁶⁰⁸ Brüxer Zeitung, 7. října 1938.

⁶⁰⁹ Kronika Souše II. díl. Od 1. října 1938 platilo na obsazeném území říšské trestní právo. Protifašistický..., č. 679.

⁶¹⁰ FRÖLICHOVÁ, Z.: *Mnichov a Mostecko*, str. 117.

⁶¹¹ SOA Litoměřice, Mimořádný lidový soud Most (MLS), (1945-48), LS 9/45. Ovšem objevily se i případy, kdy Němec bránil české obyvatelstvo, jak je patrné ze soudního spisu MLS Most: „ Z výpovědi Marie Eisnerové zjistil soud, že obžalovaný (Rudolf Eckert, pozn. aut.) bydlel přes 15 let v domě svědkyně, která jest české národnosti. V době při obsazování vnitrozemí Čech německými okupanty, hodlali němečtí příslušníci napadnouti české obyvatele v domě, aby je stloukli, jak i jinde činili. Obžalovaný postavil se tomuto davu na odpor, znemožnil jim přístup do domu a tím zachránil české obyvatele domu, jichž v domě bylo více, před násilím zuřícího davu.“ SOA Litoměřice, MLS Most, LS 779/46.

s českými občany. V Komořanech se vytvořila horda německých výrostků, která zmlátila každého Čecha, kterého chytili v uvedený den venku na ulici“.⁶¹²

Na konci října došlo k zatčení 10 Čechů v Souši, dokonce někteří byli zatčeni již podruhé. Tentokrát jako záminka posloužil přeříznutý kabel u ruského hřbitova, který sem položil Wehrmacht po obsazení. „Němci chtěli za každou cenu a při každé příležitosti ukázat svoji fyzickou převahu, kterou si vynucovali násilím, zastrašovali a zotročovali české lidi, nervově je ubíjeli ...“⁶¹³ 2. listopadu 1938 bylo zatčeno bez udání důvodu 11 mužů z Louky, 7 Čechů a 4 němečtí sociální demokraté, po třech týdnech strávených ve vězení byli opět propuštěni na svobodu.⁶¹⁴

O protičeských útocích na okupovaném území se zmiňuje okresní úřad v Lounech ve své zprávě ze 7. listopadu 1938: „Bezohledné, brutální a brachiální zacházení s českými lidmi děje se právě tzv. ordnery, kteří vracejí se k známému způsobu svého počínání, kdykoliv zůstanou bez dozoru říšsko-německého vojska nebo jiných oficiálních říšsko-německých orgánů.“⁶¹⁵

Vedle hromadného zatýkání Čechů a antifašistů, byl podniknut i útok na židovské obyvatelstvo, které na okupovaném území zůstalo. Od začátku října se v tisku vyskytuje otevřená antisemitská propaganda. Útoky na židovské obyvatelstvo vyvrcholily během křišťálové noci 10. – 11. listopadu 1938. Mělo se jednat o odvetu za vraždu německého diplomata v Paříži. Výlohy židovských obchodů byly rozbity v Mostě i Horním Litvínově⁶¹⁶, vyvráceny byly pomníky židovského hřbitova v Souši. Synagoga v Mostě se ocitla v plamenech.⁶¹⁷ Jediná zmínka o vypálení synagogy se nachází kronice minoritského kláštera, a zachytil ji P. Bonaventura: „10.11. kolem 6 hodiny večer byla židovská synagoga úmyslně zapálena a úplně shořela. Mnozí Židé uprchli, mnozí zchytáni a nuceni tělesné práce konati.“⁶¹⁸

Goebels ve svém projevu popřel, že by tyto akce vznikly s podporou státních orgánů, prý se jednalo „o spravedlivý hněv lidí“. A dodal: „Die Judenfrage wird in kürzsten Frist

⁶¹² Viz příloha.

⁶¹³ Kronika Souše II. díl.

⁶¹⁴ Kronika obce Louka, str. 88. Další útoky na české obyvatelstvo viz SOA Litoměřice, MLS Most, LS 628, LS 731/46, LS 779/46, LS 813/46, LS 114/47.

⁶¹⁵ NA, PZÚ, k. 1113. Tato ukázka potvrzuje, že útoky podnikaly místní Němci, kdežto vojsko se na nich většinou nepodílelo. Viz BIMAN, *Vojenské obsazení ...*, str. 93.

⁶¹⁶ Das Gedenkbuch der Stadt Oberleutendorf, str. 140.

⁶¹⁷ KOCOUREK, L.: *Židé v okupovaných severozápadních Čechách (1938-1945)*. In: HOP 2. Ústí n. Labem 1998, str. 121, Synagogy hořely také v Telicích, Liberci, Opavě, v Krnově a Falknově.

⁶¹⁸ KOCOUREK, Ludomír: *Osud Židů v Sudetské župě v obraze dochovaných pramenů*. In: Terezínské studie a dokumenty 1997. str. 74 -75.

einer aus deutsche Volksempfinden befriedigende Lösung zugeführt. Das Volk will es so und wir vollstrecken nur seinen Willen“⁶¹⁹

Přesný počet zatčených, nelze nejspíš zjistit. Zatčení prováděli příslušníci SS, členové Einsatzkomand. Uvěznění byli po nějaké době většinou opět propuštěni. Avšak „zvláště nebezpeční nepřátelé Říše“ byli předáváni Tajné polní policii nebo gestapu.⁶²⁰ O tom, že zatýkání probíhalo velmi intenzivně svědčí nařízení šéfa Sipa Reinharda Heydricha, který požadoval uvolnění přeplněných věznic: „*Pokud z vyšetřování nevyplynulo, že se v případě uvězněných jedná o funkcionáře alespoň určitého významu anebo o zvlášť aktivní a zavilé nepřátele Sudetoněmectva, je třeba tyto vězně (...) pokud možno do 30. 12. propustit.*“⁶²¹ Byla patrná snaha eliminovat sudetendeutsches Freikorps, který měl 1. října ukončit svoji bojovou činnost a o týden později byl rozpuštěn.⁶²²

Všechny české spolky a politické strany byly zakázány, stejně tak jako české školy až na jednu výjimku – obecnou školu v Mostě Na Komendě. Stejně tak knihovny musely vyhotovit seznam svých knih a odstranit ty „závadné“. Přesto zůstaly uzavřeny.⁶²³ Majetek zakázaných organizací byl zabaven. Jediným českým spolkem, který zůstal zachován byli dobrovolní hasiči. 14. října bylo ustanoveno STIKO (Stillhalter für Organisationen im sudetendeutschen Gebiet), jehož úkolem bylo právě přezkoumávat činnost všech organizací, spolků a nadací, zda neodporují nacistickému duchu. STIKO mělo své oblastním okresní a místní pověřence, kteří prováděli soupis majetků spolků.⁶²⁴

Pokud byli majitelé podniků či dolů českého nebo židovského původu, jejich majetek jim byl odebrán a dán do správy německým komisařům. Stejně tak přešly státní doly do německých rukou. Na dolech byla vytvořena „Arbeitsfront“, která měla hájit zájmy horníků, avšak byla samozřejmě pod taktovkou nacistů. Ne vždy však byli bývalí komunisté eliminováni, pisatel soušské kroniky se zmiňuje, že jistý Erwín Bedřicháček, který kandidoval v roce 1938 za KSČ, vstoupil do služeb nacistů a stal se předsedou arbeitsfrontu.⁶²⁵

⁶¹⁹ Brüxer Zeitung, 14. listopadu 1938.

⁶²⁰ RADVANSKÝ, Z. – KURAL, V.: *Sudety ...*, str. 45. Svědčí o tom také výpověď Václava Vohradského z Dolního Jiřetína: „*Já jsem byl zatčen 10./10. 1938, byl jsem však za 3 neděle propuštěn, takže jsem 28. října 1938 jsem byl již venku. Bylo mi však při mém propuštění na svobodu nařízeno, že se každý den ráno v 8 hodin a odpoledne o 5 hodinách musím hlásit na četnické stanici. Když jsem se chodil hlásit, musel jsem projít chodbou, ve které stáli ordneři a každý z nich mi dal ránu. Jednou jsem viděl, jak ředitel měšťanské školy v Dolním Jiřetíně, dostal takovou ránu, až upadl.(...)*“ SOA Litoměřice, MLS Most, LS 9/45.

⁶²¹ ZIMMERMANN, Volker: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. Praha 2001, str. 83.

⁶²² Protifašistický ..., č. 657.

⁶²³ Kronika Souše II. díl, nestránkováno.

⁶²⁴ SOkA Most, Amtliches Nachrichtenblatt, Der Stillhatekommissär für Organisationen, roč. 1, č. 49, s. 2142.

⁶²⁵ Kronika Souše II. díl, nestránkováno.

Ministerstvo národní obrany zaslalo 15. prosince 1938 ministerstvům vnitra a zahraničí opis propouštěcího výměru, který obdržel horník ze Záluží u Mostu. Zaměstnanec dolů, jehož jméno z důvodu ochrany jeho rodiny nebylo neuváděno, obdržel od vedoucího komisaře Severočelenské uhelné společnosti výpověď a jako důvod byla uvedena jeho státní příslušnost.⁶²⁶ Dle MNO (...) „se jedná o záměrnou akci, aby Češi z obsazeného území ztratili možnost obživy a tím byli donuceni Německo opustit. Ministerstvo národní obrany soudí, že by bylo záhodno, aby podobně bylo postupováno proti Němcům v republice, nebo aby bylo zakročeno diplomatickou cestou proti nezákonnému postupu.“⁶²⁷ Vyšlo najevo, že se nejednalo o „obyčejného“ horníka, ale o vrchního štajgra, a že i další čeští důlní inženýři jsou propouštěni stejně jako zaměstnanci Severočeských elektráren v Podmoklech. 28. prosince 1938 Ústav pro péči o uprchlíky doporučoval, „(...) aby v této věci bylo internováno při jednání v Berlíně o otázkách ochrany zaměstnání našim státním příslušníkům, kteří chtějí zůstat v odstoupeném území“⁶²⁸ Za propuštěné zaměstnance dolů se postavil Svaz československých horních a hutních inženýrů, který zaslal ministerstvu zahraničí memorandum, ve kterém požadoval, aby bylo internováno na patřičných německých místech a tak nedocházelo k propouštění dalších horníků, a aby ti, co již dostali výpověď, obdrželi také remuneraci a těžební prémii.⁶²⁹ Dle svazu probíhalo propouštění z pokynu Sudetoněmecké strany, která také předala gestapu seznamy, v nichž byly zapsány „nepohodlné“ osoby české národnosti.

Obsazené území prohlásil Hitler za operační oblast, tudíž jeho správa přecházela na vojenské velitele. U každé vojenské skupiny byl zřízen šéf civilní správy. Již 1. října byl Henlein jmenován říšským komisařem pro sudetoněmecká území, avšak měl začít plnit svoji funkci až po ukončení vojenské správy, tedy po 20. říjnu.⁶³⁰ Pořádkové i bezpečnostní služby se ujalo nejprve polní četnictvo, později ochranná policie, jejímž velitelem byl Schröder a gestapo. V Mostě bylo umístěno „Überfallkommando Schutzpolizei“, které mělo za úkol

⁶²⁶ „Von dem komisarischen leiter unserer Gesellschaft wurden Sie von Ihrem Dienstposten enthoben. Im Sinne des uns von der Bezirgsbehörde in Brüx erteilten Auftrages ist diese Enthebung als Entlassung durchzuführen, da ihr Verbleiben im Betriebe angesichts Ihrer staatsbürgerlichen Einstellung nicht zugelassen werden kann. Nach den geltenden gesetzlichen Bestimmungen ist hiemit das Dienstverhältnis mit sofortiger Wirksamkeit gelöst.“ Výměr podal generální ředitel Severočeské uhelné společnosti H. Löcker. NA, MPSP – R, k. 153. O propouštění horníků se zmiňuje již 7. 11. 1938 zpráva okresního úřadu v Lounech: „Čeští zaměstnanci jsou bezohledně s okamžitou platností propouštěni, pokud nejde o pracovníky, které nelze dosud nahradit novými silami německými, tu jedná se zejména o horníky.“ NA, PZÚ, k. 1113.

⁶²⁷ NA, MPSP – R, k. 153.

⁶²⁸ Tamtéž.

⁶²⁹ Česká obchodní společnost v Ústí nad Labem, Lomské uhelné doly a. s., Duchcovsko-Podmokelská dráha a.s., v Karlových Varech řádně vyplatily propuštěným zaměstnancům služební nároky, avšak Mostecká uhelná společnost, Severočeská uhelná společnost a Západočeský báňský spolek ve Zbuchu svým závazkům nedostály. NA, MPSP-R, k. 153.

⁶³⁰ Viz Protifašistický..., č.829.

zasáhnout při rušení klidu, stávkách a násilnostech.⁶³¹ V Horním Litvínově našla své stanoviště stovka příslušníků SS-Verfügungstruppe Totenkopf, standarta Oberbayern.⁶³² Bylo vydáno oznámení, že jakýkoliv druh sabotáže, bude se potlačen.⁶³³

Krátce po obsazení se začali hrnout do úderných oddílů (Sturmabteilungen, SA) noví členové, kteří z převážné části pocházeli z řad Freikorpsu.⁶³⁴ 16. –17. října se konala v Mostě, Hoře Sv. Kateřiny a Horním Litvínově slavnostní přísaha nových členů SA. Celkem přes 3 tisíce mužů, kteří zatím sice neměli na sobě pověstnou hnědou uniformu, přesto prý na mimořádnosti této chvíle to neubralo, neboť ... „, *nichts das äußere Kleid ist entscheidend, sonder Herz und Gesinnung des einzelnen*“⁶³⁵ Přísaha byla skládána do rukou standartführera Flämiga z Chemnitzu.⁶³⁶

Civilní správa měla připravit zavedení landratů, které nahradily bývalé okresní úřady. Starostové obcí, pokud byli přijatelní pro nový režim, zůstali ve funkcích⁶³⁷. Ve úřadě tak zůstal mostecký starosta Alois Ott a hornolitivínovský Richter. Prozatím nebyla rozpuštěna okresní a obecní zastupitelstva, pouze z nich byli odstraněni nespolehliví jedinci, tj. Češi, Židé a „marxističtí“ Němci. Na post mosteckého okresního hejtmana byl dosazen dr. Tschauschner. Nařízením říšského komisaře z 18. listopadu 1938 se změnilo pojmenování okresních hejtmanů na landráty a z okresů se stávaly landkreise.⁶³⁸

Přestavba správní organizace budoucí sudetské župy začala již před 20. říjnem. 12. října bylo rozhodnuto, že se dojde k rozdělení území na 3 vládní oblasti – Liberec, resp. Ústí nad Labem, Karlovy Vary a Opava. O šest dní později byli ustanoveni pověřenci říšského komisaře – budoucí vládní prezidenti. Za sídlo župního komisaře, později říšského místodržícího, byl zvolen Liberec.⁶³⁹

Po sloučení SdP a NSDAP byla vytvořena nová stranická správa, která měla víceméně odpovídat správě župní. 30. října 1938 Hitler zřídil pro sudetská území župu NSDAP, v jejímž čele stál župní vedoucí Konrád Henlein. Následovat měly nižší organizace strany – okresy (Kreisen), místní skupiny (Ortsgruppen) a bloky (Block). Členy strany se stalo přes půl miliónu lidí, což představovalo 16% obyvatelstva župy, v poměru k počtu obyvatel se jednalo

⁶³¹ Brüxer Zeitung, 15. října 1938.

⁶³² Das Gedenkbuch der Stadt Oberleutensdorf, str. 116.

⁶³³ Tamtéž, str. 117.

⁶³⁴ ZIMMERMANN, Volker: *Sudetští...*, str. 112.

⁶³⁵ Tamtéž, str. 113.

⁶³⁶ Brüxer Zeitung, 17. října 1938.

⁶³⁷ BIMAN, S.: *Vojenské obsazení ...*, str. 101.

⁶³⁸ ZIMMERMANN, V.: *Sudetští Němci...*, str. 129.

⁶³⁹ RADVANOVSÝ, Z. – KURAL, V.: *Sudety ...*, str. 93.

o největší členskou základnu NSDAP v Říši.⁶⁴⁰ Pověřencem pro organizování okresu NSDAP v Mostě, byl jmenován K. Henleinem Otto Kraus⁶⁴¹, který se 6. prosince 1938 stal také okresním vedoucím NSDAP. Do 6. února 1939 bylo vytvořeno 46 místních skupin, které organizovaly 3 585 členů⁶⁴². Není pravdou, že by se říšští Němci ujali postů ve vedení strany, v roce 1939 byli ze 40 okresních vedoucích pouze 3 říšští Němci.

Během krátké doby navštívili Most tři říšští ministři. 19. října 1938 dorazil W. Frick doprovázený Hansem Krebsem a hovořili spolu se starostou o organizační výstavbě sudetského území. Po jednání pozdravili z balkónu radnice jásající dav na náměstí. Z Mostu pak delegace odjela do Duchcova, kde položili věnec u hrobu Hanse Knirsche.⁶⁴³ Právě Frickovo ministerstvo vnitra mělo na starosti vytvoření správních orgánů a pod jeho pravomoci patřil Ústřední úřad pro převod Sudetoněmeckých oblastí.⁶⁴⁴ Již o pět dní později se v Mostě objevil říšský ministr vzdělávání B. Rust, který se spolu se zmocněncem pro školství říšského komisaře Eichholzem zajímal o specifické poměry zdejšího školství.⁶⁴⁵

5. listopadu 1938 pak navštívil Most Rudolf Hess, jehož hlavním cílem byl slavnostní ceremoniál konaný v Liberci u příležitosti vstupu Sudetoněmecké strany do NSDAP.⁶⁴⁶

Termín doplňovacích voleb do říšského sněmu byl stanoven na 4. prosince 1938.⁶⁴⁷ Tyto volby měly světové veřejnosti demonstrovat, jak drtivá většina obyvatel sudetského území souhlasí s přičleněním k Říši.⁶⁴⁸ Hlasovat mohli i Češi, kteří na základě dohody z 20. listopadu 1938, získali právo na říšskou státní příslušnost.⁶⁴⁹

Kampaň měla být velkolepá, „volební boj“ otevřel Goebels svým projevem pořádaným 19. listopadu 1938 v Liberci, jehož se údajně zúčastnilo 120 tisíc lidí.⁶⁵⁰ Goebels zde vyhlásil motto voleb: „*Führer befiehlt, wir folgen*“. Sudetští Němci měli svůj dík za osvobození vyjádřit vůdci tím, že odevzdají hlasovací lístek s označením „Ja“. Naopak Henlein na konci své řeči neopomněl dodat: ... *“Die Wahl in den Deutschen Reichstag ist kein Plebiszit. Die Grenzen*

⁶⁴⁰ Tamtéž, str. 102.

⁶⁴¹ ZIMMERMANN, V., Sudetští Němci ..., str. 386.

⁶⁴² RADVANSKÝ, Z. – KURAL, V.: Sudety ..., str. 107

⁶⁴³ Brüxer Zeitung, 20. října 1938.

⁶⁴⁴ ZIMMERMANN, V., Sudetští Němci ..., str. 74.

⁶⁴⁵ Brüxer Zeitung, 24. října 1938.

⁶⁴⁶ Brüxer Zeitung, 5. listopadu 1938.

⁶⁴⁷ Brüxer Zeitung, 11. listopadu 1938.

⁶⁴⁸ Sám Goebels řekl, jaký mají tyto volby smysl: „*Erstens soll das sudetendeutsche Volk auch seine Vertretung im Deutschen Reichstag besitzen und zweitens soll ihm Gelegenheit gegeben werden, vor der ganzen Welt darüber Zeugnis abzulegen, wie gerechtfertigt unser Anspruch auf dieses Land und auf dieses Volk gewesen ist*“ Brüxer Zeitung, 21. listopadu 1938.

⁶⁴⁹ ZIMMERMANN, V., Sudetští ..., str. 96.

⁶⁵⁰ Brüxer Zeitung, 19. listopadu 1938.

*des Deutschen Reiches stehen, unabhängig von dem Ergebnis der Wahl, unerschütterlich fest. Wer uns hier nicht versteht und gegen uns handelt, hat uns zum Feind. Wir drohen nicht, aber wir warnen, und dies aller Eindeutigkeit.*⁶⁵¹ Při kampani měla pomoci i vzducholod' Graf Zeppelin, která shazovala propagační materiály.⁶⁵²

V Mostě byla v období do 26. 11 do 1. 12 prakticky denně konána volební shromáždění. Se svými projevy tu vystoupili okresní vedoucí z Drážďan Helmut Walther, z Vídně Dr. Jury, z Norimberka Julius Streicher, z Düsseldorfu Dr. Florian a také župní vedoucí propagandy z Berlína August Scheerer.⁶⁵³ Podle nařízení Josefa Witopila, pověřence pro okres Most, musel každý místní vedoucí, který pořádal volební shromáždění zajistit řečnickou tribunu, za ní obraz vůdce, prapor a také tlapač.⁶⁵⁴

Nacističtí funkcionáři se snažili, aby volební účast byla co největší, proto vyhrožovali, tomu, kdo by se voleb nezúčastnil: „*So muß, wenn nicht Schade und Verachtung über uns kommen soll, jeder der nun Bürger unseres herrlich Deutschlands geworden ist, seine Pflicht erfüllen und den Weg zur Wahlurne mit dem Gefühl jener unendlichen Dankbarkeit gehen...*“⁶⁵⁵ 24. listopadu 1938 se konala volební schůze v Horním Litvínově. Župního vedoucího Eggelinga a starostu F. Richtera si mělo přijít poslechnout 7. tisíc lidí. Jejich řeč líčila mocenský vzestup, které Německo pod vedením Hitlera zažilo. Nyní je prý čas projevit vůdci svoji vděčnost a odevzdat mu svůj hlas.⁶⁵⁶

K zastrašení případných odpůrců bylo využíváno příslušníků SA. 20. listopadu 1938 byl uspořádán „propagandistický pochod“⁶⁵⁷ 128 členů SA a dalších mužů z bývalých Freikorpsů. Pochod začal v Horním Jiřetíně a rozdělil se na dvě části, první směřovala do Dolního Jiřetína a Souše, tedy obcí s českou většinou. Druhá část pak prošla Janovem, Hamrem, Chudeřínem a Dolním Litvínovem. Pochodující doprovázela tato slova hlásaná z tlapače: „*Volksgenossene! Hier spricht der Führer SA. Bekennt Euch zur Wahl zum Großdeutschland Adolf Hitler`s. Dein Ja dem Führer! Ein Volk, ein Reich, ein Führer! Ganz Sudetenland steht hinter dem Führer!*“⁶⁵⁸

O týden později byl pochod uspořádán opět, tentokrát však přílušníci SA využili dopravních prostředků. Opět byly zvoleny dva směry. První kolonu tvořilo 40 mužů, 5 aut a 3 motocykly a směřovala na Chudeřín, Janov, Křižatky, Mníšek, Hora Sv. Kateřiny, Brandov,

⁶⁵¹ Brüxer Zeitung, 21. listopadu 1938.

⁶⁵² ZIMMERMANN, V. Sudetští ..., str. 94

⁶⁵³ Brüxer Zeitung, 21. listopadu 1938.

⁶⁵⁴ Tamtéž.

⁶⁵⁵ Brüxer Zeitung, 22. listopadu 1938.

⁶⁵⁶ Brüxer Zeitung, 24. listopadu 1938.

⁶⁵⁷ Tento termín byl použit v kronice. Das Gedenkbuch der Stadt Oberleutendorf, str. 149.

⁶⁵⁸ Tamtéž.

Dlouhou Louku, Osek a přes Lom zpět do Horního Litvínova. Druhá kolona 7 motocyklů a 5 aut vedla přes Louku, Lom, Mariánské Račice, Konobrzhe, Kopisty, Záluží, Dolní a Horní Jiřetín, Chudeřín zpět do Horního Litvínova. Na autech byly naistalovány plakáty a transparenty s volebními hesly, v jednotlivých obcích byly uspořádány projevy.⁶⁵⁹

V Horním Litvínově stály na ulicích hlídky SA a na významných místech se opět konaly projevy vyzývající k odevzdání hlasu s kladným označením.⁶⁶⁰

V obcích, kde nebylo kino, přijel speciální „Kinowagen der Reichspropaganda der NSDAP“, který odpoledne 29. listopadu navštívil Janov a večer Mníšek. O den později mohli shlédnout propagandistický film v Klínech a Jiřetíně.⁶⁶¹

V tuto dobu působil v okrese župní vedoucí Mainfranken, který objížděl obce s českým obyvatelstvem a vyzýval je k účasti na volbách.⁶⁶² 29. listopadu se konalo v Německém domě v Mostě volební shromáždění pro Čechy, jehož se mělo zúčastnit na 400 lidí. Jako řečníci působili okresní vedoucí propagandy Klan, SA-Mann Götz a N. Vavra.⁶⁶³

Henlein chtěl těsně před volbami vzbudit zdání jakéhosi smíření s Čechy. Ve svém projevu před českými starosty v Opavě pronesl: „ ...*Ich habe nicht gegen Tschechen, sonder gegen die damalige Redierung des tschechische Staates gekämpft, ...*“ (...) „*Ich werde mich dafür einsetzen, daß Ihnen im Saat eigene Schulen und alle notwendigen kulturelle Einrichtungen erhalten bleiben. Aber eines fordert das Reich von allen seinen Bürgern, für die es sorgt und arbeitet unbedingte Loyalität zum Staat und seiner Führung.*“⁶⁶⁴

Ve stejném duchu se neslo i shromáždění v Lomu, kde se mohlo zdejší české obyvatelstvo dozvědět, že budou žít v klidu a míru, pokud budou respektovat nový režim.⁶⁶⁵

Novinové články chtěly budit dojem, že se Češi mají lépe než předtím. „*Der tschechische Bergarbeiter, den früher die vielen Feierschichten drückten, fährt nun täglich ein, der tschechische Kaufmann verdient und der tschechische Arbeitlose wird , falls er nicht schon Arbeit gefunden hat, von NSV ebenso betreut wie der deutsche.*“⁶⁶⁶

Předvolební kampaň vyvrcholila 2. prosince 1938 projevem Hitlera v Liberci. Z nařízení Henleina se měly, jakmile vůdce překročí hranice, rozeznít zvony a sirény. Na budovách musely vlát prapory s hákovým křížem. Provoz v závodech měl být ukončen v 17.30. Obchody byly uzavřeny, jejich výlohy osvětleny a ozdobeny portéty Hitlera. Na náměstích

⁶⁵⁹ Tamtéž, str. 153.

⁶⁶⁰ Tamtéž, str. 152.

⁶⁶¹ Brüxer Zeitung, 24. listopadu 1938.

⁶⁶² Gedenkbuch der Stadt Oberleutendorf, str. 153.

⁶⁶³ Tamtéž, str. 154.

⁶⁶⁴ Brüxer Zeitung, 28. listopadu 1938

⁶⁶⁵ Brüxer Zeitung, 29. listopadu 1938.

⁶⁶⁶ Brüxer Zeitung, 30. listopadu 1938.

byly seřazeny jednotky SA a HJ, aby si spolu s obyvateli poslechly projev vůdce. Nejen na náměstí, ale také v tělocvičnách a hostincích se scházeli lidé, strana pro tento účel zapůjčila několik radiopřijímačů.⁶⁶⁷ Bouřlivý jásot pak sklídila vůdcova slova o nutnosti ukázat, že Třetí říše se zrodila z vůle lidu.⁶⁶⁸

V předvečer voleb byl v Mostě uspořádán průvod s pochodněmi. V jeho čele kráčela kapela SA standarty Most, následovalo místní vedení strany, Hitlerjugend a nechyběly ani příslušnice Frauenschaftu. Průvod začal v Jezerní ulici a prošel celým městem, skončil na býv. I. náměstí, nyní Adolf-Hitler Platz.

V sobotu 3. listopadu bylo také uspořádáno shromáždění Čechů, které svolal Miroslav Tomeš z Polerad, loajální služebník nového režimu. Tématem schůze bylo „*Co najdou Češi v Třetí říši?*“. Podle slov Tomeše již nyní Češi pocítili zlepšení své situace. Pokud budou řádnými občany Třetí říše, nemají se prý čeho obávat, neboť nacionální socialismus respektuje jiné národnosti. Nakonec dodal, že Čechům budou prý poskytnuta stejná práva, jaká mají nyní Němci v Česko-Slovensku.⁶⁶⁹

O volbách, tak jak jsou chápány v demokratické společnosti, však samozřejmě nemohla být řeč. Tyto volby byly doprovázeny zastrašováním a výhrůzkami. Volič měl pouze zaškrtnout „Ja“ či „Nein“ na otázku „*Bekennst Du Dich zu unserem Führer Adolf Hitler dem Befreier des Sudetendlandes, und gibst Du Deine Stimme dem Wahlvorschlag der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei?*“ a „*Dieser führt an seiner Spitze folgende Namen auf: 1. Adolf Hitler 2. Konrad Henlein 3. Karl Hermann Frank*“⁶⁷⁰ Němečtí voliči obdrželi bílé hlasovací lístky, Češi zelené, na nichž stála otázka: „*Willst auch Du ein loyaler Staatsbürger des neuen Staates sein und Dein Pflichten gewissenhaft erfüllen, und gibst Du deshalb dem Wahlvorschlag des Führers und Reichskanzlers Deine Stimme? Der Wahlvorschlag führt an seiner Spitze folgende Namen auf: 1. Adolf Hitler 2. Konrad Henlein 3. Karl Hermann Frank*“⁶⁷¹

V den voleb - 4. prosince 1938 - probudila obyvatele hudba kapely SA, která pochodovala městem. Vedle toho projížděla ulicemi policejní „Autowerbe-Kolone“ vyzývající voliče, aby přišli k urnám. Lidé, kteří se špatně pohybovali, byli odváženi do volebních místností, aby i oni mohli „*dem Führer ihr „JA“ geben*“⁶⁷²

⁶⁶⁷ Gedenksbuch der Stadt Oberleutendorf, str.158

⁶⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁶⁹ Brüxer Zeitung, 5. prosince 1938.

⁶⁷⁰ Brüxer Zeitung, 2. prosince 1938.

⁶⁷¹ Das Gedenkbuch der Seidowitz, SokA Most, Archiv obce Židovice, č. f. 123, inv. č. 1, ev. č. 1.

⁶⁷² Brüxer Zeitung, 5. prosince 1938.

V městě Most přinesly doplňovací volby následující výsledky (nejsou započteny výsledky těch, kteří volili pomocí volebních průkazů v cizině): „Ja“ zaškrtno 13 082 voličů a „Nein“ pouze 9 voličů (0,069% odevzdaných hlasů). Neplatných bylo 11 hlasovacích lístků. Volební účast představovala 97,99%, k volbám se tedy nedostavilo 165 oprávněných voličů. Pro volbu v cizině úřady vydaly 103 volebních průkazů.

V celém Landkreise Most bylo odevzdáno 48 867 kladně označených hlasovacích lístků a 139 záporně (0,28% odevzdaných lístků) 69 lístků bylo neplatných⁶⁷³. Volební účast představovala 97,96%, k urnám se nedostavilo 703 oprávněných voličů. Vydáno bylo 320 volebních průkazů.⁶⁷⁴ Absolutně nejvíce negativně označených lístků vykazovaly Kopisty – 39, což představovalo 2,19% všech odevzdaných hlasů. Následoval Horní Litvínov s 18-ti lístky označenými „nein“ (0,32%) a Záluží – 12 hlasů proti (1,15%). V Třebušicích se napočítalo 12 negativních hlasů (2,31%), což znamenalo relativně nejvyšší počet lístků s nein v celém landkreise. V Souši hlasovalo proti 8 voličů (0,52%), po 7 pak v Dolním Jiřetíně (0,48%) a Komořanech (0,59%). V Chudeříně, Lomu, Nové Vsi v Horách, Klínech, Hořanech, Janově, Růžodole, Dolním Litvínově, Rudolicích n. Bílinou, Sedleci, Střimicích a v Louce odevzdalo hlas s označením „nein“ méně jak 5 voličů, ve zbývajících 34 obcích nebyl ani jeden hlas proti.⁶⁷⁵

Dá se říci, že i nejvíce neplatných hlasů se vyskytovalo v již zmíněných obcích: Horní Litvínov a Třebušice po 8 hlasech, následovalo Záluží, Komořany a Brandov shodně napočítaly po 6 neplatných hlasovacích lístcích. Brandov se zde umístil možná překvapivě, jednalo se totiž o obec tvořenou výlučně německým obyvatelstvem, kde nebyl odevzdán ani jeden hlas proti, ale 6 hlasů (0,44%) zde bylo neplatných.

27 obcích z 53 v Landkreise Most dosáhlo 100% volební účasti. Nejnižší byla v Kopistech – „pouze“ 88,12%. Volební účast menší než 95% vykazovaly tyto obce: Brandov (94,21%), Mníšek (93,23%), Hořany (93,52%), Zaječice (94,79%), Chánov (94,53%) a Rudolice n. Bílinou (93,66%). Ve zbylých obcích se účast pohybovala mezi 95 - 99%.

I když můžeme mít pochyby o míře věrohodnosti volebních výsledků, přesto je na jejich základě možno učinit několik důležitých závěrů. Německé obyvatelstvo v drtivé většině jistě odevzdávalo své „ano“ nacistickému režimu nikoliv pod nátlakem, ale dobrovolně. Svědčí o tom obrovské nadšení, se kterým se k novému režimu hlásilo. Obce s německou

⁶⁷³ Brüxer Zeitung sice uvádí souhrnně 138 hlasů „proti“ a 68 neplatných hlasů, ale nejspíše se jedná o chybu, protože po sečtení údajů ze všech obcí jsem musela obě čísla navýšit o jedno. Počet hlasů „pro“ je správně – 48867.

⁶⁷⁴ Tamtéž.

⁶⁷⁵ Tamtéž..

většinou prakticky nevykazují žádné hlasy proti. Němečtí antifašisté, jediná možná opozice, byla umlčena rozsáhlým zatýkáním.

Avšak i obce s českou většinou hlasovaly na podporu nacistického režimu. Z údajů o volební účasti je patrné, že se většina Čechů obávala nedostavit se k volbám. V celém Landkreise byla jako „nejrozšířenější“ forma protestu používána neúčast (703 voličů). Pouze 138 voličů našlo odvahu vyjádřit svůj nesouhlas. Myslím, že lze i na část neplatných hlasů nazírat jako na jistou formu odporu.

Volební výsledky, především co se týče českých obcí vyvolaly podiv i mezi nacistickými místy. „... *Zehntausende tschechen zur Wahlurne schritten, die bis auf geringfügige Ausnahmen ebenfalls ihr „ja“ abgeben und damit gegenüber dem einigen Reich aller Deutschen ihre erste Loyalitätshandlung verrichteten.*“ (...) „*diesen völligen Wandel in der Einstellung unserer tschechischen Landsleute fast als ein Wunder hinzustellen, ...*“⁶⁷⁶

Noviny poukazovaly na to, že ve smíšeném území Mostecko-Duchcovského revíru se volební výsledky příliš neliší od čistě německých oblastí.⁶⁷⁷

Velmi smutně končil rok 1938 na Mostecku, ale i jinde v okupovaném území. Rok, kdy Československá republika měla oslavovat 20-ti leté jubileum, se stal jejím nejtěžším. Musela bojovat o svou svobodu a celistvost a tento boj prakticky prohrála. Tisíce československých občanů muselo opustit své domovy a hledat nové útočiště. Další statisíce byli podrobeni rozsáhlému pronásledování a zvlí nacistických orgánů. A pouze minimální část jich našla odvahu otevřeně vyjádřit svůj odpor alespoň prostřednictvím hlasovacího lístku.

⁶⁷⁶ Brüxer Zeitung, 5. prosince 1938.

⁶⁷⁷ Tamtéž.

III.E. Školství v politickém okrese Most (1918 – 1938)

České školství

Po vzniku Československa nastal další rozvoj českého školství a to jak základního tak především vyššího školství. V Mostě působilo do roku 1938 celkem osm českých obecných a měšťanských škol, dvě obecné školy chlapecké (Na Komendě a na Teplické třídě), dvě obecné školy dívčí a dvě měšťanské školy – dívčí a chlapecká. Také na Zahražanech mohli žáci navštěvovat obecnou smíšenou a měšťanskou školu.⁶⁷⁸

České vyšší školství na Mostecku až do r. 1918 prakticky neexistovalo, nebyla tu ani jedna měšťanská škola. Čeští žáci se mohli vzdělávat ve své mateřštině pouze v živnostenské škole. Krátce po vzniku Československé republiky proto rozhodla okresní školská rada o zřízení české měšťanské školy v Mostě. Původně měla být škola umístěna v budově německého gymnázia, proti čemuž podala správní komise stížnost k zemské školní radě a trvala na umístění „měšťanky“ v chlapecké škole na Teplické třídě.⁶⁷⁹ Stížnosti bylo nakonec vyhověno a měšťanská škola zde získala 12 místností, o které však se dělila s obchodní školou pokračovací.⁶⁸⁰

Český tisk si stěžoval na nedostatek učitelů v pohraničí. Díky vydání menšinového školského zákona se zřizování škol značně zjednodušilo, avšak na mnoha místech nebylo možné zahájit výuku z důvodu personálních. Vláda prý nedostatečně podporuje příchod nových učitelů. „Vláda zapomíná na náš Sever“. (...) „A výsledek toho: Daleko menší úroveň vzdělání u naší mládeže oproti mládeži německé“ Tisk požaduje, aby pro české učitele v pohraničí zavedla vláda stejné výhody jako pro učitele na Slovensku, tj. povolila jim drahotní příspěvek, který činil až 40 korun denně.⁶⁸¹ V roce 1920 byl vydán nový školský statut týkající se zemských a okresních školských rad. V čele okresních školských rad stál okresní hejtman, v radě museli být dále nejméně 3 zástupci učitelstva. Ve smíšeném okrese, kde tvořilo menšinové obyvatelstvo více jak 20 %, mělo právo na svého zástupce v okresní školské radě. Tento zástupce byl volen na konferenci učitelstva menšinového školství. Zbylí členové byli učitelé z řad národností většiny a zástupci obyvatelstva. Zástupců z řad veřejnosti muselo být dvakrát více než členů-učitelů. Referenti okresní rady byli státní úředníci z nichž 3 disponovali také hlasovacím právem. Volební období do okresních školských rad bylo jednou za šest let. V každém školském okrese byla pak ustanovena místní školská rada v čele se

⁶⁷⁸ KOCOUREK, Ludomír: *Dějiny mosteckého školství*, str. 40.

⁶⁷⁹ Stráž na Severu, 5. srpna 1919.

⁶⁸⁰ Stráž na Severu, 12. září 1919.

⁶⁸¹ Stráž na Severu, 24. října 1919.

starostou. Pokud se v daném školském okrese vyučovalo několika jazyky, měl každý jazyk v místní radě své zástupce, jednoho z řad učitelstva a dva z řad veřejnosti. Funkční období místních školských rad bylo tři roky.⁶⁸²

V Mostě se nenacházelo české gymnázium a proto se další snahy ubraly tímto směrem. 28. srpna 1919 povolilo ministerstvo školství zřízení českého reálného gymnázia.⁶⁸³ Zápis žáků do školy se konal 24. srpna 1919.⁶⁸⁴ První dva ročníky našly dočasně útočiště v pěti třídách propůjčených od německého gymnázia. Školu v roce jejího vzniku tvořily pouze 3 třídy⁶⁸⁵. Ředitelem byl jmenován PhDr. Stanislav Hlava, bývalý profesor reálky v Kladně. Na gymnázium bylo zapsáno 56 chlapců a 46 dívek. Prostory propůjčené německým gymnáziem přestaly vyhovovat a roku 1925 se začala stavět nová budova. V roce 1927 tak mělo gymnázium k dispozici 12 tříd, 8 specializovaných učeben a tělocvičnu. Vedle toho zde od roku 1934 působila státní průmyslová škola, která oficiálně sídlila v Mostě, ale své skutečné působiště měla v Kopistech. O tři roky později začala škola poskytovat i úplné středoškolské vzdělání.⁶⁸⁶

Ihned po okupaci byly všechny české školy uzavřeny. Vyjimku představovala pouze pětitřídní obecná škola Na Komendě, která zde působila až do roku 1942⁶⁸⁷. Také na některých německých školách byly pro české děti zřízeny jakési vyrovnávací třídy, kde se měli žáci naučit německy⁶⁸⁸

Stejně tak bylo zrušeno vyučování na středních školách. Z budovy českého gymnázia se staly kasárna pro německé vojáky, vybavení a učební pomůcky převzalo německé gymnázium. Průmyslová škola byla v říjnu částečně přesunuta do Roudnice n. Labem, kam odešli i někteří učitelé. Stejně tak změnila své působiště odborná ženská škola, která se usídlila v Cítolibeč u Loun.

Pamětníci, kteří zůstali na Mostecku a museli navštěvovat německé školy vzpomínají: L.M., tehdy Most: „*Mně bylo 12 let, takže jsem po obsazení a uzavření českých škol nastoupila do německé střední školy, i když jsem znala jen několik německých slovíček.*

⁶⁸² Brüxer Zeitung, 27. března 1920, 31. března 1920. Německý tisk napsal o školském statutu: „*Dieses Schulstatut ist der gefährlichste aller bisher gegen das Deutschtum geführten Angriffe*“ Především kritizoval hlasovací právo státních úředníků, díky němuž prý došlo k výraznému zvýhodnění české strany. A naopak český tisk se obával, jaká bude situace českého školství v místech s německou většinou „*(...) je sice zabezpečeno ustanovení české místní školní rady minoritní za předsednictví německého starosty, ale nevidíme v zákoně nikde ochrany, aby obec byla nucena provést usnesení místní školních rad. ...*“ Stráž na Severu, 30. dubna 1920.

⁶⁸³ Dekret č. 38.998 min.

⁶⁸⁴ Stráž na Severu, 22. srpna 1919.

⁶⁸⁵ Dva první ročníky a jeden ročník druhý. KOCOUREK, L., *Dějiny ...*, str. 44.

⁶⁸⁶ Školní kronika SPŠ, psaná dodatečně, či KOCOUREK, L., *Dějiny ...*, str. 45.

⁶⁸⁷ Nejdříve se uvažovalo o jejím přesídlení do Kopist, ale nakonec byla škola zrušena. SOKA Most, AM Mostu, ev. č. 1016.

⁶⁸⁸ KOCOUREK, L., *Dějiny ...*, str. 42.

Protože byl školní řád převzat z Říše, kde měli prospěchovou stupnici 1-6, s pětkou z němčiny jsem ještě postoupila. Když jsem pak zvládla jazyk, šlo mi už učení docela dobře. Naštěstí tam byla jedna stará paní učitelka, která viděla, že se snažím, a tak si mě snad oblíbila, a já také tu „starou pannu“ (jak ji nazývali žáci) měla moc ráda. Pak vypukla válka a přišlo nařízení, že cizinci musí z vyšších škol pryč. ...“⁶⁸⁹

Podobné zážitky měl i Miroslav Kindl, tehdy Komořany: „*Po obsazení Sudet německou armádou byla okamžitě uzavřena česká obecná škola a já musel nastoupit, jako všichni, do obecné školy německé. Vzhledem k tomu, že rodiče optovali, nebylo mi dovoleno postoupit do německé měšťanky ani dále studovat.*“⁶⁹⁰

Německé školství

Německé školství dosahovalo za První republiky prakticky stejné úrovně jako české. Jeho struktura byla tvořena všemi stupni škol, od mateřských školek až po univerzitu. Jednalo se o jediné menšinové školství v Evropě, které bylo takto rozvinuto.⁶⁹¹ Po vzniku Československa však německý tisk kritizoval, že je počet německých obecných a střední škol snižován⁶⁹² a zároveň zaváděn český vyučovací program, který potlačuje jejich kulturní úroveň.⁶⁹³ Německé strany proto požadovaly zřídit německé oddělení na ministerstvu školství, které by kontrolovalo, zda jsou zohledněny německé zájmy.⁶⁹⁴ „*V soukromí však němečtí politici přiznávali, že situace na poli školství není tak úplně špatná a slouží jim především jako prostředek k nacionální agitaci a k mocenskému boji.*“⁶⁹⁵ Počet žáků v německých základních školách byl při přepočtu na obyvatele menší než na českých, ale naopak na německých vyšších školách počty Čechů převyšoval.⁶⁹⁶

Do roku 1938 bylo v Mostě 6 německých obecních škol (3 chlapecké a 3 dívčí) a 4 školy měšťanské (3 chlapecké a 1 dívčí)⁶⁹⁷ Z vyššího školství dále působilo německé reálné gymnázium, německá veřejná škola obchodní škola, odborná škola pro ženská povolání, která

⁶⁸⁹ *Vyhnání a život Čechů v pohraničí. Vzpomínky II.*, str. 54.

⁶⁹⁰ Více viz příloha „Vzpomínky Miroslava Kindla“

⁶⁹¹ RADVANOVSÝ, Z. – KURAL, V.: *Sudety ...*, str. 380.

⁶⁹² Dle zákona přijatého revolučním Národním shromážděním v dubnu 1919 zaručoval menšinové základní školy tam, kde po dobu tří let se vyskytovalo v průměru nejméně 40 žáků (u měšťanek 400 žáků). BRÜGEL, Češi a Němci..., str. 194.

⁶⁹³ Dále se v článku píše: „...Die niederen und mittel Schulen sollen an Zahl verringert werden und staatlich approbierte Lehrbücher werden den Geist dieser Schulen und der Erziehung des deutschen Volksnachwuchses bestimmen, staatliche Schulinspektor von amtlich punzierter „Loyalität“ darüber wachen, daß deutsche Lehrer die Intentionen des tschechischen Staates begreifen und ihnen in den jungen Herzen einen aufnahmebereiten Boden zu schaffen, lernen.“ Brüxer Zeitung, 21. června 1919.

⁶⁹⁴ ŠEBEK, Jaroslav: *Mezi Křížem a národem*. Brno 2006, str. 78.

⁶⁹⁵ Tamtéž.

⁶⁹⁶ Tamtéž, či SEIBT, Ferdinand: *Německo a Češi*, str. 263.

⁶⁹⁷ KOCOUREK, L.: *Dějiny ...*, str. 17.

byla založena r. 1925. Dále 2 pokračovací školy: německá živnostenská škola pokračovací a pokračovací škola pro horníky.⁶⁹⁸

Němečtí rodiče v Mostě si stěžovali především na stav obecné školy v II. městské části, která podle jejich názoru odporovala hygienickým předpisům. Peníze se však sháněly již delší dobu neúspěšně, až nakonec přislíbila správní komise, že se záležitostí nové školní budovy bude zabývat, tím také však celá věc skončila.⁶⁹⁹

S tím, jak henleinovské hnutí začalo prorůstat sudetoněmeckou společností, začali se i němečtí učitelé přihlašovat k jeho ideím. Svědčí o tom prohlášení uskutečněné 14. května 1938 v tělocvičně v Mostě. Shromáždění se měla zúčastnit převážná část německého učitelstva z okresu. Přítomni byli i poslanec za SdP Eichholz, po okupaci sudetský pověřenec pro vzdělávání, a okresní vedoucí Josef Witopil. Prohlášení učitelů znělo následovně „ *Die deutsche Erzieherchaft des Bezirkes Brüx nimmt die völkische Einigung des Sudetendeutschums unter der Führung Konrad Hnelein freudigen Herzens zur Kenntnis und erklärt sich zur bedingungslosen Eingliederung in die Reihen SdP und in dem sudetendeutschen Erzieherverband bereit*“⁷⁰⁰ Aby u německých dětí byl utvořen správný světový názor, měla škola a rodina působit stejným směrem. To znamenalo utvrzovat u něj zodpovědnost vůči volksmanschaftu a hrdost na to, že jsou sudetskými Němci.⁷⁰¹

Po Mnichovu nastaly změny ve struktuře sudetoněmeckého školství. V rámci unifikace se říšské orgány snažily přizpůsobit sudetské školství německému vzoru. Sporným bodem se staly především měšťanské školy, které pocházely z dob Rakouska, a jichž se nechtěli sudetští Němci vzdát. Nakonec se jim podařilo zabránit rušení škol tohoto typu, na čemž měl značný podíl již zmíněný Ludwik Eichholz. Nutno říci, že sudetští Němci byli přesvědčeni o kvalitách svého školství a župní školskou správu dával za příklad i říšský ministr školství Bernard Rust.⁷⁰²

Výuka musela odpovídat nacistickému duchu, všeobecně byl patrný odklon od společenských věd k technickým oborům. Německé gymnázium v Mostě bylo rozděleno na 2 školy: „Oberschule für Mädchen“ a „Oberschule für Jungen“. Byly omezeny klasické předměty – latina a řečtina, výuka dějepisu měla být postavena na rasovém základě, tj. „světové dějiny mají být vykládány jako dějiny rasy“⁷⁰³ Zároveň byly zavedeny praktické předměty – u chlapců stavba lodních modelů, u dívek vaření, práce na zahradě a

⁶⁹⁸ KOCOUREK, L.: *Dějiny ...*, str. 31.

⁶⁹⁹ 12. února 1938.

⁷⁰⁰ Brüxer Zeitung, 16. května 1938.

⁷⁰¹ Brüxer Zeitung, 6. září 1938.

⁷⁰² ZIMMERMANN, V.: *Sudetští ...*, str. 125.

⁷⁰³ RADVANOVSÝ, Z. – KURAL, V., *Sudety ...*, str. 392.

zdravověda.⁷⁰⁴ Německá obchodní škola se rozdělila na Wirtschaftsschule a pokračovací školu Kaufmannische Berufsschule.

Všichni učitelé a veškerý personál musel projít důkladnou stranickou prohlídkou. Byla vyžadována rasová čistota, členství ve straně a mravní bezúhonnost. Vysvědčení o tomto vydávalo místní vedení NSDAP a evidovala okresní školská inspekce.⁷⁰⁵

Pro německé žáky platilo povinné členství v Hitlerjugend, jehož organizace byly prakticky v každé obci. Členové prováděli nejrůznější společenské akce – vystoupení k výročí, sbírky, brigády. O prázdninách byly pro děti pořádány letní tábory v Německu.⁷⁰⁶

⁷⁰⁴ KOCOUREK, L., *Dějiny ...*, str. 20.

⁷⁰⁵ RADVANSKÝ, Z. – KURAL, V., *Sudety...*, str. 391.

⁷⁰⁶ Tamtéž, str. 394.

III.F. Stráž obrany státu a její činnost v politickém okrese Most

Z důvodu ohrožení Československé republiky, kvůli množícím se incidentům na hranicích a v pohraničních oblastech, přistoupila vláda k rozhodnutí posílit obranu státních hranic. 31. října 1936 vydala vládní nařízení č. 270/36, na základě něhož došlo k utvoření Stráže obrany státu a to z příslušníků finanční stráže, četnictva, státních policejních strážních sborů a z vojenských osob v záloze.⁷⁰⁷ Byly vymezeny tři hlavní úkoly stráže: „1. *Ochrana neporušitelnosti státní hranice a nedotknutelnosti státního území.* 2. *Spolupůsobení při ochraně veřejného pořádku, klidu a bezpečnosti.* 3. *Spolupůsobení při provádění úkolů celní správy*“ Prapory SOS nebyly ustanoveny ve všech okresech pohraničí, ale pouze při tzv. hlavních politických úřadech. Prapor SOS Most tak zahrnoval politické okresy Bílina, Duchcov, Most, Teplice-Šanov.⁷⁰⁸

Výnos z 16. listopadu 1936 dával okresnímu úřadu v Mostě povinnost vést agendu související s SOS a dále zajistit velitelství praporu stráže odpovídající úřadovny a vybavení.⁷⁰⁹ V lednu 1937 bylo okresnímu úřadu přiděleni dva odborní referenti – jeden důstojník a jeden úředník finanční stráže, kteří měli na starosti právě záležitosti SOS.⁷¹⁰

Velitelem praporu SOS Most se stal major pěchoty Josef Poděbradský. Na základě vládního nařízení č. 270/36 byli do sboru přijímáni členové výlučně uvedených profesí, neboť po zveřejnění toho vládního nařízení se začali hlásit i jiní zájemci o vstup do sboru. Ti však museli být odmítnuti s tím, že se uchazeči vybírají okresními hejtmany individuálně.⁷¹¹

Po vytvoření jednotlivých praporů bylo zapotřebí provést nový výcvik, který by odpovídal specifické úloze SOS. Výcvik byl rozdělen do 3 oddělených kurzů. V březnu a v dubnu probíhal třítydenní kurz instruktorů (tj. velitelé četnických stanic, okr.čet. velitelé, přednostové inspektorů a správcové finanční stráže a policejní důstojníci). V květnu se konal kurz velitelů a od června 1937 kurz strážců.⁷¹²

Výcvik instruktorů praporu SOS Most probíhal od 8. do 27. března 1937 a ubytování, stravu, výcvikové pomůcky a instruktory zajistilo velitelství 9. pěchotního pluku K. H. Borovského v Mostě. Zúčastnilo se jej celkem 46 příslušníků SOS, přesněji 26 četníků, 9

⁷⁰⁷ HOLUB, Ota: *Organizace a příprava Stráže obrany státu k bojové činnosti při zajištění státní hranice ČSR v letech 1936 – 1938.* In. *Historie a vojenství* 3, 1991, str. 19, 23. SPEYCHAL, Robert: *Stráž obrany státu.* Praha 2002, str. 6-7.

⁷⁰⁸ NA, PZÚ, k. 1107.

⁷⁰⁹ PZÚ, k. 1108,.

⁷¹⁰ PZÚ, k.1108.

⁷¹¹ NA, MV-SR, k. 5632.

⁷¹² HOLUB, O.: *Organizace...*, str. 24.

policistů a 11 finančníků. V hlášení se píše „mužstvo všech složek, jak četníků, policie a finanční stráž bylo naprosto ukázněné a nezavdalo příčiny k jakýmkoliv zákrokům“ Velmi dobrých výsledků bylo dosaženo především v hodů granátem. Při výcviku složili všichni příslušníci v přítomnosti přednosta okresního úřadu přísahu věrnosti prezidentovi a Československé republice.⁷¹³ Od 5. do 24. dubna 1937 probíhal v Mostě, na rozdíl od jiných praporů, výcvik velitelů.⁷¹⁴ Kurzu se zúčastnilo 42 četníků, 11 finančníků a 4 policisté. Podle hlášení se jednalo o muže věkově starší, proto jim činili určité potíže přískoky. Závěr výcviku poznamenala smutná událost, kdy po operaci žaludečního vředu zemřel na plicní embolii vrchní strážmistr Jan Hořejš.⁷¹⁵

V květnu 1937 proběhl výcvik strážců ve dvou turnusech. V prvním turnuse od 3. do 15. května se cvičilo 17 četníků a 17 finančníků a 17 policistů. V kurzu od 18. do 15. května se zúčastnilo 45 členů SOS (16 četníků, 11 finančních strážců a 20 policistů).⁷¹⁶

Následoval výcvik dalších specialistů. V květnu probíhal pro 21 příslušníků praporu SOS Most zdravotnický kurz. Od 2. června do 14. července se školili 3 četníci u aut. praporu v Praze v kurzu řidičů motorových vozidel.⁷¹⁷ Celkem 30 příslušníků SOS prodělalo výcvik u 5. ženijního praporu v Praze. V roce 1937 absolvovalo výcvik celkově 600 příslušníků praporu SOS Most.

10. prosince 1937 proběhlo cvičení pohotovosti, jehož se zúčastnilo 357 členů praporu SOS Most, 10 gážistů a 111 vojáků.⁷¹⁸ Bezpečnostní poplach byl vyhlášen v souvislosti s Hitlerovým projevem, po němž se očekával přepad čsl. území.⁷¹⁹ Ukázalo, že by se měla zlepšit komunikace mezi jednotlivými stanovišti. A to jak prostřednictvím telefonů, dopravních prostředků, tak především zavedením jízdních a lyžařských oddílů, jelikož sněhové závěje znemožňovaly jakýkoliv pohyb.⁷²⁰ Z jednotlivých hlášení vyplývá, že průběh cvičení byl příznivý a morální stav příslušníků SOS byl označen za velmi dobrý.⁷²¹

⁷¹³ MV-SR, k. 5632.

⁷¹⁴ Tamtéž.

⁷¹⁵ Tamtéž.

⁷¹⁶ Tamtéž.

⁷¹⁷ MV-SR, k. 5633.

⁷¹⁸ Tamtéž.

⁷¹⁹ HOLUB, O.: *Organizace ...*, str. 25. Později se ukázalo, že tato zpráva byla naprosto nepodložená a vznikla na základě rozhovoru dvou německých turistů, který vyslechl hostinský – důvěrník policie v Maršově. KOKOŠKA, Stanislav: *Několik poznámek k československé částečné mobilizaci v květnu 1938*. In: Pocta profesoru Janu Kuklíkovi. Praha 2000, str. 110.

⁷²⁰ PZÚ, k. 1108.

⁷²¹ Tamtéž. „*Vzájemný poměr mezi složkami stráže – velmi dobrý, chování všech bylo kamarádké. Mezi stráží a vojskem také velmi dobrý a mezi stráží a civilním obyvatelstvem - civilní obyvatelstvo neprojevuje zvláštního zájmu*“.

Již 2. prosince označoval velitel praporu počet vojenských posil – 96 mužů – za nedostatečný. Požadoval jejich zvýšení na 170, nakonec mu bylo přiznáno 200 mužů⁷²².

Od ledna 1938 měl prapor k dispozici kromě jednoho osobního auta⁷²³, také auto nákladní. Do května 1938 bylo praporu SOS Most přiděleno 18 kulometů vz. 26, které byly rozmístěny na jednotlivé četnické stanice.

Na počátku roku 1938 zhodnotilo policejní ředitelství v Mostě jako největší přínos SOS, že stmeluje všechny tři složky uniformované bezpečnosti. (...) *“Tento osobní styk, který v mnoha případech odstraňuje zakořeněný a službě nepříznivý antagonismus těchto sborů, je podnes jediným, ale přesto důležitým výsledkem praporů stráže obrany státu.”*⁷²⁴

Podstatným úkolem Stráže obrany státu byla zpravodajská činnost. Prostřednictvím okresního úřadu bylo zasíláno jednou měsíčně celkové hlášení o situaci. Zachovala se hlášení praporu Most od ledna do května 1938 a hlášení pocházející z 1. září 1938. Zprávy informují především o pohybu vojenských složek v blízkosti saských hranic a o celkovém dění v příhraničním pásu, ale také o náladách obyvatelstva v horských obcích na československé straně.⁷²⁵

V únoru 1938 hlásily v okolí Neuhausenu větší množství vojenských nákladních automobilů a tanků. Dále, že probíhají odvody branců a to nejen odvodních ročníků, ale také mužů do 45 let. Zároveň docházelo k vytváření nových cest. *„Tyto lesní cesty byly stavěny velmi důkladně, dobře vyšetřkovány a snesou těžké náklady. Vedou od hlavní silnice ve směru ke státní hranici“* Tyto skutečnosti měly nejspíš souvislost s přípravou na obsazení Rakouska.

V přilehlé saské obci Rothenthal byla prováděna podpůrná akce pro nezaměstnané z Brandova, tedy pro ty nezaměstnané, kteří byli členy SdP. Jednou až dvakrát měsíčně dostávali poukázky na určené zboží, které si mohli zakoupit v tamních obchodech. Ženatí obdrželi poukázky v hodnotě až 8 RM, svobodní pak za 3 RM.⁷²⁶

V souvislosti s obsazením Rakouska bylo v Saydě a okolí ubytováno pěší vojsko, dělostřelectvo, jezdecko a spojovací oddíl. Avšak v hlášení se neuvádí v jakém počtu. *„Jsou připraveni k zajištění hranic pro případ, že by ostatní státy obsazení Rakouska neuznaly a chtěly činiti na Německo vojenský nátlak. Podobný úkol má i 150 příslušníků SA v Neuhausenu, kteří tam přijeli ze Slezska rovněž v době převratu v Rakousku.”*⁷²⁷ Dále

⁷²² MV-SR, k. 5635.

⁷²³ Osobní auto měl prapor k dispozici od 21. ledna 1937., PZÚ, k. 1107.

⁷²⁴ PZÚ, k. 1108.

⁷²⁵ PZÚ, k. 1108.

⁷²⁶ PZÚ, k. 1108.

⁷²⁷ Tamtéž.

v Olbernhau byl ubytován pěší pluk a v okolí silnice vedoucí z města byl zjištěn větší oddíl motorizované pěchoty v počtu pravděpodobně menším jak 600 mužů.

V prostoru Altenberg-Zinwald a Olbernhau byly ve velké míře prováděny opevňovací práce. Také úzkokolejná železnice byla přestavěna na běžnou dráhu. Zároveň byly v lesích stavěny benzinové nádrže a skladiště zbraní. „*Důstojníci, kteří tyto sklady kontrolují mluví o tom, že v případě konfliktu bude proti ČSR podniknut náhlý nápor, a že ČSR bude přivtěleno k Německé říši. Pro tento účel si slibují mnoho od pomoci Němců na čsl. území bydlících, kteří jim mají být nápomocni. Podle jejich názoru bude v tomto území kladen nejmenší odpor.*“ Pozornost byla věnována také čsl. zbrojovce v Zeleném Dole, která byla fotografována od hraničního potoka muži v civilu předstírajících vyměřování terénu.

V souvislosti se zpravodajskými informacemi o pohybu německých vojsk vyhlásilo ministerstvo vnitra 20. května ve 23.40 pohotovost všem praporům Stráže obrany státu. Prapor Most obdržel tento rozkaz ve 23.45 ústně od posádkového velitelství Most a o deset minut telefonicky od okresního četnického velitelství. Během 17 minut byl velitelem praporu rozkaz telefonem rozhlášen. Do 1 hodiny v noci 21. května byla většina stálých členů stráže zpravodajského sledu na stanovištích, ve dvou případech i s většinou vojenských posil, všechny komunikace vedoucí od státní hranice byly obsazeny členy SOS a začalo se s vytvářením zátarasů. Velitelé četnických stanic a oddělení finanční stráže povolali vojenské posily. Stálí členové SOS zaujímali svá bojová stanoviště.⁷²⁸ Velitelem praporu bylo poukazováno na to, že rychlé zaujmutí bojových pozic bylo docíleno „*poučováním velitelů čet a družstev přímo v terénu, kde bylo probíráno jak umístění jednotky, tak i její činnost pro předpokládané nepřátelské zásahy.*“

Také nástup vojenských posil proběhl v dostatečné rychlosti, nedostavilo se pouze 3% příslušníků a to pouze proto, že se zdržovali mimo bydliště. V květnu 1938 byl početní stav praporu SOS následující: 137 četníků, 162 policistů, 136 finanční stráže a 449 mužů vojenské posily. Dohromady tedy prapor čítal 884 příslušníků.⁷²⁹

Posily se musely potýkat s problémem, že vyživovací příspěvek byl vyplácen až po skončení pohotovosti, což kritizovali především příslušníci z řad horníků, jejichž rodiny se tak očitly bez prostředků.⁷³⁰ „*Výplatu těchto příspěvků je nutno organizovat tak, aby mohla být v čas vyplácena. Tato liknavost měla značný vliv na morální stav jedinců voj. posil*“. 24.

⁷²⁸ MV-SR, k. 5636.

⁷²⁹ Vzhledem k počtu příslušníků patřil prapor Most k těm lehce nadprůměrným. MV-SR, k. 5636.

⁷³⁰ MV-SR, k. 5636.

května bylo vyměněna polovina stálých členů SOS z řad četnictva a uniformované policejní stráže a nahrazeny vojenskými posilami.

Vzájemná komunikace byla provozována prostřednictvím telefonů⁷³¹ nebo pomocí motocyklů.⁷³² Jednotky mimo telefonní spojení používaly poštovních holubů. Na velitelství praporu se projevil nedostatek personálu, proto bylo požadováno poskytnutí jednoho důstojníka četnictva.⁷³³

Během pohotovosti došlo ke zranění 2 stálých členů sboru, jeden se při kácení stromu sekl do nohy a druhému se svalila na nohu kláda, která ji pohmoždila.⁷³⁴

Morální stav a chování byli u stálých příslušníků SOS označen za velmi dobrý, u vojenských posil za dobrý. Byl zaznamenán pouze jeden prohřešek, kdy se příslušník posil, který byl přidělen k čet. stanici, mimo službu opil v hostinci provedl výtržnost, za což byl předán do vojenské trestnice v Terezíně.⁷³⁵ Pouze vztah mezi německým civilním obyvatelstvem a stráží nebyl příliš dobrý, neboť je u něj „pozorována určitá zaujatost, předcházející až k nepřátelství“⁷³⁶

Celkový průběh pohotovosti byl tedy ohodnocen velmi příznivě a oceňována byla především připravenost stálých členů sboru.

Kritické období nastalo pro členy praporu SOS Most na konci září 1938 v souvislosti s případy příslušníků Freikorpsů na československé území. 23. září 1938 se střídalo na 4 příslušníky SOS z továrny mezi obcemi Nová Ves v Horách a Mníškem. Továrna patřila říšskému občanu Hönigovi a v té chvíli se v ní ukrývalo kolem 20 příslušníků freikorpsu. Hlídka strážců musela přesile ustoupit a naštěstí nebyl nikdo zraněn.⁷³⁷ O dva dny později však byl u zbrojovky v Zeleném Dole v při kontrole hlídky zastřelen strážmistr Václav Staněk.⁷³⁸ Počet příslušníků SOS k 24. září byl následující: 99 četníků, 125 policistů a 146 finanční stráže. Vojenské posily tvořilo 757 mužů a praporu bylo přiděleno ještě 100 aktivních vojáků.⁷³⁹

⁷³¹ V Bílině došlo v době předávání rozkazů k pohotovosti k úmyslnému přehození telefonních drátů, takže bylo na určitou dobu spojení s ostatními četnickými stanicemi. Velitel praporu proto požadoval dbát na to, aby telefonní stanice obsluhovaly osoby naprosto státně spolehlivé a pro případ selhání telefonního spojení vybavit velitele rot motorovými vozidly. Tamtéž.

⁷³² Tamtéž.

⁷³³ Tamtéž.

⁷³⁴ Tamtéž.

⁷³⁵ Tamtéž.

⁷³⁶ Tamtéž.

⁷³⁷ PMR, k. 3181

⁷³⁸ MV-SR, k. 5635.

⁷³⁹ MV-SR, k. 5637.

27. září podnikl freikorps útok na zbrojovku, při neúspěšné obraně byli zraněni dva příslušníci SOS. V noci byl celý Brandov obsazen, když sem za pomoci místního obyvatelstva vniklo 200 Němců⁷⁴⁰. Příslušníci četnictva a SOS museli obec opustit. Četníci se stáhli do Hory Sv. Kateřiny a četa SOS se držela v lesích nad Brandovem.⁷⁴¹ Ten samý den byl obsazen také Český Jiřetín, který se však ještě odpoledne podařilo získat zpátky. Od osvobození Brandova bylo prozatím upuštěno. Srážky u Brandova a Českého Jiřetína si vyžádaly 6 zraněných příslušníků SOS a četnictva. O den později se odehrála další přestřelka mezi freikorpsem a SOS u Mníšku, kdy došlo ke zranění jednoho strážce. Po příchodu vojenských posil 29. října se podařilo získat Brandov zpět.

V souvislosti s útoky na české úřady byla 28. září nařízena insp. Honzátkem z ředitelství státních drah evakuace českých zaměstnanců ze stanic v Louce, Horním Litvínově a Lomu. Na stanicích zůstaly pouze osoby německé národnosti. Policejní ředitelství v Mostě upozorňovalo, že k tomuto není žádný důvod, „protože v okrese je klid a hranice jsou střeženy“⁷⁴²

1. října 1938 hlásil policejní ředitel, že má k dispozici pro celý obvod pouze 76 uniformovaných strážníků, tj. 1/3 dřívějšího stavu.⁷⁴³ Prapor se začal stahovat ze zabíraného území 9. října. 3. rota z Mostu odcházela přes Rudolice, kde jim mělo místní obyvatelstvo nadávat a plivat na ně. Mužstvo se pohybovalo v pevném útvaru, tak jak mělo podle předpisů, ale „*jsouce unaveni ustupovali po dvou nebo po třech.*“⁷⁴⁴ Informace o tom, co se dále v Rudolicích událo, se však již různí. Podle jedné verze začal vojín, později identifikovaný jako Antonín Melichar,⁷⁴⁵ střílet do oken vyzdobených hákovými kříži. Na místo rychle dorazil oddíl říšských vojáků, po kterých měl hodit ruční granát. Němečtí vojáci proto zahájili palbu a smrtelně zasáhli Melichara do břicha. Podle jiné verze se vojín pouze opozdil, když si šel koupit něco k jídlu a přijíždějící němečtí vojáci ho zastřelili. Na základě pramenů nelze říci, jak ke střelbě v Rudolicích došlo. O případu se opět hovořilo až v souvislosti s žádostí vdovy Milady Melicharové o přiznání důchodu po svém manželovi, ale ani zde není napsáno, jak celý incident vznikl.⁷⁴⁶

⁷⁴⁰ Dle FRÖHLICHOVÁ, Z., *Mostecko...*, str. 116.

⁷⁴¹ MV-SR., k. 5635.

⁷⁴² PMR, k. 3181.

⁷⁴³ PMR, k. 3181. „*V Mostě jest vojska dosti. Stráž obrany státu je dosud na svých pozicích.*“

⁷⁴⁴ Tamtéž.

⁷⁴⁵ MV-SR, k.5635.

⁷⁴⁶ MV-SR, k. 5635.

Další nepříjemná záležitost čekala ustupující rotu v Bílině, kde ji u hlavního nádraží dostihly příslušníci německé motorizované jednotky. Příslušníky SOS obklíčili, donutili je postavit se čelem ke zdi a odzbrojili je. Údajně jim měli vzít i peněžní hotovost ve výši 1500 Kč. Čsl. styční důstojník si stěžoval na chování německých vojáků u plk. Fischera. Ten se nechal slyšet, že vojáci postupovali podle jeho rozkazu, aby odzbrojili příslušníky čsl. vojska, kteří se nepřemísťují v uzavřeném šiku. Nakonec však nechal zbraně přivést do Loun.⁷⁴⁷

Psychický stav příslušníků SOS byl po 10. říjnu ve velmi špatném stavu, na čemž se podepsaly nejen zážitky z bojů s freikorpem a fyzické vyčerpání, ale především ztráta perspektivy. Poklesla morálka a kázeň. „*Složky, které se stáhly do různých obcí při demilitarizační čáře, nejsou zaměstnávány, nemají vymezených úkolů. Jednotlivci vysedávají v hostincích a silně se politizuje.*“⁷⁴⁸

Velitel praporu SOS Most Josef Poděbradský byl 10. října přidělen k nově vzniklému praporu do Vysokého Mýta.⁷⁴⁹ Většina příslušníků praporu Most odešla do Loun, avšak prameny nemluví o tom, o kolik mužů se jednalo. V Lounech se totiž soustřeďovali členové SOS ze dvou praporů – z Mostu a Kadaně.

⁷⁴⁷ PMR, 3181. Aby nedocházelo k podobným incidentům měl být mezi ustupujícími čs. jednotkami a wehrmachtem dostatečný odstup. Pokyny ministerstva národní obrany hovořily takto: „*Rovněž v prostoru mezi čarou dosaženou říšsko-německým vojskem a čarou určenou pro naše jednotky, musí být zajištěn pořádek, zejména je-li prostor určený mezi našimi jednotkami a německým vojskem dost hluboko. Je nutno ponechat četníky a finanční stráž (jednotky Sboru obrany státu), které pak jako poslední před započatím postupu německého vojska opustí svá místa*“ Protifašistický..., č. 680.

⁷⁴⁸ PZÚ, 1108.

⁷⁴⁹ MV-SR, k. 5637.

Závěr

Tématem mé rigorózní práce byl „Vývoj politického okresu Most v roce 1938 se zaměřením na národnostní podmínky“. Tato oblast měla svůj specifický charakter, jehož původ spočíval v národnostním vývoji. Cílem práce bylo vyložit, v čem se tato specifická projevovala, zaměřit se při tom na zlomové okamžiky, především rok 1938. Při komparaci s jinými pohraničními oblastmi, osídlenými čistě německými obyvateli, zjistíme, že průběh rok 1938 na Mostecku měl trochu jinou podobu. Německé obyvatelstvo muselo se vyrovnávat se zdejší silnou českou menšinou.

Nejprve jsem se pokusila objasnit národnostní vývoj této oblasti v průběhu necelých 70-ti let. V poslední třetině 19. století začalo přicházet české obyvatelstvo, které uspokojovalo poptávku po pracovních silách na dolech. Češi se usazovali v obcích v blízkosti dolů, či v koloniích, které pro ně zřizovaly těžební společnosti. Demografický růst byl rychlejší než u německého obyvatelstva, takže již na přelomu 19. a 20. století Češi tvořili v některých obcích většinu. Docházelo k vytváření českých spolků a škol. První světová válka však znamenala národnostní rozpor, který vyvrcholil po vzniku Československa. Německé obyvatelstvo je odmítlo a vyhlásilo provincií Deutschböhmen. 28. 11. 1918 byl okres obsazen armádou. Němci nadále odmítali uznání Československého státu a požadovali právo na sebeurčení. Během 20. let však došlo k jakémusi „smíření“ s novým státem, vrchol představoval vstup německých stran do vlády v roce 1926. Avšak hospodářská krize ve 30. let způsobila odklon německého obyvatelstva od aktivistických stran. Mělo pocit, že pro zlepšení jejich životních poměrů nečinili nic pozitivního. V diplomové práci jsem se věnovala i průběhu velké mostecké stávkové, která představovala poslední velké hnutí, jehož se účastnili stejně jak Češi tak Němci. Nespokojenost s politikou německých aktivistických stran se naplno projevila v parlamentních volbách v roce 1935, kde v politickém okrese Most získala SdP přes 70% německý hlasů. Krátce po těchto volbách požadovala Sudetoněmecká strana vypsání voleb do obecních zastupitelstev. Vláda však jejich vypsání odsouvala, čímž si získala další kritiku německého obyvatelstva. Jako nátlak na vypsání obecních voleb může představovat krize v mostecké správní komisi, jež vyvolali zástupci SdP. Vyřešení krize nastalo až po anšlusu Rakouska, kdy němečtí agráři a lidovci vstoupili do Sudetoněmecké strany. Obecní volby potvrdily masový příklon německého obyvatelstva k SdP. V politickém okrese Most odevzdalo hlas Konrádu Henleinovi necelých 90% Němců. DSAP zaznamenala oproti roku 1935 30-ti % ztrátu hlasů. Přestože ve dvou největších městech se stali starosty členové SdP,

nacházelo se zde poměrně dost obcí (10), kde se nepodařilo prosadit henleinovského kandidáta na funkci starosty, jednalo se právě o obce se silnou českou většinou, ke kterým se přidali němečtí sociální demokraté. Po volbách zesílilo sebevědomí členů SdP, svoji sílu manifestovali na nesčetných shromáždění a slavnostech. České obyvatelstvo naopak vyjadřovalo svoji podporu čs. vládě a prezidentovi Benešovi. Na hranicích zesílily útoky příslušníků Freikorpsu, přestože se zde odehrávaly boje, které si vyžádaly i obětí na životech, přeci jen byla situace v okrese Most klidnější například oproti Karlovarsku nebo Chebsku. Platí to také pro dění po Hitlerově projevu, kdy představitelé státní moci hlásili, že v oblasti je klid. Mnichovské rozhodnutí znamenalo pro zdejší Čechy otřes. Byli spolu s německými antifašisty postaveni před rozhodnutím zda zůstat, či opustit své domovy a hledat útočiště ve vnitrozemí. Počet těch, co odešli se dá těžko stanovit. Při sčítání obyvatel v roce 1939 oblast vykazovala o více jak 20 tisíc méně Čechů. Avšak nacistické sčítání počty Čechů snižovalo, dá se tedy předpokládat, že v této oblasti zůstalo více Čechů, než vyplývá z údajů. Ve své práci jsem popisovala, jak probíhalo obsazování okresu říšskou armádou, jaké byly nálady mezi německými obyvateli. Po obsazení nastalo pronásledování odpůrců režimu, počty zatčených se pravděpodobně již nedají zjistit. Okamžitě došlo k uzavření českých škol, až na jednu výjimku – obecnou školu na Komendě. České spolky kromě dobrovolných hasičů byly musely zastavit činnost. Češi, kteří měli právo na říšské občanství, se mohli účastnit doplňovacích voleb do říšského sněmu. A jejich výsledek překvapil samotné organizátory, protože jen několik málo jedinců našlo odvahu se k volbám nedostavit, či odpovědět záporně.

Rok 1938 se stal v československých dějinách zcela přelomovým. Změnil celkovou podobu státu, jež musel bojovat o svou existenci. Zasáhl do života miliónů lidí. Byl to rok zvrátů, přinesl očekávání, odhodlanost, nadšení, ale i nejhlubší zklamání a pocit zrady. Dvojnásobně to platí o pohraničním území, tedy i Mostecku. Henleinovo hnutí změnilo vzájemný vztah mezi oběma národnostmi, zpřetrhalo vazby, které vznikaly po více jak tři generace. Předtím panovala mezi Čechy a Němci snášenlivost. Obě národnosti se snažily bránit si svoji identitu, ale přesto docházelo k vzájemnému prolínání. Mnichov toto ukončil. Velká část Čechů raději opustila své domovy, než by se smířili životem ve Třetí říši. České obyvatelstvo, které v okupovaném území zůstalo, bylo vystaveno neustálému pronásledování, útlaku a bezpráví. Vzájemný vztah Čechů a Němců byl poznamenán do té míry, že se jen velmi těžko hledala cesta k budoucímu smíření.

Svoji práci jsem omezila pouze na rok 1938, avšak do budoucnosti by bylo možné věnovat se dění i v dalším období. Bylo by zajímavé sledovat, jak se vyvíjel vztah mezi českým a německým živlem za okupace. V rámci nuceného nasazení byli na doly a do

Hydriawerke umístování Češi z Protektorátu, kteří přicházeli do kontaktu se zdejším českým obyvatelstvem. Bylo by možné se zabývat i poválečným odsunem Němců z Mostecka, které znamenalo definitivní konec spolužití těchto dvou etnik.

Prameny:

Archivní fondy:

Národní archiv Praha (NA):

Ministerstvo práce a sociální péče – repatriace (MPSP –R).
Ministerstvo vnitra – Stará registratura (MV-SR), (1936 – 1940).
Prezídium zemského úřadu (PZÚ), (1931 – 1940).
Zemský úřad Praha, Prezídium – Archiv ministerstva vnitra (PZÚ – AMV), (1931 – 1940).
Předsednictvo ministerské rady (PMR).

Státní oblastní archiv Litoměřice (SOA):

Mimořádný lidový soud (MLS) Most (1945-1948)

Státní okresní archiv Most (SOKA):

Archiv města Mostu (AM).

Správní archiv Ministerstva financí ČR:

Bankovní dům Petschek (neuspořádáno).

Obecní kroniky:

Gemeinde-Gedenkbuch Fleyh, SokA Most, Ao Fláje, inv. č. 7, ev. č. 7.
Gedenkbuch der Gemeinde Obergeorgthal, SokA Most, Ao Horní Jiřetín č. f. 407, in.č. 4, ev. č. 1.
Gedenkbuch der Stadt Oberleutensdorf für das Jahr 1938, SokA Most, Ao Horního Litvínova, inv. č. 212, ev. j.208.
Gedenkbuch der Gemeinde Holtschitz, SokA Most, Ao Holešice č. f. 243, inv. č. 2, ev. j. 2.
Gedenkbuch der Gemeinde Bergesgrün, SokA Most, Ao Chudeřín, inv. č. 8, ev.č. 8.
Kronika pro obec Komořany, SokA Most, Ao Komořany, č. f. 43, inv. č. 3, ev. j. 3.
Chronik für Ortsgemeinde Lischnitz, SokA Most, Ao Líšnice č.f. 245, inv. č. 2, ev. j. 2.
Kronika obce Souše, SokA Most, Ao Souš, č.f. 90, inv. č. 2, ev. č. 2.
Kronika obce Souše, SokA Most, Ao Souš, č. f. 90, inv. č. 1, ev. č. 1.
Kronika obce Třebušice, SokA Most, Ao Třebušice, č. f. 106, ev. č. 2, č. j. 2.
Obecní kronika Louka, SokA Most, Ao Louka č. f. 568, inv. č. 14, ev. č. 14.
Gedenkbuch der Gemeinde Seidowitz, SokA Most, Ao Židovice č. f. 123, inv. č. 1, ev. č. 1.
Gedenkbuch der Gemeinde Niederleutendorf, SokA Most, Ao Dolní Litvínov, inv. č. 22, ev. č. 22.
Pamětní kniha Hořan, SokA Most, Ao Hořany č. f. 35, inv. č. 4, ev. č. 4.
Gedenkbuch für die Dorfgemeinde Kleinpriesen, SokA Most, Ao Malé Březno, č. f. 346, inv. č. 1, ev. č. 1.
Gedenkbuch der Gemeinde Sedlitz, SokA Most, Ao Sedlec, inv. č. 1, event. č. 1.
Gedenkbuch der Ger Gemeinde Strimitz, SokA Most, Ao Strímice, inv. č. 1, event. č. 1.
Gedenkbuch für Johansdorf, SokA Most, Ao Janov, inv. č. 1, ev. č. 1.

Dobový tisk:

Brüxer Zeitung
Brüxer Volkszeitung
Freiheit
Hlas od hranic
Severočeský dělník
Stráž na Severu
Krušnohorský obzor

Edice pramenů:

Mnichov 1938 v řeči archivních pramenů. Editor: ŠAMBERGER, Zdeňk. Praha 2000.
Mnichov v dokumentech I. – II. Praha 1958.
Promarněná šance (1911-1912). Edice dokumentů k česko-německému vyrovnání před první světovou válkou. Korespondence a protokoly. Editoři: DRAŠEROVÁ, Eva – HORKÝ, Roman – ŠOUŠA, Jiří – VELEK, Luboš. Praha 2008.
Protifašistický a národně osvobozenecý boj českého a slovenského lidu 1938 – 1945. Edice dokumentů. Hlavní řada. 1. díl. Mnichov a březnová tragedie. Období od 1. ledna 1938 do 15. března 1939. Sešity 1. – 3. Editoři: HLUŠIČKOVÁ, Růžena – KUBÁTOVÁ, Ludmila – MALÁ, Irena – SOUKUP, Jaroslav – VRBATA, Jaroslav. Praha 1980, 1982, 1987, 1988.
Souhrnná hlášení prezidia pražského místodržitelství o protistátní a protiválečné činnosti v Čechách 1915 – 1918. Ed.: OTÁHALOVÁ, Libuše. Praha 1957.
Státní politika vůči německé menšině v období konsolidace politické moci v Československu v letech 1919 – 1920. Uspořádali: HARNA, Josef – ŠEBEK, Jaroslav. Historický ústav. Praha 2002.

Statistické prameny:

Retrospektivní lexikon obcí ČSSR. Praha 1978.
Statistická ročenka republiky Československé. Praha 1935.
Statistická ročenka republiky Československé. Praha 1936.
Statistická ročenka republiky Československé. Praha 1938.
Statistický lexikon obcí v Čechách. Vydán na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921. Praha 1923.
Statistický lexikon obcí v Čechách. Vydán na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930. Praha 1934.

Vydané vzpomínky:

Vyhnání Čechů z pohraničí 1938. Vzpomínky. Praha 1996.
Vyhnání a život Čechů v pohraničí 1938 – 1945. Vzpomínky II. Praha 1999.
Opožděná svědectví. Mnichov a ČSR 1938. Sestavil a vydal OVČÁČEK, Emil. Děčín 2001.
Mnichov – Vzpomínková kronika. Připravily HOLÁ, Věra – LVOVÁ, Míla. Praha 1969.

Vzpomínky Miroslava Kindla na období okupace, zaznamenané autorkou 29. 11. 2007 v Mostě.

Literatura

- ADAMEC, Dalibor: *Pronikání Živnobanky do Severočeského hnědouhelného revíru*. In: SHR včera a dnes. Ústí nad Labem 1969.
- BARTOŠ, Josef: *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938-1945*. Praha 1986.
- BENDA, Jan: *Čeští uprchlíci z okupovaného pohraničí ve druhé republice*. Diplomová práce FF UK. Praha 2008.
- BENEŠ, Zdeněk a kol.: *Rozuměti dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha 2002.
- BIMAN, Stanislav: *Vojenské obsazení území připojeného k Německu podle mnichovské dohody a období jeho vojenské správy (1. – 20. října 1938)*. In: Historie okupovaného pohraničí 1.. Ústí nad Labem 1998.
- BÍŽOVÁ, Kateřina - PŘENOSIL, Michal – RADVANOVSKÝ, Zdeněk: *Volby v ústecké oblasti v letech 1920 – 1938*. Sborník UJEP- JUVENILIA. Ústí nad Labem 2000.
- BROKLOVÁ, Eva: *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918-1938*. Praha 1999.
- BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci (1918 – 1938)*. Praha 2006.
- CAJTHAML–LIBERTÉ, František: *Sláva a pád provincie Deutschböhmen*. Ústí nad Labem 1921.
- CĚSAR, Jaroslav – ČERNÝ, Bohumil: *Politika německých buržoazních stran v Československu II.* Praha 1962.
- DOLEŽAL, Jan: *Česká škola v Litvínově 1900 až 1960*. In: Regionální studie Litvínovsko – Mostecko II.. Most 1962.
- DOLEŽAL, Jan: *Z bojů o českou školu v Podkrušnohoří*. In: Regionální studie Litvínovsko-Mostecko II.. Most 1962.
- FEDIUK, Ladislav.: *Národnostní poměry v okrese Litvínovském*. In: Vývoj a život českých menšin. Most 1908.
- FRÖHLICHOVÁ, Zdena – MACEK, Jaroslav: *Pátá kolona v severních Čechách. Fakta a dokumenty*. Ústí nad Labem 1960.
- FRÖHLICHOVÁ, Zdena: *Mnichov a Mostecko*. In: Mnichov 1938 II.. Praha 1988. Rukopis uložen v SOKA Most.
- FRÖHLICHOVÁ, Zdena: *Vznik Československa a Severní Čechy*. In: Historický sborník Ústecka 1968. Ústí nad Labem 1968.
- GALANDAUER, Jan: *Vznik československé republiky 1918*. Praha 1988.
- GAWRECKÝ, Dan – MACHÁČOVÁ, Jana: *Vývoj dělnického hnutí do roku 1918*. In: Studie o vývoji průmyslu a průmyslových oblastí 5. Opava 1978.
- GEBEL, Ralf: *„Heim ins Reich“! Konrad Henlein und der Reichsgau Sudetenland (1938-1945)*. München 1999.
- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Druhá republika*. Praha 2004.
- GEBHART, Jan: *Migrace českého obyvatelstva v letech 1938-1939*. In: ČČH 5. 1998.
- HOLUB, Ota: *Organizace a příprava Stráže obrany státu k bojové činnosti při zajištění státní hranice ČSR v letech 1936 – 1938*. In: Historie a vojenství 3, 1991.
- JAROŠOVÁ, Lenka: *Teplice-Šanov (říjen 1937-1938)*. Diplomová práce FF UK. Praha 2004.
- KÁRNÍK, Zdeněk: *Poznámky k vývoji sociálních skupin, vrstev, stavů a tříd v dobách první republiky. (Krátká úvaha)*. In: K novověkým sociálním dějinám českých zemí IV. Praha 2004.

- KOCOUREK, L.: *Židé v okupovaných severozápadních Čechách (1938-1945)*. In: HOP 2, Ústí nad Labem 1998.
- KOCOUREK, Ludomír: *Dějiny mosteckého školství*. In: Věstník OkA. Most 1978.
- KOCOUREK, Ludomír: *Osud Židů v Sudetské župě v obraze dochovaných pramenů*. In: Terezínské studie a dokumenty 1997.
- KOCOUREK, Ludomír: *Přehled správního vývoje mosteckého okresu*. In: Věstník OkA Most. Most 1976.
- KOCOURKOVÁ, Květoslava: *Příspěvek k dějinám Mostu v letech 1939-1945 vypracovaný na základě německých situačních zpráv (Lageberichte)*. In: Věstník okresního archivu v Mostě 1975.
- KOKOŠKA J.: *Plán „Grün“*. Praha 1968.
- KOKOŠKA, Stanislav: *Několik poznámek k československé částečné mobilizaci v květnu 1938*. In: Pocta profesoru Janu Kuklíkovi. Praha 2000.
- KURAL, Václav - RADVANOVSKÝ, Zdeněk: *Sudety pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002.
- KURAL, Václav: *Společenství místo konfliktu?* Praha 1993.
- KVAČEK, Robert – CHALUPA, Aleš – HEYDUK, Miloš: *Československý rok 1938*. Praha 1988.
- LACINA, Vlastislav: *Velká hospodářská krize v Československu 1929 – 1934*. Praha 1984.
- LEHÁR, Bohumil: *Kapitoly z dějin SHP v letech 1918-1929*. In: SHR včera a dnes. Ústí nad Labem 1969.
- MAREK, Jindřich: *Smrt v celním pásmu*. Cheb 2000.
- MATOUŠKOVÁ, Kateřina: *Spolek Vlastimil a Podkrušnohorské muzeum*. Diplomová práce PF UJEP 2005.
- MĚCHÝŘ, Jan – MATĚJČEK, Jiří: *Černé miliony*. Ústí nad Labem 1987.
- MĚCHÝŘ, Jan: *Počátky dělnického hnutí na hornickém severu*. Praha 1967.
- MĚCHÝŘ, Jan: *První generace*. Praha 1973
- MORELL, Sydney: *Viděl jsem ukřižování*. Brno 1995.
- MOULIS, Miloslav: *Henleinovci a obecní volby v roce 1938*. In: Historie okupovaného pohraničí 7, Ústí nad Labem 2003.
- MOULIS, Miloslav: *Přesuny obyvatelstva 1938-1945*. In: Studie o sudetoněmecké otázce. Praha 1996.
- MOULIS, Miloslav: *Volby v sudetských oblastech 4. prosince 1938*. In: Krajanské organizace sudetských Němců v SRN 2. Praha 1998.
- NETÍK, Jan: *Příspěvky k počátkům dělnického hnutí na Mostecku*. In: Věstník OkA Most. Most 1976.
- NOVÁK, Otto: *Henleinovci proti republice*. Praha 1987.
- PITRONOVÁ, Blanka: *Otázka národnosti v rakouských statistikách (1880 – 1910)*. In: Slezský sborník 68, Opava 1970.
- PRŮCHA, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa. 1918 – 1992, 1. díl (1918 – 1945)*. Brno 2004.
- RADVANOVSÝ, Z. – KURAL, V.: *Sudety pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002.
- REINDL, Zdeněk: *Počátky českých spolků na Mostecku*. Písemná závěrečná. práce PF UJEP 1967.
- SEIBT, Ferdinand: *Německo a Češi*. Praha 1996.
- SPEYCHAL, Robert a kol.: *Stráž obrany státu*. Praha 2002.
- SRB, František – PEŠKOVÁ, Hana: *Velká mostecká stávka mosteckých horníků roku 1932*. Praha 1952.
- SÝKOROVÁ, Jana: *Mostecko 1918 - 1919*. Diplomová práce FF UK, 1981.

- SÝKOROVÁ, Jana: *Příspěvek k národnostnímu vývoji na Mostecku v letech (1870 – 1914)*. In: Věstník SokA Most 1985.
- ŠEBEK, Jaroslav: *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*. Brno 2006.
- ŠÍMA, Jaroslav: *Českoslovenští přestěhovalci v letech 1938-1945. Příspěvek k sociologii migrace a teorii sociální péče*. Praha 1945
- ŠTĚPÁNEK, L.: *Horníci na Mostecku*. In: Krušnohorský historický sborník – Regionální studie VII. . Most 1968.
- ŠUBRT, Jeroným: *Národnostní poměry v okrese mosteckém*. In: Vývoj a život českých menšin. Most 1908.
- TOMEK, Václav: *Český anarchismus a jeho publicistika*. Praha 2002.
- TŮMA, Jiří: *Bohuslav Vrbenský*. Praha 1980.
- VEBR, Ladislav: *Mostecká stávka 1932*. Praha 1955.
- ZIMMERMANN, Volker: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. Praha 2001.

Seznam zkratek

BdD	Bund der Deutschen
BdL	Bund der Landwirte
ČFVO	Česká federace všech odborů
ČSAK	Československá agrární konzervativní strana
ČSDSD	Československá sociálně demokratická strana dělnická
ČSL	Československá strana lidová
ČSND	Československá národně demokratická strana
ČSNS	Československá národně sociální strana
ČSŽO	Československá strana živnostníků a obchodníků
DBP	Deutschbürgliche Partei
DCV	Deutsche christlich-soziale Volkspartei
DDFP	Deutsche demokratische Freiheitspartei
DEP	Deutsche Einheitspartei
DKV	Deutsche Kulturverband
DNP	Deutsche Nationalpartei
DNSAP	Deutsche national–sozialialistische Arbeitpartei
DSAP	Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei
DWG	Deutsche Wahlgemeinschaft (DNP+DNSAP)
HSDVS	Hospodářská strana dlužníků všech stavů
KSČ	Komunistická strana Československa
NJS	Národní jednota severočeská
NOF	Národní obec fašistická
NS	Národní souručenství
RS	Republikánská strana čs. venkova ⁷⁵⁰
SdP	Sudetendeutsche Partei
SHF	Sudetendeutsche Heimatsfront
SSČLS	Socialistická strana čs. pracujícího lidu
SSŽ	Sdružené strany židovské
UMŠ	Ústřední matice školská
WB	Wahlblock
WPDFS	Wirtschaftspartei der deutschen Festbesoldeten

⁷⁵⁰ Od roku 1922 přejmenována na Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu.

Resumé

I choosed theme of my rigorous theses ‚The development of the political region Most in the year 1938 with a view to national conditions‘. The purpose was to discribe interlationship between Czech and German nation in this unique region.

The Czech people were coming here from seventhies yaers 19th century, when coal-minig heightened. Czechs began to found their clubs, institutions and schools. There were first bigger disputes between Czechs and Germans. Germans were against ‚this czechisize‘ their country. Next problems brought First World War and the different attitude to it. I tried to discribe feelings which had Czechs and Germans. Czech people refused this war, Germans were excited. In this mines worked many prisoners of war and Czech people helped and aided them.

After war refused Germans new Czechoslovakia and proclaimed their province ‚German Bohemia‘ (Deutschböhmen). In the political district Most were not many big conflicts between both nation now. They tolerated Czech and German patrols. Short fight was between Czechoslovak army and German people in December 1918. Germans took part municipal elections and most successful party was German party of social-demokracy (DSAP). During the twenties bacame the national conflicts quiet. Most of the German parties began to cooperated with Czechs.

The national conditions were closely linked with economic situation. In the thirties struck very hard the economic crisis. The coal industry was export-minded. The unemployment very rised. In this political region were 10 000 people unemployed in year 1932. In this connection considered I ‚The big strike of Most‘. The Germans accused the government of this economic situation. The discontent was the cause of inclination to the negativity parties, first of all to the SdP. This tendency confirmed the parliamentary election in year 1935. After this SdP requested the new municipal election. The government wanted not to conceded it though in many municipalities worked only ‚administrative comissions‘. This comission was in town Most too. There were apprehensions of German radicalism.

In 1938 got Konrad Henlein 90% of German suffrages in municipal elections. In national mixed country was Henlein´s success a little of smaller than in all German territory. In the political region Most were 10 municipalities where the mayors were Czechs. In the border intensified attacks of ‚Freikorps‘. In cities took place many German manifestations. But in political region Most was situation quieter then else thank large the Czech minority.

After the Munich Treaty left lot of people this region. They could reconcile to live in the Nazi-state, but tot of Czechs stayed here. They had to faced up the Nazi-regime. Czechs, anti-Fascists and Jews were persecuted and discriminated. All Czech clubs and schools were closed.

In year 1938 culminated interlationship between Czechs and Germans. It was year of expactation, resolve, passion but disillusion and betrayal too. The Henlein's movement severed years old ties between both nations.